

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XX, nr. 1

1975

ianuarie—iunie

S U M A R

LA 75 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI EMIL PETROVICI

I. PĂTRUȚ, Emil Petrovici (1899—1968)	5
PETRU NEIESCU, Emil Petrovici — dialectolog	7
GR. RUSU, Emil Petrovici — fonetician și fonolog	15
MARIUS I. OROS, Emil Petrovici: studii de toponimie	23
BELA KELEMEN, Emil Petrovici și lingvistica maghiară.	29

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

R. TODORAN, O schimbare fonetică dialectală: $s > \varsigma$ și $z > j$ în grupurile consonantice ale limbii române	33
RODICA ORZA, Arhaism și inovație în paradigma verbului <i>a fi</i> . Indicativul prezent	47

LEXICOLOGIE ȘI ONOMASTICĂ

FELICIA ȘERBAN, Un caz de omonimie: <i>talant</i>	51
---	----

GRAMATICĂ

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Factorul semantic în posibilitățile de complinire a verbelor	57
D. D. DRAȘOVEANU, Categoriile gramaticale de <i>relație</i> și de <i>opozție</i> ale limbii române	67

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

ELENA STAN și IOAN ISTRATE, Aspecte filologice din activitatea Societății de lectură „Petru Maior” (Budapesta)	81
--	----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

Dr. TEOFIL TEAHA, ION IONICĂ, dr. VALERIU RUSU, <i>Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia</i> , vol. III, București, 1974 (Ioan Faiciuc)	87
LUIZA SECHE, <i>Lexicul artistic eminescian în lumină statistică</i> , București, 1974 (Ileana Neiescu și Aurelia Stan).	91
DORIN GĂMULESCU, <i>Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului daco-român</i> , București — Panciova, 1974 (Eugen Bellechi)	92
FLORICA DIMITRESCU, I. A. Candrea — <i>lingvist și filolog</i> , București, 1974 (Nicolae Mocanu)	94

MARIN BUCĂ, O. VINȚELER, <i>Dicționar de antonime</i> , București, 1974 (<i>Doina Negomireanu</i>)	96
VASILE PAVEL, <i>Terminologia agricolă moldovenească</i> , Chișinău, 1973 (<i>Eugen Bellechi</i>)	97
MARIA KOSNIČANU, <i>Studiu asupra numelor de persoane</i> , Chișinău, 1973 (<i>Aurelia Stan</i>)	98
A. V. SUPERANSKAJA, <i>Obščaja teorija imeni sobstvennogo</i> , Moscova, 1973 (<i>Ileana Nețescu</i>)	100
ÖRDÖG FERENC, <i>Személynévviszsgálók Göcsej és Hetés területén</i> , Budapesta, 1973 (<i>L. Csák</i>)	101
S. G. BEREJAN, <i>Semantičeskaja ekvivalentnost' leksičeskich edinic</i> , Chișinău, 1973 (<i>Felicia Șerban</i>)	102
GÁBOR O. NAGY, <i>Abriss einer funktionellen Semantik</i> , Budapesta, 1973 (<i>Doina Negomireanu</i>)	104
LUTZ RÖHRICH, <i>Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten</i> , Band 1—2, Freiburg — Basel — Viena, 1973 (<i>Ion Talos</i>)	105
SUZANNE KAKUK, <i>Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise</i> , Budapesta, 1973 (<i>B. Kelemen</i>)	106
T. DE MAURO, <i>Storia linguistica dell'Italia unita</i> , Bari, 1972 (<i>Angela Goldea</i>)	107
JACK C. RICHARDS (ed.), <i>Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition</i> , Londra, 1974 (<i>Mihai M. Zărenghea</i>)	108
K. OHNESORG (ed.), <i>Colloquium Paedolinguisticum</i> , The Hague—Paris, 1972 (<i>Paul Schweiger</i>)	109
Y. LEBRUN, R. HOOPS (eds.), <i>Neurolinguistic Approaches to Stuttering</i> , The Hague — Paris, 1973 (<i>Paul Schweiger</i>)	111

CRONICĂ

Un remarcabil bilanț de activitate (<i>I. Pătruș</i>)	113
Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în anii 1973 și 1974 (<i>Ion Roșianu</i>)	114

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XX, n° 1

1975

janvier-juin

SOMMAIRE

À 75 ANS DE LA NAISSANCE DE EMIL PETROVICI

	Page
I. PĂTRUȚ, Emil Petrovici (1899—1968)	5
PETRU NEIESCU, Emil Petrovici — dialectologue	7
GR. RUSU, Emil Petrovici — phonéticien et phonologue	15
MARIUS I. OROS, Emil Petrovici : études de toponymie	23
BELA KELEMEN, Emil Petrovici et la linguistique hongroise	29

PHONÉTIQUE ET DIALECTOLOGIE

R. TODORAN, Un changement phonétique dialectal : <i>s</i> > <i>ʃ</i> et <i>z</i> > <i>ʒ</i> dans les groupes consonantiques du roumain	33
RODICA ORZA, Archaïsme et innovation au paradigme du verbe « être ». L'indicatif présent	47

LEXICOLOGIE ET ONOMASTIQUE

FELICIA ȘERBAN, Un cas d'homonymie : <i>talant</i>	51
--	----

GRAMMAIRE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Le facteur sémantique et la compatibilité des verbes avec les adverbes d'intensité	57
D. D. DRAȘOVEANU, Les catégories grammaticales de <i>relation</i> et d' <i>opposition</i> de la langue roumaine	67

HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

ELENA STAN et ION ISTRATE, Aspects philologiques de l'activité de la Société de lecture « Petru Maior » (Budapest)	81
--	----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

Dr. TEOFIL TEAHA, ION IONICĂ, dr. VALERIU RUSU, <i>Noul atlas lingvistic român pe regiuni</i> . — Oltenia, vol. III, București, 1974 (Ioan Faiciuc)	87
LUIZA SECHE, <i>Lexicul artistic eminescian în lumină statistică</i> , București, 1974 (Ileana Neiescu și Aurelia Stan)	91

DORIN GĂMULESCU, <i>Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân, Bucureşti, -Pančevo, 1974 (Eugen Bellechi)</i>	92
FLORICA DIMITRESCU, <i>I. A. Candrea — lingvist şi filolog, Bucureşti, 1974 (Nicolae Mocanu)</i>	94
MARIN BUCĂ, O. VINTELER <i>Dicţionar de antonime, Bucureşti, 1974 (Doina Negomireanu)</i>	96
VASILE PAVEL, <i>Terminologia agricolă moldovenească, Chişinău, 1973 (Eugen Bellechi)</i>	97
MARIA KOSNIČANU, <i>Studiu asupra numelor de persoane, Chişinău, 1973 (Aurelia Stan)</i>	98
A. V. SUPERANSKAJA, <i>Obščaja teortja imeni sobstvennogo, Moskva, 1973 (Ileana Neiescu)</i>	100
ÖRDÖG FERENC, <i>Személynévizsgálatok Göcsej és Hetés területén, Budapest, 1973 (L. Csák)</i>	101
S. G. BEREJAN, <i>Semantičeskaja ekvivalentnost' leksičeskich endinic Chişinău, 1973 (Felicia Şerban)</i>	102
GÁBOR O. NAGY, <i>Abriss einer funktionellen Semantik, Budapest, 1973 (Doina Negomireanu)</i>	104
LUTZ RÖHRICH, <i>Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten, Band 1—2, Freiburg — Basel — Viena, 1973 (Ion Taloş)</i>	105
SUZANNE KAKUK, <i>Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise, Budapest, 1973 (B. Kelemen)</i>	106
T. DE MAURO, <i>Storia linguistica dell'Italia unita, Bari, 1972 (Angela Goldea)</i>	107
JACK C. RICHARDS (ed.), <i>Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition, London, 1974 (Mihai M. Zărenghea)</i>	108
K. OHNESORG (ed.), <i>Colloquium paedolinguisticum, The Hague — Paris, 1973 (Paul Schweiger)</i>	109
Y. LEBRUN, R. HOOPS (eds.), <i>Neurolinguistic Approaches to Stuttering, The Hague — Paris, 1973 (Paul Schweiger)</i>	111

CHRONIQUE

Un remarquable bilan de l'activité (<i>I. Pătruş</i>)	113
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1973 et 1974 (<i>Ion Roşianu</i>)	114

EMIL PETROVICI (1899—1968)

Savantul clujean este apreciat în țară și peste hotare în primul rând ca slavist. Într-adevăr multe dintre lucrările sale reprezintă contribuții de aleasă calitate de gramatică istorică, de dialectologie, de fonetică și îndeosebi de toponimie slavă; a fost membru în Comitetul Internațional al Slavistilor (din 1955), președinte al Asociației slavistilor din țara noastră (din 1956) și redactor responsabil al publicației ei, „Romanoslavica”, a participat la multe congrese și conferințe internaționale cu comunicări mai ales din domeniul slavisticii și, de-a lungul anilor cât a slujit învățământul superior, ca profesor al universității clujene, a predat o serie de cursuri de slavistică sau privitoare la relațiile lingvistice slavo-române, gramatica comparată a limbilor slave, paleografie slavă, toponimie românească de origine slavă etc., precum și cursuri teoretice și practice asupra unor limbi slave (slava veche, rusa, bulgara, sârbocroata).

E. Petrovici este însă totodată și un renumit romanist și balcanolog; preocuparea sa predominantă a fost istoria limbii române, de la începuturile ei pînă în pragurile contemporane, urmărind, în cadrul familiei romanice și în conexitatea limbilor balcanice, locul și data formării, evoluția și structura ei, în care pe fondul latin s-a altoit influența altor limbi în cursul veacurilor.

Deși a lăsat un mare număr de lucrări, cei care l-au cunoscut din aproape și i-au fost elevi sau colaboratori știu că ele nu cuprind decît o parte din bogatele sale cunoștințe, altele fiind împărtășite în cursurile sale universitare, precum și în discuțiile pasionante, pe care le căuta, le antrena și le anima.

În semn de pios omagiu maestrului, pierdut în condiții tragice, în plină putere de creație, Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj a organizat, la 2 aprilie 1974, un simpozion, la care au fost prezentate cîteva comunicări, dintre care publicăm în continuare patru: trei asupra activității lui E. Petrovici în dialectologie, fonetică-fonologie și toponimie, domenii în care se încadrează cele mai multe dintre lucrările sale, și una privitoare la contribuția sa la lingvistica maghiară¹.

I. PĂTRUȚ

¹ Semnatarul acestor rînduri a prezentat, în aprilie 1974, la Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, o comunicare asupra activității lui E. Petrovici, publicată, cu unele modificări, în „Limba română”, XXIII, 1974, p. 469—477.

EMIL PETROVICI — DIALECTOLOG

DE

PETRU NEIESCU

Savant cu preocupări multilaterale, cu contribuții de seamă în multe domenii de activitate lingvistică, E. Petrovici a dedicat dialectologiei o însemnată parte din munca sa creatoare, a jertfit în sensul propriu al cuvîntului un număr însemnat de ani din viață pentru culegerea și interpretarea materialului dialectal.

În persoana lui E. Petrovici s-au întîlnit o seamă de calități deosebite¹. Ridicat dintr-un sat de țărani bănățeni, al căror grai l-a deprins de mic și de care marele învățat nu s-a înstrăinat, în discuțiile cu coregionalii săi, nici cînd a ajuns în culmile gloriei științifice și sociale, înzestrat deci cu dragoste de popor și de limba lui, cu un deosebit spirit al observației, cu o ureche fină, capabilă să discearnă cele mai subtile nuanțe de pronunțare, cu o curiozitate veșnic vie, cu pasiune deosebită pentru problemele de limbă, în permanente căutări, cu o mare putere de muncă și de abnegație², cu foarte bogate cunoștințe de lingvistică dobîndite de la cei mai mari învățați ai vremii studiilor sale³, cu putere de sinteză, E. Petrovici și-a adus cea mai de seamă contribuție a vieții sale la dezvoltarea lingvisticii românești prin elaborarea *Atlasului lingvistic român*, monument nepieritor închinat graiurilor populare, și apoi prin studiile, prin concluziile teoretice trase pe baza atlasului.

Atlasul lingvistic român este atît de cunoscut, încît nu și-ar găsi locul aici o descriere, un comentariu al lui. Vrem doar să subliniem că *Atlasul lingvistic român II*⁴, spre deosebire de *Atlasul lingvistic român I*, aduce, e drept, dintr-un număr mai mic de localități, un material cu mult mai bogat în amănunte, din cele mai variate sfere semantice, cules nu de la un singur informator, ci de la un număr mare de vorbitori, cifra lor ajungînd, pentru unele localități, la 12. De aceea *Atlasul lingvistic român II* nu oglindește vorbirea unui singur individ, care uneori poate să reprezinte particularul, oricît de bine ar fi fost ales informatorul, el se apropie de general, ne dă o imagine

¹ Vezi S. Pușcariu, *Prefață la Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, Sibiu — Leipzig, 1940, p. III; D. Macrea, *Personalitatea științifică a lui Emil Petrovici*, în *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 203.

² Despre abnegația cu care E. Petrovici a pornit la anchetele pentru *Atlasul lingvistic român*, vezi S. Pușcariu, *ibid.*; cf. și D. Macrea, *ibid.*, p. 205.

³ S. Pușcariu, *ibid.*; D. Macrea, *ibid.*, p. 203—204.

⁴ Din materialul cules de E. Petrovici au apărut, în redactarea autorului, *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, vol. I, Sibiu — Leipzig, 1940; *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, vol. I, Suplement, Sibiu—Leipzig, 1942; *Micul atlas lingvistic român*, partea a II-a, vol. I, Sibiu — Leipzig, 1940. Sub conducerea lui, un colectiv avîndu-l ca redactor principal pe I. Pătruș a redactat *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. I—VII, București, 1956—1972, și *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I—III, București, 1957—1967.

mai veridică a graiului din satul studiat. Reproducând vorbirea unor informatori de vârste, sexe, ocupații și grade de cultură diferite, *Atlasul lingvistic român II* oferă material de studiu pentru lingvistica generală.

Lingvistica generală trage foloase și din studiul comparativ al graiurilor populațiilor conlocuitoare și al graiurilor românești care le înconjură, influențele și întrepătrunderile reciproce, evoluția insulelor lingvistice fiind numai câteva din problemele care pot fi studiate în atlas, pe baza anchetelor minoritare, ca să nu mai vorbim de importanța acestor anchete pentru limbile sau familiile de limbi din care fac parte acestea sau pentru istoria limbii române, știut fiind că unele cuvinte împrumutate de la români de populații de alte limbi păstrează adesea fonetismul cu care au fost împrumutate ⁵.

Concluziile care se pot trage din materialul atlasului depășesc sfera preocupărilor noastre, istoricii, etnografii, folcloristicii găsească în atlas materiale prețioase. Autorul atlasului, E. Petrovici, a demonstrat în numeroase studii cât de importante sînt faptele dialectale, ariile lingvistice, pentru istoria unei comunități lingvistice. Nu o dată din materialele dialectale E. Petrovici a tras concluzii din cele mai importante, ca cele referitoare la timpul și locul de formare a limbii și a poporului român.

De o modestie deosebită, stimînd munca și ideile tuturor, chiar dacă acestea veneau de la tineri, pe care a știut să îi apropie cu căldură, E. Petrovici contribuia la punerea lor în practică. Astfel, propunerii făcute de un tînăr elev de al său, cel ce semnează astăzi aceste rînduri, la Sesiunea generală a Academiei din ianuarie 1954, de a se elabora un nou atlas lingvistic, paralel cu publicarea vechiului material, E. Petrovici i s-a alăturat îndată ⁶. Cu autoritatea sa științifică el a militat apoi pentru realizarea *Noului atlas lingvistic român, pe regiuni* ⁷, în ciuda unor păreri exprimate că atlasele regionale nu-și au rostul atîta timp cît *Atlasul lingvistic român I și II* nu este publicat în întregime. El nu a privit lucrurile egoist, ci în perspectiva largă a dezvoltării lingvisticii în țara noastră, a reținut ideile generale, a înțeles că atlasele regionale nu-și propun și nu pot să le înlocuiască pe cele naționale ci să le completeze, să scoată mai bine în evidență ariile dialectale.

După ce în 1958 arăta cum consideră că trebuie să se întocmească atlasele regionale ⁸, în referatul prezentat la Conferința națională de lingvistică românească, ținută la București între 7 și 13 octombrie 1964, își exprima bucuria în următoarele cuvinte: „Salutăm cu multă satisfacție începerea anchetelor pentru Noul Atlas lingvistic pe regiuni” ⁹.

Scriind despre planul întocmirii atlaselor lingvistice regionale E. Petrovici arăta: „În viitor va trebui să ne gîndim și la întocmirea unor atlase ale dialectelor românești sud-dunărene” ¹⁰. Șase ani mai tîrziu, după ce această idee a început să se înfăptuiască, în urma anchetelor pe care le-am întreprins în R. P. Albania și a celor comune în R. S. F. Iugoslavia, în referatul prezentat la conferința amintită spunea: „[...] e cazul să punem

⁵ Vezi în această privință E. Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, 1935.

⁶ Vezi despre aceasta CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 32, nota 40.

⁷ E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R. P. R.*, în FD, I, 1958, p. 208—209.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Probleme de dialectologie românească*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 5.

¹⁰ *Sarcinile ...*, p. 290.

și problema Atlasului lingvistic al dialectelor române sud-dunărene, pentru care a fost adunat material de la aromânii din Albania și Macedonia, de la meglenoromânii din Ghevghelia (Macedonia) și de la istroromâni”¹¹.

Iată de ce, alături de ceilalți autori de atlase regionale, păstrăm memoriei lui E. Petrovici o vie recunoștință pentru sprijinul acordat în punerea în practică a propunerii de întocmire a acestor lucrări ca și în elaborarea lor.

Autor al unui însemnat atlas, E. Petrovici nu considera încheiate cercetările dialectale prin apariția atlaselor : „Atlasele nu pot înlocui monografiile dialectale care trebuie făcute și de aci înainte cât mai temeinice, urmînd o metodă riguroasă și, pe cît se poate, unitară pentru întreg teritoriul unei limbi, intrînd în cele mai mici amănunte și prezentînd cît mai mult material, mai ales texte”¹², idee reluată mai tîrziu, cînd arăta : „E un lucru admis de toți lingviștii că după apariția unor atlase lingvistice, monografiile nu devin de prisos”¹³, sau : „Apariția atlaselor lingvistice nu-i dispensează pe dialectologi de a da cît mai multe descrieri monografice ale diferitelor graiuri, prezentînd sistemele graiurilor studiate cît mai complet și aplicînd metodele lingvisticii actuale”¹⁴.

Conștient de importanța textelor pentru studiile dialectale, mai ales pentru sintaxă, E. Petrovici a publicat, pe lîngă trei culegeri de texte din zone mai puțin întinse, *Folclor din Valea Almăjului (Banat)*¹⁵, *Folclor de la moșii din Scărișoara*¹⁶, *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei (Sîrbia)*¹⁷, precedate de studii introductive și urmate de glosare, cea mai bună culegere de texte de pînă azi, de pe întreg teritoriul țării și din afara lui, fidel notate și reproduse, urmate de glosar, indice folcloric și indice de cuvinte, *Texte dialectale*¹⁸.

Lui E. Petrovici îi datorăm și stabilirea repartiției dialectale a dacoromânei. El a completat încercările altor învățați de repartiție dialectală, după care dacoromâna ar avea două sau trei subdialecte sau graiuri. Pe baza bogatului material al atlasului, luînd în considerare un complex de fenomene fonetice, gramaticale și lexicale, a scos în relief individualitatea unui al patrulea subdialect, numit de el grai, cel crișean¹⁹. Reluînd problema²⁰, pe lîngă considerente teoretice și metodologice privitoare la repartiția dacoromânei și la vechimea fenomenelor care caracterizează graiurile de azi, E. Petrovici a adus noi argumente în sprijinul celor patru sau „cinci” subdialecte, al cincilea fiind cel maramureșean, arătînd și principalele caracteristici ale acestuia.

Majoritatea lingviștilor noștri au acceptat această repartiție, alți ingviști îmbogățînd argumentele în sprijinul ei.

¹¹ *Probleme* . . . , p. 5.

¹² *Texte dialectale*, Sibiu — Leipzig, 1943, prefață, p. VII; cf. și D. Macrea, *ibid.*, p. 208.

¹³ *Sarcinile* . . . , p. 208.

¹⁴ *Probleme* . . . , p. 5; cf. și D. Macrea, *ibid.*, p. 208.

¹⁵ „Anuarul arhivei de folclor”, III, 1935, p. 25—157.

¹⁶ *Ibid.*, V, 1939, p. 111—175.

¹⁷ *Ibid.*, VI, 1942, p. 43—75.

¹⁸ Suplement la *Atlasul lingvistic român II (ALRT II)*, Sibiu — Leipzig, 1943, 370 p.

¹⁹ *Gratul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, 72, 1941, p. 551—558.

²⁰ *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, r. 5, p. 5—17.

È drept, în ultimul timp a fost repusă în discuție problema repartiției dialectale, uneori de pe puncte de vedere diferite, dar, după părerea noastră, nu s-a propus încă o delimitare mai bună, care să ne facă să o abandonăm pe cea a lui E. Petrovici.

Receptiv la ceea ce era nou, cu condiția ca noul să constituie un progres, E. Petrovici privea noul cu discernământ și când era convins că punctul de vedere tradițional era mai aproape de adevărul științific îl apăra.

E. Petrovici și-a apărât ideile pe un ton academic și într-o înaltă ținută științifică. Nu folosea polemica de dragul ei și nu se angaja în discuții fără finalitate. O astfel de discuție era considerată de el cea referitoare la faptul dacă aromâna, meglenoromâna și istroromâna sînt dialecte ale limbii române sau limbi romanice independente. Lipsa de finalitate, în concepția lui E. Petrovici, se datora operării cu termeni convenționali, relativi, din cauza lipsei unor criterii general valabile care să permită delimitarea dintre limbă și dialect. „Noțiunile de grai, subdialect, dialect și limbă sînt noțiuni relative”²¹, „[...] noțiunile de grai, subdialect, dialect sau limbă sînt relative. Lingviștii încă n-au la dispoziție un criteriu sigur care să le permită să stabilească cît de mult trebuie să se deosebească un grai de altul ca să poată fi numite dialecte sau limbi”²², „Termenii de dialect, subdialect, grai — am putea adăuga și pe aceia de grup de dialecte, grup de graiuri — sînt aplicați realităților dialectale în urma unor convenții”²³.

E. Petrovici a arătat că la delimitarea subunităților dialectale trebuie să se aibă în vedere situația specifică a fiecărei limbi și familii de limbi: „Cît de mult trebuie să se deosebească un grai de altul ca să le numim dialecte și cît de mult trebuie să se deosebească un dialect de altul ca să le numim limbi deosebite depinde de împrejurările concrete istorice care au determinat dezvoltarea și răspîndirea unei limbi oarecare pe un teritoriu. Ceea ce în cazul unei limbi sau familii de limbi înrudite e considerat ca dialect în cazul altei limbi sau altei familii de limbi înrudite trece drept o limbă aparte”²⁴.

Nici în urma discuției referitoare la limba română nu s-au adus criterii sigure de delimitare: „În cursul discuției privind raporturile dintre cele patru dialecte principale ale limbii române, considerate de unii ca limbi diferite, s-a făcut încercarea de a stabili criterii care să permită determinarea ca dialect sau limbă a unui idiom dat. După părerea mea, participanții la discuție n-au reușit să arate asemenea criterii universal valabile”²⁵. Din această cauză, mai ales, E. Petrovici s-a situat pe poziția tradițională conform căreia cele trei idiomuri amintite sînt dialecte ale limbii române: „Cred că marea majoritate a lingviștilor români și a celor străini care se ocupă de limba română nu socote că e cazul să rupem convenția veche și să acordăm dialectelor sud-dunărene ale limbii române alt statut”²⁶. „Socot [...] că e preferabil să rămînem pe lingă tradiționala împărțire a

²¹ Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică, în LR, III, 1954, nr. 1, p. 11.

²² Unitatea dialectală a limbii române, în SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 443.

²³ Probleme ..., p. 9.

²⁴ Unele probleme ..., p. 11.

²⁵ Unitatea ..., p. 443.

²⁶ Probleme ..., p. 9.

idiomurilor romanice și să nu adăugăm celor nouă limbi neolatine încă trei : aromâna, meglenoromâna și istroromâna”²⁷.

Studierea și descrierea limbii române și a subdiviziunilor ei era considerată ca o primă necesitate, în timp ce problema repartiției dialectale era considerată ca o problemă secundară : „Orice statut am acorda idiomurilor de tip românesc din sudul Dunării, avem cu toții obligația să le cercetăm înainte de dispariția lor și să folosim datele furnizate de ele pentru istoria limbii române”²⁸. Acest lucru este cu atât mai necesar, cu cât dialectele românești din sudul Dunării merg spre dispariție : „Grauirile de tip românesc din sudul Dunării le așteaptă soarta tuturor insulelor lingvistice : dispariția, mai apropiată sau mai îndepărtată. De aceea sînt binevenite expedițiile dialectologilor noștri în țările balcanice pentru a aduna material în vederea unui *Atlas lingvistic al dialectelor sud-dunărene* și pentru a înregistra la magnetofon cît mai multe texte dialectale”²⁹. Pornind de la această concepție, E. Petrovici a dedicat o însemnată parte a activității sale studierii și descrierii dialectelor și graiurilor.

Pasiunea lui E. Petrovici pentru dialectologie nu l-a părăsit pînă la sfîrșitul vieții. El era în permanente căutări, de aceea nu a întrerupt contactul cu terenul. Deși avea sarcini multiple și de mare responsabilitate, E. Petrovici și-a găsit timp pentru a face anchete pe teren, la care au participat mulți tineri din Cluj, din București sau dialectologi străini. În orice ocazie, oriunde se afla, la pescuit, la mare, la munte, făcea o mică anchetă, nota fapte de limbă.

Invitat fiind la Tirana, cu ocazia deschiderii primei universități albaneze, E. Petrovici și-a găsit timp să se retragă de la unele festivități sau banchete pentru a nota graiul aromânilor spoitori de vase din vechiul bazar al orașului. În excursia organizată prin țară, cu aceeași ocazie, a oprit autobuzul în care erau oaspeții străini atunci cînd a văzut primul grup de aromâni nomazi la călivele lor și a făcut cu ei o mică anchetă. Rezultatele au constituit apoi obiectul unui articol³⁰.

Trebuie să subliniem interesul deosebit pe care l-au avut pentru dialectul istroromân repetatele călătorii de studii la care am avut fericirea să particip și în timpul cărora am învățat atît de mult. Fiecare fenomen notat, o formă sau o construcție lexicală constituia subiectul unei adevărate lecții de curs sau a unui seminar. După terminarea zilei de muncă, care începea în jurul orei șase dimineața și care se încheia, cu o scurtă pauză, după masa de prînz, noaptea tîrziu, cînd informatorii erau epuizați, E. Petrovici își revedea materialele notate, verifica materialele mele ca să știm ce avem de întrebat a doua zi și apoi continuam la gazda unde stăteam, sau la hotel, discuțiile care nu o dată s-au încheiat cu mult după miezul nopții.

E. Petrovici a înțeles că dialectologia se poate face numai pe teren, că cel ce se rupe de teren devine „dialectolog de cabinet”, încetează de fapt de a mai fi dialectolog, a înțeles că dialectologia cere sacrificii, și le-a făcut.

²⁷ *Unitatea* . . . , p. 443.

²⁸ *Probleme* . . . , p. 9.

²⁹ *Ibid.*, p. 10.

³⁰ *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania, în Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 671—676.

Dialectul istroromân nu l-a interesat numai în sine. Pe lângă importanțele concluzii referitoare la istoria limbii române, el oferea un bogat material privind întrepătrunderea limbilor, situația insulelor lingvistice, dispariția limbilor sau a dialectelor. Se știe că dialectul istroromân a fost adus în discuție pentru a se demonstra cum dispărea un idiom. S-a afirmat că istroromâna este o limbă în „dezagregare”, în „dezintegrare”, că ea va dispărea datorită masivei influențe croate. S-a mai arătat că istroromâna nu este nici limbă, nici dialect, nici grai, datorită numărului mic de vorbitori, că ea este un idiom în descompunere. Dacă ar fi așa, istroromâna ar fi încetat să răspundă cerinței primordiale a fiecărui idiom, acela de mijloc de comunicare, dacă ar fi așa, istroromânii nu s-ar mai putea înțelege între ei vorbindu-și dialectul. Realitatea este alta: „Istroromâna și-a modificat în mare măsură, sub influența sîrbocroată, diferitele sisteme ale structurii sale gramaticale. Prin aceasta nu și-a pierdut caracterul sistematic, ea nu a devenit un idiom lipsit de sistem. Cu toate că inventarul elementelor gramaticale împrumutate e foarte bogat, în lanțul vorbirii, frecvența acestor împrumuturi e redusă în comparație cu aceea a elementelor mai vechi, moștenite din româna comună. Așadar, istroromâna a rămas deocamdată un dialect romanic”³¹. Istroromâna deci nu este în „dezintegrare progresivă”, nu poate fi vorba de „inconsistența” și de „inconsecvența” folosirii ei. Ea nu va dispărea prin „dezagregare”, prin „destrămare”, ci, așa cum a arătat Oscar Bloch, va dispărea ca toate idiomurile care au dispărut, prin părăsirea ei de către vorbitori, în cazul istroromânei, cînd acest lucru se va întîmpla, și datorită împrăstierii cunoscute a vorbitorilor ei.

Numeroase alte teze teoretice se găsesc în expunerile despre dialectul istroromân³².

Spre sfîrșitul vieții sale, cu receptivitatea sa pentru ceea ce este nou în lingvistică, s-a situat de partea celor care considerau dialectologia structurală posibilă. Mai mult, o considera „neapărat necesară, dacă vrem să întocmim o istorie a structurilor pe care le-a prezentat limba română în cursul secolelor”³³. Personal sau în colaborare cu elevi de-ai săi a publicat asemenea studii³⁴.

O mare parte a activității sale creatoare a dedicat-o fonologiei, care l-a pasionat în mod deosebit. Aceasta este una din cauzele pentru care nu a dat mult așteptata sinteză asupra dialectologiei românești, sinteză pentru care era cel mai indicat. E. Petrovici amîna mereu sintezele, așa cum a arătat prof. D. Macrea, colaborator și prieten apropiat, pentru a aduna cît mai mult material documentar³⁵.

Moartea prematură l-a smuls din mijlocul activității sale creatoare, din mijlocul elevilor și colaboratorilor săi, l-a împiedicat să-și vadă principala operă, *Atlasul lingvistic român*, încheiată.

³¹ E. Petrovici și P. Neiescu, *Inconsistența enclavelor lingvistice?*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 295—296.

³² *Ibid.*, p. 291—296. Id., *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187 și urm.

³³ *Probleme ...*, p. 4; cf. și D. Macrea, *ibid.*, p. 212.

³⁴ Vezi de exemplu E. Petrovici și I. Stan, *Șchiță a sistemului fonologic al graiului tecucean*, în CL, III, 1958, p. 119—134.

³⁵ D. Macrea, *ibid.*, p. 205.

Personalitatea sa dominantă a lăsat urme adânci în concepția unui impresionant număr de elevi și colaboratori care îi continuă opera, îi continuă și îi dezvoltă ideile pe care marele învățat le-a împărțit tuturor cu multă generozitate.

EMIL PETROVICI — DIALECTOLOGUE

(RÉSUMÉ)

De l'activité multilatérale de E. Petrovici dans les divers domaines de la linguistique, l'auteur, en s'appuyant sur des faits moins connus, prend en discussion l'apport de E. Petrovici au développement de la dialectologie roumaine. Il insiste surtout sur l'élaboration de *l'Atlas linguistique roumain*, sur les collections de textes dialectales et sur les travaux théoriques et descriptives concernant les dialectes roumains.

Au cours de l'article l'auteur évoque les grandes qualités morales de son maître.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

EMIL PETROVICI — FONETICIAN ȘI FONOLOG

DE

GR. RUSU

După întoarcerea sa din străinătate, unde, „în capitala Franței, făcuse șase ani de studii la cei mai străluciți maștri ai lingvisticii moderne, specializându-se cu deosebire în fonetica experimentală și slavistică”, cum mărturisește Sextil Pușcariu¹, E. Petrovici a desfășurat o prestigioasă activitate științifică în cele mai importante ramuri ale lingvisticii.

Rodul serioasei sale pregătiri în domeniul foneticii experimentale este teza de doctorat², în care, pe baze experimentale, face o profundă analiză asupra consoanelor nazale și a vocalelor nazalizate românești. Folosindu-se de numeroase experiențe, a constatat că, la inițială absolută, consoanele nazale românești încep prin a se rosti fără voce, așa cum în poziție finală absolută se termină fără voce. Prin urmare, o consoană nazală fonică e afonizată atît în stadiul catastazei (imploziei), cît și în cel al metastazei (exploziei).

O altă constatare a lui E. Petrovici se referă la vocalele românești dintre două consoane nazale, vocale care, în această poziție, au aceeași nazalitate ca și cele franceze. Dacă în românește nazalitatea nu e sesizată, cauza este scurtimea vocalelor românești în raport cu durata consoanelor, față de lungimea vocalelor frantuzești, care scoate în evidență nazalitatea lor.

Savantul clujean a remarcat faptul, pentru prima dată în fonetica românească, că *n* înainte de fricative nu mai este o oclisivă, ci are punctul și modul de articulare al fricativelor următoare, că, în funcție de consoana care îl urmează, limba română cunoaște mai multe feluri de *n*. Aceste variații de *n* nu au însă nici o valoare pe plan lingvistic. „Pour le sujet parlant — arată E. Petrovici — il n'y a pas de différence entre la nasale de *cîntă* et la nasale de *dînsa*; il entend toujours une *n*”³.

În ceea ce privește vocalele nazalizate din cauza unei consoane nazale, E. Petrovici remarcă marea varietate de pronunțare de la subiect la subiect și chiar la același vorbitor și încearcă să dea și o explicație: nazalitatea acestor vocale n-a pătruns în conștiința subiectelor vorbitoare și prin urmare fonemul vocală nazalizată n-a putut fi precizat.

Lucrarea constituie, în același timp, și un studiu de fonetică istorică a limbii române, cu observații foarte importante la istoria limbii noastre. Arată, bunăoară, că limba română în fazele sale mai vechi de dezvoltare n-a cunoscut o nazalizare diferită de cea de astăzi. În ce privește rotacismul,

¹ Vezi *Atlasul lingvistic român II*, vol. I, Prefață, p. III.

² *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales*, Cluj, 1930.

³ *Ibid.*, p. 46.

fenomen de care s-a ocupat și mai târziu, pe baza datelor înregistrate de el în anchete pe teren, acesta nu se datorește nazalizării, ci este rezultatul unuia dintre multiplele accidente la care sînt de obicei supuse consoanele intervocalice.

*Le pseudo i final du roumain*⁴ este un alt studiu de fonetică experimentală, care are însă multiple implicații și în sistemul fonologic al limbii noastre. Multe dintre rezultatele și concluziile acestui studiu au fost luate în considerare de către cei doi autori ai primei schițe fonologice a limbii române, Al. Graur și Al. Rosetti, îndeosebi în interpretarea consoanelor românești.

Pe concluziile formulate în lucrarea amintită se va baza, în mare măsură, și autorul ei în viitoarele sale studii asupra fonologiei limbii române.

E. Petrovici nu a manifestat preocupări în privința studiului fonologiei de la începutul activității sale științifice, fapt pe care îl mărturisea de altfel, în diverse ocazii, elevilor săi. Spiritul „atît de dinamic și de deschis metodelor noi”, cum îl caracterizează D. Macrea⁵, nu putea însă să nu sesizeze complexitatea fenomenelor lingvistice, legăturile dintre acestea, funcțiunile pe care le îndeplinesc în procesul comunicării și să nu-și aducă contribuția la interpretarea și la lămurirea lor.

Deși prima schiță asupra fonologiei limbii române, datorată academi-cienilor Al. Graur și Al. Rosetti, a apărut încă în 1938, putem spune că preocupările de fonologie în țara noastră, în ultimele două decenii, și rezultatele la care s-a ajuns se datoresc savantului clujean. Aceasta pe de o parte prin numărul mare de studii pe care le-a publicat și în care studiază sistemul fonologic al limbii române sub toate aspectele, iar pe de altă parte prin discuțiile pe care le-au suscitât interpretările sale date anumitor fenomene fonetice în contextul general al sistemului fonologic, discuții la care au participat un număr mare de lingviști, atît români, cît și străini.

În domeniul fonologiei, E. Petrovici s-a afirmat ca un cercetător modern care, în studiile sale, a folosit atît metodele de cercetare istorică și descriptivă ale foneticii tradiționale, cît și pe cele ale foneticii experimentale și ale fonologiei structurale. În activitatea sa de fonolog, E. Petrovici a avut în vedere atît problemele teoretice, cît și pe cele istorice și de analiză concretă a foneticii și fonologiei limbii române contemporane. Contribuțiile sale la definirea noțiunii de fonem, la precizarea distincției dintre fonetică și fonologie sînt dintre cele mai importante. Privitor la cele două discipline ale lingvisticii, fonetica și fonologia, arată că între acestea există o strînsă legătură și că, prin urmare, trebuie studiate împreună. Aceste principii le respectă savantul clujean în toate lucrările sale. În nici unul dintre studiile publicate, privitoare la fonemele limbii române, E. Petrovici nu face numai fonologie, ci fiecare fonem este amănunțit descris din punct de vedere fonetic și apoi încadrat în sistem.

Ca unul dintre cei mai buni cunoscători ai graiurilor noastre populare, E. Petrovici a folosit datele oferite de acestea pentru a explica multe dintre problemele privitoare la sistemul fonologic al limbii literare.

⁴ Vezi BL, II, 1934, p. 86—97.

⁵ Vezi *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 212—213.

Seria cercetărilor asupra sistemului fonologic al limbii române a fost deschisă cu studiul său intitulat *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*⁶, căruia i-a urmat după doi ani studiul intitulat *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*⁷.

Considerațiile pe care le face asupra unor particularități ale sistemului fonemelor limbii române, în primul studiu citat, i-au fost sugerate „de lectura a două prezentări ale sistemului fonemelor limbii literare ruse și ale graiurilor populare rusești, făcute de profesorul R. I. Avanesov. Compararea foneticii graiurilor rusești cu aceea a graiurilor românești — arată E. Petrovici — m-a făcut să descopăr multe asemănări între cele două sisteme fonetice . . . Cea mai izbitoare și cea mai caracteristică dintre aceste asemănări este corelația între consoanele dure și consoanele moi care străbate întregul sistem al limbii române întocmai ca pe acela al unei bune părți a limbilor slave și care a fost recunoscut până acum numai la sfârșitul cuvintelor românești”⁸.

Pornind de la studiul academicienilor Al. Graur și Al. Rosetti, în care s-a stabilit existența consoanelor moi opuse consoanelor dure în poziție finală, formînd perechi corelative, opoziția cărora are o importantă funcțiune lingvistică, servind la deosebirea diverselor forme gramaticale (singularul de plural la unele substantive și adjective masculine sau persoana I de a II-a la o serie de verbe), E. Petrovici, bazat pe un bogat material faptic, extras atît din limba literară, cît și din graiurile regionale, demonstrează că limba română posedă consoane moi și în interiorul cuvîntului. Opoziția „consoane moi/consoane dure” e folosită, în această poziție, atît pentru a deosebi forme gramaticale, cît și pentru distincții lexicale. Întocmai cum *i* final, pe care îl scriem după consoane la anumite forme gramaticale, este un pseudo-*i*, la fel și diftongii *ea*, *oa*, *io*, *iu*, scriși după consoane în interiorul cuvintelor, sînt pseudodiftongi⁹.

Pe lîngă perechile de consoane care se întîlnesc și se opun atît în interiorul, cît și la finala cuvintelor, stabilește cinci perechi de consoane (*t/t'*, *d/d'*, *k/k'*, *g/g'*, *s/s'*) care se opun numai în interiorul cuvintelor. Precizează totodată și consoanele care apar numai sub un aspect din punctul de vedere al corelației „palatalizat-nepalatalizat”: *ê*, *ğ*, *î* nu au perechi dure corespunzătoare, iar *ȳ* nu are pereche muiată. Prin urmare aceste patru consoane nu participă la corelația amintită. De asemenea remarcă faptul că numărul consoanelor totdeauna dure sau totdeauna moi nu e identic în diferitele graiuri, afirmație confirmată de studiile ulterioare întreprinse asupra unor graiuri românești.

În stabilirea perechilor de consoane corelative în cadrul corelației de palatalizare, E. Petrovici are în vedere, după cum am arătat mai sus, și sunete caracteristice unor graiuri regionale. Legat de această problemă, scoate în evidență unele trăsături fonetice prin care o seamă de consoane din diverse graiuri, în anumite contexte fonetice, se deosebesc de aceleași consoane din limba literară. Astfel, într-o serie de graiuri dacoromâne, exis-

⁶ SCL, I, 1950, fasc. 2, p. 172—232.

⁷ SCL, III, 1952, p. 127—185.

⁸ Vezi *Corelația . . . dure-moi*, p. 172.

⁹ *Ibid.*, p. 176.

tă consoane care prezintă un grad mai mare de palatalizare decât corespondentele lor din limba literară. E. Petrovici arată însă că această trăsătură fonetică a consoanelor palatalizate nu schimbă cu nimic statutul lor fonologic. Important pentru fonemele palatalizate e nu gradul mai mare sau mai mic de palatalizare, ci prezența, respectiv lipsa acestei trăsături distinctive.

Deși E. Petrovici, în primele sale studii, pune pe seama influenței slave apariția seriei consoanelor palatalizate, opuse consoanelor nepalatalizate, el precizează un fapt important privitor la această problemă : „Nu se poate susține însă că toate fenomenele de palatalizare constatate în cursul istoriei limbii române se datoresc influenței slave. Palatalizarea velarelor și a dentalelor s-a produs înaintea contactului limbii române cu limbile slave. Palatalizarea velarelor este un fenomen ce se întâlnește — cu neînsemnate excepții — în toate limbile romanice”¹⁰.

Prin urmare, E. Petrovici lasă să se înțeleagă că tendința spre palatalizare a anumitor consoane a fost o particularitate general romanică. Contribuția limbilor slave cu care româna s-a aflat în contact poate fi invocată numai în ce privește felul cum această tendință s-a manifestat în limba română, în unele cazuri diferit față de celelalte limbi romanice.

După părerea lui E. Petrovici, sistemul fonologic al limbii române s-a constituit cu mult înaintea apariției primelor noastre texte. „Judecând după sistemul fonologic al dialectelor aromân și meglenoromân, care prezintă trăsături asemănătoare cu acela al dialectului dacoromân (îndeosebi existența în aceste trei dialecte a corelațiilor de timbru a consoanelor e deosebit de semnificativă), sistemul fonologic al limbii era asemănător cu cel de astăzi încă în epoca românei comune dinaintea separării celor patru dialecte”¹¹.

În studiul *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, E. Petrovici demonstrează că sistemul fonologic al limbii române se caracterizează prin existența unei noi serii de consoane, seria consoanelor labializate și labio-palatalizate, opuse seriei consoanelor nelabializate, încadrate în corelația de timbru „labializat-nelabializat”. Spre deosebire însă de consoanele palatalizate, care se întâlnesc și se opun consoanelor nepalatalizate în toate pozițiile, inclusiv la finala cuvintelor, opoziția între consoanele labializate și cele nelabializate acționează, în limba literară și într-o seamă de graiuri populare românești, numai în interiorul cuvintelor, înaintea vocalei /a/. Ocurența consoanelor labializate și labio-palatalizate la finala cuvintelor se constată numai în unele dintre graiurile dacoromâne și în dialectul aromân.

Prin urmare sistemul fonologic al limbii române se caracterizează prin două corelații de timbru în care intră patru categorii de foneme consonantice : consoane neutre, consoane palatalizate, consoane labializate și consoane labio-palatalizate. Aceste patru categorii de consoane, care formează un număr mare de foneme, 72 de foneme consonantice, domină, în faza actuală a limbii române, întreaga structură fonetică (și morfologică),

¹⁰ Vezi *Influența slavă* , p. 4.

¹¹ *Ibid.*, p. 29.

vocalismul limbii noastre fiind subordonat acestor patru categorii de consoane.

În atribuirea statutului de fonem autonom unui sunet consonantic, E. Petrovici a avut în vedere mai multe criterii : distribuția sunetului respectiv, pozițiile în care poate să intre în opoziție cu sunetul corelativ corespunzător, funcțiunea lingvistică pe care o îndeplinește și îndeosebi rolul pe care îl joacă în sistemul morfologic, în distingerea unor forme gramaticale.

Pentru a degaja unitățile vocale autonome, E. Petrovici ia în considerare poziția forte, adică posibilitatea ca o nuanță vocalică să poată apărea în acea poziție în care să nu fie condiționată de sunetele învecinate. Poziție forte e considerată inițiala de cuvânt.

Ținând seama de aceste criterii, stabilește, în cadrul sistemului fonologic al limbii române, existența unui număr de cinci foneme vocale, dispuse în triunghi, cu două clase de localizare : labială și nelabială, și trei grade de apertură. Fonemele vocale nelabiale de gradul II și III de apertură sint reprezentate prin câte două nuanțe vocale, *ă/e*, respectiv *î/i*, nuanțe determinate de timbrul consoanei precedente. Ele sint echivalente din punct de vedere morfologic.

După cum se știe, problema fonemelor vocale din cadrul sistemului fonologic al limbii române a dat naștere la numeroase discuții. Deși se pronunțase hotărît asupra numărului fonemelor vocale, E. Petrovici revine, precizînd următoarele : „Deoarece limba literară conține foarte mulți termeni internaționali de origine latină, greacă sau franceză, așa-numitele neologisme, termeni care încep cu vocalele *e* sau *i* neprecedate de iod (de ex. *emanație, epocă, eră, evoluție, examen, exploatare, explozie, institut, ipoteză, iradia, izotop* etc.), variantele *e, i* ale fonemelor vocale *ă/e, î/i* devin tot mai independente. *E, i* tind să devină foneme autonome”¹². „La această contribuie și faptul că consoanele palatalizate tind să se pronunțe înaintea lui *e* și a lui *i* — atît în limba literară, cît și în graiurile populare din Muntenia și sudul Ardealului — fără apendice palatal”¹³.

Admițînd sistemul vocalic de șapte foneme, E. Petrovici precizează că acesta nu caracterizează limba literară în totalitatea ei, ci numai pe cea de nuanță muntenească. Prin urmare limba română literară are, în realitate, două sisteme vocale : unul de nuanță muntenească, cu 7 vocale, și unul de nuanță moldovenească, cu 5 vocale.

Am văzut mai sus că, în atribuirea statutului de fonem autonom unui sunet oarecare, E. Petrovici a avut în vedere, în primele sale studii, acele principii (distribuția, așa-numitele perechi minimale în cadrul cărora are loc opoziția între diversele sunete, poziția forte sau nonforte a sunetului în cadrul cuvîntului) pe care le au, în general, în vedere fonologii. Mai tîrziu însă, ținînd seama de părerile documentate în această privință¹⁴,

¹² *Ibid.*

¹³ Vezi *Fonemele limbii române*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 37.

¹⁴ Vezi I. Pătruș, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în CL, V, 1960, nr. 1—2, p. 23—28 : „... la stabilirea sistemului fonologic al unei limbi (sau dialect, grai) trebuie să se țină seama, în primul rînd, de felul în care el se acordă cu sistemul morfologic al idiomului respectiv. Morfologia ne poate da indicații mai sigure decît fonetica experimentală care — e de la sine înțeles — înregistrează calitățile fizice, nu și pe cele funcționale ale fonemelor” (p. 25). Vezi și *id.*, *Morfologie și fonologie. II. Referitor la sistemul fonologic consonantic al limbii române*, în CL, VII, 1962, nr. 2, p. 217—223.

ajunge la concluzia că, pentru a avea siguranța unei interpretări juste a analizei fonologice, trebuie să ne bazăm pe datele morfologiei. Referirea, în analiza fonologică, la datele morfologiei „va permite stabilirea unui sistem fonologic pe deplin integrat în sistemul gramatical al limbii studiate”¹⁵. „Sistemul fonologic al unei limbi — arată mai departe — trebuie să se integreze în mod adecvat în sistemul gramatical al acesteia, permițând formularea cât mai simplă și cât mai generală, cu cât mai puține excepții, a regulilor gramaticale (morfologice și de derivație). În caz de dubiu în interpretarea fonologică a unei realități fonetice, morfologia ne va călăuzi în alegerea unei soluții sau alteia. Se poate chiar susține că datele necesare pentru stabilirea sistemului fonologic al unui idiom sînt furnizate și verificate în primul rînd în morfologie. Opozițiile fonologice larg folosite în morfologie (în flexiune și derivație) sînt mult mai caracteristice pentru sistemul fonologic al unei limbi decît o opoziție stabilită pe baza unei perechi minimale de cuvinte care pot fi de proveniență străină recentă”¹⁶.

Contribuțiile lui E. Petrovici în problemele de fonologie nu se mărginesc numai la limba română actuală, incluzînd, bineînțeles, și graiurile ei regionale. Observații foarte importante a făcut și în privința foneticii istorice a limbii române. Studiul său *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*¹⁷, deși de proporțiile unui articol de revistă, poate fi considerat un mic tratat de fonetică istorică a limbii române. În acest studiu, urmărind evoluția istorică a sistemului fonologic românesc, începînd din faza veche a românei comune, s-a oprit asupra tuturor problemelor importante care au constituit punctul de plecare în constituirea sistemului fonologic al limbii române actuale.

Privitor la fonetismul românei comune, E. Petrovici a emis părerea, argumentată substanțial, că româna din această perioadă dispunea, după dispariția vocalelor finale *u* și *i*, de un sistem vocalic liniar, cu numai trei foneme încadrate într-o singură clasă de localizare și prezentînd trei grade de apertură. Acestea, însă, în funcție de contextul fonetic în care se aflau, se realizau în numeroase variante vocalice cu funcțiuni morfologice identice în cadrul aceleiași grad de apertură.

Situația presupusă de E. Petrovici pentru româna comună, în privința sistemului vocalic liniar, se constată și astăzi în unele graiuri daco-române și a fost demonstrată atît de el, cît și de alți cercetători care au studiat fonologia graiurilor noastre populare.

Contribuția savantului clujean la dezvoltarea foneticii și fonologiei limbii române nu trebuie căutată numai în numeroasele sale studii și în bogăția de idei pe care acestea le conțin, ci și, mai ales, în pasiunea și dragostea cu care a știut să îndrume și să învețe tinerii cercetători, creînd, la Cluj, o adevărată școală de fonetică și fonologie. Elevii lui îi aduc, și cu această ocazie, un pios omagiu.

¹⁵ Vezi *Sistemul fonematic al limbii române*, în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 17.

¹⁶ Vezi E. Petrovici, *Analiză fonologică și morfologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 38.

¹⁷ CL, II, 1957, p. 97—126.

EMIL PETROVICI — PHONÉTICIEN ET PHONOLOGUE

RÉSUMÉ

L'auteur fait état des problèmes les plus importants abordés et discutés par E. Petrovici, tout en soulignant la remarquable contribution du savant roumain au développement de la phonétique et de la phonologie du roumain. Cette contribution ne se signale pas seulement par ses nombreuses études et la richesse d'idées que celles-ci contiennent, mais surtout par la formation de chercheurs dans ces disciplines de la linguistique.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

EMIL PETROVICI: STUDII DE TOPONIMIE

DE

MARIUS I. OROS

Pentru savantul clujean Emil Petrovici, studiul toponimiei a constituit un domeniu preferat de cercetare de-a lungul întregii sale vieți. Conștient, încă din tinerețe, de valoarea deosebită a toponimelor, atât pentru istoria poporului, cât și pentru istoria limbii române, el s-a preocupat continuu de adunarea și prelucrarea unui material cât mai bogat de pe teritoriul țării noastre. Articolele și studiile sale, numeroase și variate, tratează atât toponimele românești, cât și toponime slave, maghiare etc.

I. Remarcând faptul că mulți cercetători, pornind de la ideea că toponimele „... reprezintă o adevărată arhivă, care poate servi istoricilor la reconstituirea unor epoci îndepărtate din trecutul unui popor, epoci pentru care nu există alte documente”¹, au exagerat valoarea toponimelor ca documente istorice, E. Petrovici a utilizat acest material cu multă competență și pricepere. Colaborând, în multe lucrări, cu istorici reputați, el a adus argumente de ordin toponimic referitor la teritoriul de formare a limbii și poporului român. Legat de această problemă se argumentează că în Dacia și Moesia (anume Moesia Inferioară, împreună cu Scythia Minor, și partea orientală a Moesiei superioare) există un mare număr de toponime majore românești. „Acest teritoriu e străbătut de unul dintre cele mai mari fluvii europene pentru care românii au un nume care e numai al lor, *Dunăre*, cu siguranță moștenit de la populația autohtonă daco-moesică”². Alături de *Dunăre* există un număr „... relativ mare de hidronime păstrate din antichitate până astăzi, de ex. în Dacia : *Motru, Timiș, Mureș, Criș, Someș, Ampoi*”³. Unii lingviști și istorici au susținut că hidronimia păstrată din antichitate pe teritoriul României a fost transmisă de slavi, deoarece ea ar prezenta schimbări fonetice proprii limbilor slave. Multe din aceste râuri au însă un ș final (*Argeș, Criș, Mureș, Someș, Timiș*) greu de explicat prin slavă. Pe drept cuvânt, mulți cercetători au apropiat această trecere a lui *s* la *ș* de fenomenul asemănător albanez, ceea ce ne face să credem că daco-moesica de la nord de *Dunăre* prezenta aceeași tendință de a schimba pe *s* în *ș* ca daco-moesica de la sudul marelui fluviu.

Analizând toponimia de pe teritoriul României se constată că este, în genere, de origine românească în proporție de aproximativ 80%.

II. Studiind originea toponimelor de pe teritoriul țării noastre, E. Petrovici a atras în repetate rânduri atenția asupra unei greșeli de metodă, și anume că toponimia cu aspect slav de pe teritoriul României este de obicei tratată global, fără a se face distincție între acele nume de locuri care

¹ Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 241.

² *Ibid.*, p. 243.

³ *Ibid.*, p. 244.

au fost create de o populație care vorbea un grai slav și acelea create de români din elemente de origine slavă, neglijându-se astfel rolul împrumuturilor în crearea toponimelor. În felul acesta este considerat slav orice toponim cu aspect slav întâlnit pe teritorii unde nu se vorbesc graiuri slave. „În ce privește România trebuie, pe lângă aceasta, ținut cont de faptul că Țara Românească și Moldova au întrebuintat secole de-a rîndul slava ca limbă a administrației și că, prin urmare, toponime oficiale, referindu-se la împărțiri administrative ale teritoriului, au fost create în slava administrației de autoritățile române”⁴.

Pe baza toponimelor românești, considerate eronat slave, se trag concluzii de ordin lingvistic, etnografic și istoric referitor la populația slavă care a locuit odinioară pe teritoriul României și la graiurile pe care le-a vorbit. Pentru studiul populațiilor slave și al graiurilor lor trebuie să se renunțe la mărturia unor asemenea toponime care prezintă un aspect slav numai fiindcă au la bază elemente românești de origine slavă. În cazul acestor toponime românii și nu slavii au fost Namengeber-i. Stabilirea cu exactitate a Namengeber-ului are o deosebită importanță nu numai pentru toponimie, ci și pentru dialectologie, istorie și istoria limbii.

Se știe că orice cuvânt intrat în lexicul unei limbi poate servi, la fel ca elementele moștenite, la crearea de nume proprii. Astfel românii au creat un mare număr de nume de locuri, servindu-se de următoarele categorii de elemente slave ale limbii române: substantive și adjective românești de origine slavă, prezentînd adeseori forme morfologice românești, sufixe românești de origine latină sau slavă, nume de persoană românești de origine slavă, nesufixate sau cu sufixe românești de origine latină sau slavă, sufixe românești de origine latină sau slavă adăugate fie la baze latine, fie la baze de origine slavă sau de altă origine, toponime create de autoritățile românești în limba slavă a administrației țărilor române și toponime create de autoritățile românești, avînd la bază nume de localități din Bulgaria, unde armata română a repurtat victorii în cursul războiului pentru independența României.

„Pentru a trage concluzii de ordin lingvistic (dialectal), etnologic și istoric asupra vechilor populații slave de pe teritoriul țării noastre, e necesar să ne mărginim la nume de locuri create incontestabil de slavi din elemente lexicale inexistente în limba română sau din derivate cu sufixe inexistente în limba română”⁵.

III. Pe baza toponimelor provenite de la slavi, E. Petrovici a stabilit particularitățile lingvistice ale graiurilor slave vorbite odinioară pe teritoriul țării noastre. După particularitățile acestor graiuri pe teritoriul R. S. România se distinge patru arii de toponime slave:

1) aria de est (nord-est), adică aria toponimelor cu $h(<g)$ și a celor cu polnoglasie. Această arie cuprinde Moldova, Bucovina românească, Maramureșul, un mic teritoriu din nordul Dobrogei, Muntenia de nord-est și o linie îngustă la est de Carpații Orientali în Transilvania⁶. Urmărind

⁴ *Ibid.*, p. 292.

⁵ *Ibid.*, p. 303.

⁶ Vezi, în acest sens, E. Petrovici, *Toponimice slave de est de pe teritoriul Republicii Populare Române. I. Toponimice prezentînd H provenit din G*, în „Romanoslavica”, IV, 1960, p. 41—63; E. Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române. II. Toponimice cu polnoglasie*, în „Romanoslavica”, VI, 1962, p. 5—15.

distribuția pe teren și atestările istorice ale acestor toponime, constatăm că nu s-a modificat în ultimele cinci secole aria lor, ceea ce dovedește că din secolul al XIV-lea nu a avut loc o deplasare masivă de populație ucraineană spre vest în așa măsură ca ea să fi creat nume noi de localități.

Unii lingviști au susținut existența a două straturi slave în Moldova : un strat mai vechi, sud-slav, și unul mai nou, slav de est. Analizând toponimele aduse în sprijinul acestei teorii, Emil Petrovici arată că împrumuturile lexicale slave meridionale s-au răspândit pe întreg teritoriul limbii române, servind populației românești la crearea unor toponime. Slavii de sud nu au lăsat urme în toponimia Moldovei. „În cazul că s-ar fi păstrat toponime « slave vechi » de tip slav meridional în Moldova, acestea ar trebui să constituie toponimia majoră a provinciei ; numele de riuri și numele de orașe — toponime care sînt cele mai vechi în orice regiune — ar trebui să prezinte particularități slave de sud”⁷. Toponimia majoră de origine slavă a Moldovei e de tip slav de est, pe cînd cea a Munteniei, Olteniei, Ardealului, Bihorului și Banatului de tip slav meridional.

Toponimia de tip slav oriental din nord-estul țării este explicată de E. Petrovici în felul următor : slavii s-au așezat în Dacia prin secolele VI — VII, amestecîndu-se cu daco-geții autohtoni. În urma contactului permanent al populației din nord-vestul Daciei (constituită în bună parte din daco-geți slavizați) cu slavii așezați mai la nord și mai la est — contact favorizat și de neconținute migrații de populații în direcția sud-vest, dar și în sens invers —, inovații lingvistice slave de est s-au propagat spre vest, pînă la populațiile slave de pe panta apuseană a Carpaților, și spre sud pînă în zona de frontieră dintre Moldova și Muntenia. Populația aceasta de limbă slavă a participat nu numai la inovațiile lingvistice slave de est (cum sînt de pildă plenifonia, trecerea lui **o* la *u*), ci și la unele inovații caracteristice graiurilor ucrainene (cum sînt trecerea, prin secolul al XII-lea, a lui *g* la *h*, pronunțarea ca *i* a lui **ě*, modificarea timbrului lui *o* în silabă închisă etc.)⁸.

De existența a două straturi slave de toponime (toponime slave de tip bulgar și toponime cu polnoglasie și cu *h* < *g*) se poate vorbi în părțile Rîmniceului Sărat și în nord-estul Dobrogei.

2) aria de sud (aria toponimelor de origine bulgară) care cuprinde Muntenia (cu excepția părții nord-estice, unde se întîlnesc toponime slave de est), Dobrogea (cu excepția fișiei din nordul ei) și Transilvania de sud. „Trăsăturile fonetice cele mai importante ale graiurilor sud-slave răsăritene sînt tratamentul *št* (*št'*), *žd* (*žd'*) al grupurilor slave comune **tj*, **kt*, **gt* + vocală anterioară și **dj*, tratamentul 'a al lui **ě*, tratamentul *ă* într-o fază mai veche *ă*" (*ă* nazal) al lui **o* etc.”⁹. Teritoriul ocupat în trecut de graiuri sud-slave de est trebuie să fi fost mai întins decît zona în care există în prezent toponime cu fonetismul mai sus amintit. Din întimplare însă nu avem în alte regiuni toponime slave (care să nu fie de origine românească sau maghiară) conținînd grupurile slave comune **tj*, **kt'*, **dj*. O dovadă că teritoriul sud-slav de tip răsăritean era mai întins o constituie faptul că

⁷ E. Petrovici, *Toponimice slave de est ... I*, p. 59.

⁸ *Ibid.*, p. 60.

⁹ E. Petrovici, *Studii ...*, p. 173.

în limba maghiară există o seamă de elemente slave care prezintă *št*, *šd* (*žd'*) pentru slavul comun **tj* (**kt'*). **dj*;

3) aria nord-vestică, care cuprinde Transilvania Centrală și Bihorul, cu toponime care prezintă metateza lichidelor (*Bălgrad*, *Moigrad*), reflexul *e* sau *i* al lui **ě* (*Deva*, *Clit*, *Rica*);

4) aria de vest, caracterizată prin prezența toponimelor sud-slave occidentale. Aici avem reflexele *ó*, *ǫ*, *e*, *u* ale sl. com. **tj*, **dj*, **ě*, **o*, **e* (cf. toponimele *Belareca*, *Vucovo*, *Radimna*). Această arie cuprinde vestul României.

În partea de nord-vest a Olteniei există mai multe toponime (*Ugri*, *Putna*, *Predeal*, *Orevița*) care prezintă caracteristici sud-slave occidentale. „Unele din toponimele incontestabil slave din această zonă a Olteniei prezintă însă trăsături sigure sud-slave orientale. Ele sînt destul de numeroase: *Coșuștea*, *Coșușița*, *Smârdeșteju*, *Dimbova*”¹⁰.

Aceste patru arii reprezintă isoglosele toponimelor slave de pe teritoriul țării noastre. „Cu aceste isoglose ale toponimelor slave nu coincid isoglosele elementelor slave ale limbii române. În interiorul ariei toponimelor slave cu polnoglasiu și cu trecerea lui **g*, **o*, **ě* la *h*, *u*, *i*, graiurile românești întrebuintează obișnuit sute de forme generale românești ca *grădina*, *ogradă*, *crîng*, *mîndru*, *deal*, *sfat* etc. . . ., prezentînd metateza lichidelor, reflexele *in*, *'a(a)* a lui **o*, **ě* și păstrînd caracterul oclusiv a lui **g*. În schimb în aria toponimică a metatezei lichidelor și a păstrării lui *g* s-au răspîndit forme ca *boroană*, *dohot*”¹¹. Concluzia pe care o formulează E. Petrovici din necoincidența ariilor toponimelor de proveniență slavă cu a ariilor elementelor slave ale limbii române este că isoglosele acestora din urmă nu sînt isoglose slave, ci isoglose românești.

IV. Pe baza unui material toponimic foarte bogat, E. Petrovici enunță un principiu deosebit de important pentru studiul toponimiei de la noi, arătînd că „... pentru exacta cunoaștere a toponimiei noastre, e absolută nevoie de anchete toponimice întreprinse de lingviști care să noteze fonetic formele numelor de localități așa cum se aud în gura popoului. Adeseori forma oficială a unui toponim este așa de stîlcită, încît e aproape imposibil de a-i recunoaște etimologia. Voi da un exemplu din toponimia *Almăjului*: numele oficial al comunei *Dalboșeț*, evident de origine slavă, nu amintește nici un etimon slav. Îndată ce cunoaștem însă forma populară, etimologia ni se oferă de la sine. Almăjenii numesc acest sat *Dilboșeț*, ceea ce ar corespunde unei forme literare *Dilboceț*. Prototipul slav este *Dlobočie*, un derivat cu sufixul *-ie* de la adjectivul *dlbok* 'adînc'”¹². Formele oficiale incorecte și necunoașterea formei populare i-a indus în eroare pe mulți învățați. Pornind de la forma oficială *Vulcan*, care provine de la autoritățile austro-ungare, unii lingviști l-au considerat sîrbesc. Forma populară *Vîlcan* ne trimite însă la antroponimul românesc *Vîlcan*, care la rîndul său e de origine slavă (cf. bg. *Vâlcan*, scr. *Vucan*). Subliniem faptul că acest toponim este românesc și nu slav.

¹⁰ *Ibid.*, p. 262.

¹¹ E. Petrovici, *Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii române (În legătură cu Atlasul lingvistic slav)*, în „*Romanoslavica*”, VII, 1963, p. 11.

¹² Emil Petrovici, *Studii* . . ., p. 138.

Multe din greșelile existente în unele lucrări de toponimie s-au datorat și unei insuficiente documentări istorice. E. Petrovici a corectat multe etimologii, demonstrând, cu această ocazie, necesitatea utilizării documentelor istorice pentru etimologizarea unor forme neclare în limba contemporană. Documentele istorice, de multe ori, ne oferă întreaga evoluție fonetică a toponimului de la apariție și pînă în zilele noastre.

Pe baza toponimelor *Cîmpulung* — care are nume în latina medievală : *Longo Campo*, în slavă *Długopole*, în germană *Langenau* iar în maghiară *Hosszúmező* —, *Bălgrad* și *Tîrnava*, ajunge la concluzia că multe toponime se traduc și nu sînt obligatoriu denominații paralele. „În ceea ce privește cazul toponimului *Cîmpulung*, ne punem întrebarea — subliniază E. Petrovici — oare în preajma acestui cîmp lung, conviețuiau români, slavi, sași și maghiari încă în acea epocă îndepărtată, cînd pe locul ocupat astăzi de tîrgul muscelan nu exista decît un cîmp lung? Oare în timpul apariției orașului de astăzi și a numelui lui erau prezente cele patru elemente etnice, care fiecare în limba proprie a numit tîrgul după cîmpul lung în care a fost întemeiat? Lucrul acesta n-ar fi imposibil, dar e puțin probabil. Cazul *Bălgradului* e mai clar. Nu e de crezut că slavii să nu fi avut deja, în secolul al VII-lea, cînd se așază în mase în Transilvania, un nume pentru cetatea pe care vor construi-o din pietrele albe ale ruinelor anticului Apulum. Se poate oare presupune că numele de *Bělûgradŭ* va fi apărut abia după ce s-au instalat în oraș sau în împrejurimi maghiari și germani?”¹³.

Din studiul interferențelor toponimice se poate trage o altă importantă concluzie, și anume : „pentru ca un loc oarecare să fie numit în două sau mai multe limbi, nu e necesar ca proporția numerică a vorbitorilor limbii respective să fi fost egală. E destul ca un număr mic de indivizi vorbind o limbă oarecare să se stabilească într-o localitate dată sau să fie prezenți la întemeierea și botezarea unei noi așezări omenești, pentru ca localitatea respectivă să-și primească un nume și în limba acestei minorități, îndeosebi dacă membrii minorității respective se bucură de un oarecare prestigiu social (ca, de exemplu, stăpînii feudali)”¹⁴. Așa, de exemplu, era cu siguranță minim numărul feudalilor maghiari care au dat, în secolul al XIV-lea și al XV-lea, și cite un nume maghiar satelor maramureșene *Berbești*, *Budești*, *Călinești*, *Desești*, *Dragomirești*, *Giuilești*, *Nănești* etc. formate cu ajutorul sufixului *-ești* (răspîndit pe tot teritoriul românesc), de origine tracă, cu ajutorul căruia se derivă adjective indicînd originea sau apartenența. Acest sufix apare frecvent și la numele de localități formate de la antroponime.

Studiind unele toponime maghiare¹⁵ de pe teritoriul țării noastre, E. Petrovici explică fonetismul acestora în limba română. Reținem, printre altele, faptul că în elementele maghiare ale limbii române împrumutate înainte de secolul al XVI-lea, *Ń* intervocalic a devenit *i*, ca în elementele latine și slave, iar *v* maghiar, în graiurile maghiare cu care româna a fost în contact, a avut un caracter bilabial, fiind pronunțat de către români *y*.

¹³ *Ibid.*, p. 246.

¹⁴ *Ibid.*, p. 247

¹⁵ Vezi articolele : *Toponimele Mărădăia, Măierău, Muierău, Mănerău, Măieruș, Măriuș, Măgheruș, Monoraștia, Mănărade; Rom. Oriș., Oriș, Orișa, Orășana, Orășani, Orășeni* < magh. *Varjas*, în *Studii ...*, p. 152—157, respectiv, p. 169—171.

Regiunile deluroase ale țării noastre sînt aproape în întregime locuite de români, iar zonele alpine au fost exploatate în exclusivitate de oierii români. Datorită acestor factori, majoritatea toponimelor din aceste zone sînt românești. Una din caracteristicile principale ale munților noștri sînt platourile înalte acoperite cu bogate pășuni alpine, deasupra zonei pădurilor, care au un aspect de veritabile cîmpii. Această particularitate a Carpaților a favorizat dezvoltarea pășunatului alpin, ducînd implicit la apariția a numeroase toponime formate din antroponime. Aceste pășuni au fost numite după proprietarii stînelor și după baci. Pentru locuitorii acestor zone sînt de o mare importanță locurile pe unde se trece dintr-o vale într-alta, peste o creastă de munți sau o culme de dealuri. De aceea, aceste trecători au primit, încă din cele mai vechi timpuri, cîte un nume de la populația care le folosea. Și aceste toponime au la bază apelative românești.

Numeroasele studii monografice consacrate unor toponime sînt un model de o deosebită competență de analiză și rigurozitate științifică. În aceste articole E. Petrovici utilizează toate datele referitoare la toponimul studiat: numele oficial și popular al toponimului, localizarea lui, atestările din documente, evoluția numelui de la primele atestări și pînă azi, explicațiile date anterior de către lingviști, observații la etimologiile propuse (aceste observații sînt atît de ordin lingvistic cît și istoric), corelația dintre toponimul studiat și alte toponime. După analiza amănunțită a acestor date, E. Petrovici trece la explicarea etimologiei toponimului, comparîndu-l cu toponime care prezintă trăsături lingvistice similare.

Emil Petrovici a mai îmbogățit onomastica românească prin studii de toponimie comparată¹⁸, prin monografiile toponimice regionale și cercetări de toponimie românească din sudul Dunării.

EMIL PETROVICI : ÉTUDES DE TOPONYMIE

(RÉSUMÉ)

On prend en discussion la contribution originale d'Emil Petrovici dans le domaine de la toponymie roumaine. Les thèmes les plus importants que le savant a abordés concernent l'histoire du peuple roumain, le rôle des emprunts dans la création des toponymes, l'aire des toponymes slaves sur le territoire de la Roumanie.

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

¹⁸ Cf. *Les Slaves en Grèce et en Dacie*, in *Studii ...*, p. 145—151.

EMIL PETROVICI ȘI LINGVISTICA MAGHIARĂ

DE

BELA KELEMEN

„O trăsătură a personalității sale științifice a fost bogata și largă sferă a pregătirii profesionale. Emil Petrovici a întrecut, cu siguranță, pe toți confrății săi români prin numărul limbilor pe care le cunoștea nu numai teoretic, ci și practic”¹. Prin aceste rînduri scrise *in memoriam*, decanul lingvisticii românești, acad. Iorgu Iordan, a surprins nu numai trăsăturile caracteristice ale savantului, ci și pe acelea ale operei lui. Această operă este complexă prin gama domeniilor cultivate (slavistică, fonetică-fonologie, istoria limbii române, onomastică), este erudită și conține, totodată, numeroase idei originale, îmbogățind cu interpretări și teorii noi patrimoniul nostru științific.

Erudiția lui Emil Petrovici s-a afirmat nu numai în domeniile amintite, intens cultivate de el, ci și în acelea în care se inițiasă numai. Printre acestea se numără și lingvistica fino-ugrică. Calea spre astfel de cercetări i-a deschis-o cunoașterea limbii maghiare încă din băncile liceului, limbă pe care a vorbit-o foarte bine, cu un colorit de pronunțare bihoreană. Data fiind realitatea lingvistică din sud-estul Europei, cercetările sale privind istoria limbii și poporului român s-au extins și asupra limbii maghiare. Posedînd limba maghiară, Emil Petrovici a putut să cunoască nemișlocit literatura de lingvistică maghiară și a valorificat-o în lucrările sale de istoria limbii române, de onomastică, de slavistică etc.

Nu a considerat niciodată limba maghiară ca obiect propriu-zis al cercetărilor sale. Dar omul de știință autentic nu și-a preocupat forțele ori de cîte ori i s-a ivit prilejul să mediteze asupra unor probleme și să-și formuleze ideile sau să ofere cercetării material de limbă inedit.

1. O primă contribuție a lui Emil Petrovici la îmbogățirea cercetărilor asupra limbii maghiare o constituie includerea în rețeaua de puncte a *Atlasului lingvistic român II* a trei puncte pentru anchete de limbă maghiară. În felul acesta, graiul popular maghiar al localităților Bicalatu — Bikal (punctul 287), Covasna — Kovászna (punctul 192) și Lunca de Sus — Ciuc (punctul 575) a fost fixat printre primele cu ajutorul metodei geografiei lingvistice. Ancheta lui Emil Petrovici are importanță nu numai pentru faptul că în hărțile ALR alături de punctele românești stau și puncte maghiare, oferind în felul acesta posibilități mai mari pentru studierea interacțiunii lingvistice româno-maghiare, ci și pentru cunoașterea graiurilor maghiare din România. Faptele de limbă notate de Emil Petrovici cu 30—40 de ani în urmă păstrează un material dialectal cu valoare istorică. Emil

¹ Iorgu Iordan, *Acad. Emil Petrovici (1899—1968)*, în LR, XVII, 1968, nr. 6, p. 539.

Petrovici are meritul că materialul pe care l-a adunat poartă amprenta unui anchetator competent și în materie de lingvistică maghiară.

2. Lărgirea orizontului său științific cu lingvistica maghiară l-a făcut să dea interpretări strălucite interacțiunilor lingvistice româno-slavo-maghiare sau româno-maghiare.

Interpretînd particularitățile fonetice ale elementelor maghiare din limba română, cu o clarviziune rară, a descoperit și a explicat din punct de vedere istoric o particularitate fonetică a limbii maghiare.

Este lucru cunoscut că alfabetul latin nu deosebea pe *u* (vocală) de *v* consoană. În țările în care se folosea alfabetul latin, *u*, *v*, și *w* notau atît vocala *u* cît și consoana *v*. Abia începînd din secolul al XVII-lea, odată cu introducerea „literelor olandeze” *v* și *j*, a început deosebirea grafică a consoanei *v* de vocala *u*. Deci nu se făcea astfel de deosebire nici în textele maghiare, cu atît mai puțin s-ar fi putut indica grafic ce caracter avea consoana *v*, labio-dental sau bilabial. Drept urmare, în tratatele de fonetică maghiară se spune că *v* maghiar actual este o fricativă labio-dentală². Géza Bárczi, în volumul său consacrat studierii lingvistice a documentului prin care se întemeiază abația din Tihany din 1055, redă litera *u*, cîteodată *uu*, prin *v*³, considerînd că fricativa sonoră labială era o labio-dentală încă din secolul al XI-lea. După G. Bárczi labio-dentală *v* din așa-numita perioadă veche maghiară, din secolul al XI-lea — mijlocul secolului al XIV-lea, provine în multe cazuri dintr-o bilabială, notată β , dinaintea secolului al XI-lea, din epoca maghiarei inițiale.

Emil Petrovici, în studiul său intitulat *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*⁴, aduce o contribuție importantă în această problemă. Pornește de la o constatare, de altfel cunoscută: „Cînd o limbă împrumută cuvinte din altă limbă, ea înlocuiește de obicei sunetele sau grupele de sunete străine sistemului său fonetic cu sunetele sau grupele de sunete cele mai apropiate ale propriului sistem fonetic”⁵. Apoi urmează o demonstrație deductivă de o logică perfectă. „Limba română posedă — și posedă și astăzi — două fricative labiale sonore, una bilabială, *u*, numită consoană sau semivocală *u*, și a doua labio-dentală, *v*”⁶. „Pentru a-l reda pe *v* maghiar românii au avut așadar la dispoziție două fricative labiale. De ce au ales românii în foarte multe cazuri fricativa bilabială (*u*) și nu labiodentală (*v*) pentru a-l înlocui pe *v* maghiar? El de presupus că, pentru români, *v* maghiar era mai apropiat de *u* românesc decît de *v* românesc. Consoana maghiară *v* a fost prin urmare bilabială. Probabil că ea era rotunjită, ca *u* românesc. De aceea ea a fost ușor identificată de români cu fricativa lor bilabială rotunjită *u* ... Dacă limba română n-ar fi avut două fricative sonore labiale, ci l-ar fi avut nu-

² Cf. Balassa József, *Magyar fonétika, A hangok és beszéd fiziológiai elemzése*, Budapest, 1904, p. 105; Gombocz Zoltán *összegűjtött művei*, Budapesta, 1940, vol. II, fasc. 1, p. 20; Bárczi Géza, *Magyar fonetika*, Budapesta, 1953, p. 20; id., *Magyar hangtörténet*, Budapesta, 1954, p. 81.

³ Bárczi Géza, *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvmélték*, Budapesta, 1951, p. 23, 30, 34, 37.

⁴ În „Studii și cercetări științifice”, Seria III, Științe sociale, tomul V, nr. 3—4, p. 439—475.

⁵ *Ibid.*, p. 442.

⁶ *Ibid.*, p. 442.

mai pe *v*, atunci *v* maghiar ar fi putut fi redat numai prin *v* românesc”⁷. După cum am spus și mai înainte, demonstrația lui Emil Petrovici e clară, logică. Numai în felul acesta se poate explica de ce magh. *város* > rom. *uăraș* > *oraș*, magh. *vágás* > rom. *uogaș* > *ogaș*, magh. *Várad* > rom. *Urađea* > *Oradea* etc.

Emil Petrovici a demonstrat deci că *v* maghiar era fricativă bilabială nu numai în epoca maghiarei inițiale, dinaintea secolului al XI-lea, ci *v* maghiar era încă o fricativă bilabială în graiurile maghiare din care limba română și-a împrumutat majoritatea cuvintelor și toponimelor de origine maghiară.

Dacă luăm în considerare că începutul influenței maghiare îl putem plasa în secolul al XIV-lea, aportul lui Emil Petrovici la fonetica istorică maghiară este considerabil.

În toamna aului 1955, Emil Petrovici sosește la Budapesta ca invitat al Academiei de Științe Maghiare. La 25 octombrie în secția de lingvistică și știința literaturii prezintă o comunicare cu titlul *Egy magyar hangtani sajátosság tükröződése a román nyelv magyar kölcsönzavaiban* (O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române). Comunicarea, publicată integral în revista „Magyar Nyelv”, anul 1956, nr. 12, cuprinde într-o formă nouă ideile și concluziile cuprinse în studiul apărut în revista clujeană „Studii și cercetări științifice”. Participanții la discuții, printre care Géza Bárczi, Dezső Pais, Lajos Tamás, Lorand Benkő, László Deme, László Gáldi, Bela Kálmán, Ferenc Bakos, au subliniat genialitatea teoriei lui Emil Petrovici. Géza Bárczi, care prezida ședința, a rostit următoarele cuvinte de încheiere: „Din partea mea — repet — am ascultat cu multă plăcere și mare bucurie această comunicare de larg orizont, care pe de o parte prin constatările sale noi, pe de altă parte prin procedeul lui metodic cu ajutorul căruia a ajuns la un astfel de prețios rezultat, va avea o influență stimulatorie asupra cercetărilor de fonetică istorică maghiară, va avea consecințe multilaterale”⁸.

Revenind de unde am pornit, coordonatele prin care trebuie să definim personalitatea ilustrului reprezentant al lingvisticii românești, a lui Emil Petrovici, sînt multilateralitatea activității sale științifice, erudiția uimitoare, care a făcut să îmbogățească cu noi cuceriri toate domeniile lingvisticii, inclusiv în care se considera numai inițiat, cum este lingvistica maghiară.

ÉMIL PETROVICI ET LA LINGUISTIQUE HONGROISE

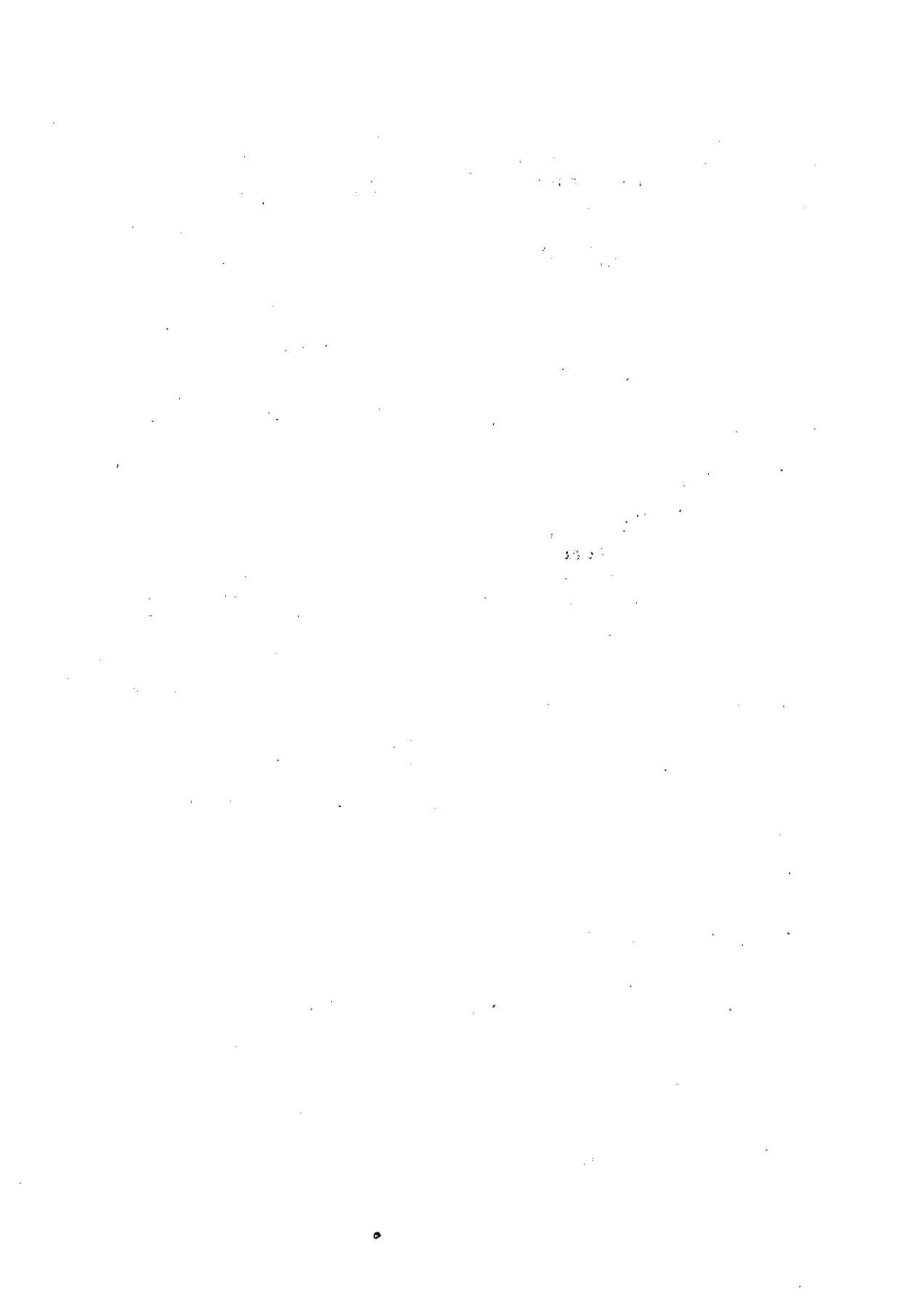
(RÉSUMÉ)

L'auteur démontre que l'érudition d'Emil Petrovici s'est affirmée non seulement dans l'histoire de la langue roumaine, phonétique, phonologie, onomastique, philologie slave, mais dans la linguistique hongroise aussi : dans le domaine de la dialectologie et dans la phonétique historique.

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21.

⁷ *Ibid.*, p. 443.

⁸ În „Magyar Nyelv”, 1956, nr. 12.

O SCHIMBARE FONETICĂ DIALECTALĂ : S > Ș ȘI Z > J
ÎN GRUPURILE CONSONANTICE ALE LIMBII ROMÂNE

DE

R. TODORAN

0.0. Transformarea lui *s* în *ș* și *z* în *j* în grupurile consonantice ale limbii române, în diverse structuri fonetice și în diferite cuvinte, a fost semnalată, în treacăt și parțial, atât în studiile privind limba veche, cât și, mai ales, în cercetările dialectale. Până în prezent, nu a constituit însă obiectul unui studiu de ansamblu. Punând la contribuție bogatul material dialectal de care dispunem în momentul de față, putem stabili răspîndirea fenomenului fonetic, iar corelarea acesteia cu datele oferite de limba veche, tot mai bine cunoscută, poate conduce la cunoașterea vechimii lui și să deschidă perspectiva explicațiilor celor mai plauzibile.

1.0. Urmărind răspîndirea acestei schimbări fonetice, vom avea în vedere diverse grupuri consonantice și numeroase cuvinte în care apare. Trebuie să menționăm chiar de la început că răspîndirea fenomenului este variabilă în raport de structura fonetică a grupului consonantic și de natura diferită a acestei schimbări.

1.1. La sfîrșitul secolului trecut, G. Weigand semnală în Transilvania, pentru prima oară, un fenomen fonetic interesant : pronunțarea lui *s* ca *ș* în grupul consonantic *st*, urmat fiind de *e* sau *i*. Cuvîntul din chestionarul întrebuintat pentru alcătuirea atlasului său lingvistic (*Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*), pe baza căruia putem urmări răspîndirea fenomenului, este *stea*, cu pluralul *stele*. S-a rostit *ștea* — *ștel'ę* în punctele: 100 (Șibot, jud. Alba), 101 (Alba Iulia), 102 (Daia Română, jud. Alba), 103 (Totoi, jud. Alba), 105 (Stremț, jud. Alba), 109 (Izvoarele [=Ciufud], jud. Alba), 110 (Roșia, jud. Alba), 118 (Rođ, jud. Sibiu), 120 (Poiana Sibiului, jud. Sibiu), 121 (Mereurea Sibiului, jud. Sibiu), iar *ște* — *ștele*, în : 106 (Cergăul Mare, jud. Alba), 112 (Alecus, jud. Alba), 113 (Mihalt, jud. Alba), 116 (Poplaca, jud. Sibiu) și 117 (Săliște, jud. Sibiu)¹.

1.2. Fenomenul este înregistrat în Transilvania, în regiunea în care îl notează G. Weigand, de mai multe studii sau lucrări de dialectologie.

Axente Banciu ne dă numeroase exemple din Săliște, jud. Sibiu : *dragoște*, *coaște*, *iește*, *ștea*, *ștele*, *pește*, *oaște*, *șteag*, *cinște*, *ale voaște*, *mînăș-tire*, *mestecă neveste*, *Cristian* (numele localității din apropiere Cristian), *puștiu*, *proaște*, *vește*². După cum se vede, în toate aceste exemple grupul

¹ Cf. G. Weigand *Körös- und Marosch-Dialekte*, in Jb, IV, 1897, p. 274.

² Axente Banciu, *Material pentru studiul dialectelor limbii române. Particularitățile gra-tului din Săliște, lingă Sibiu*, in „Transilvania”, 43, 1912, p. 188.

consonantic *st* e urmat de *e* sau *i*. Pentru a ne convinge că schimbarea lui *s* în *ș* în grupul consonantic *st* este condiționată de vocalele palatale, autorul menționat citează cuvinte în care *s* în grupul *st* rămâne neschimbat: *Apostol*, *post*, *măstăcă*, *stup*, *astupuș*, *măstacăn*, *stobor*, *stăpîn*, *Stan*, *precesta* ș.a. Drept excepție e dat *chiștol* pentru *pistol* (Ax. Banciu, *op. cit.*).

Din Rășinari ne este atestat fenomenul de V. Păcală³, în exemple ca: *coaște*, *șteag*, *proștii*, *puștiu* (p. 128), *pește* „peste” (p. 129), *ște* (p. 130) *măstecă* „rășină de brad” (p. 116), *meștecău* „făcăleț” (p. 429); am mai putea adăuga: *d-eștea* (p. 129), *ieștea* (p. 131), *noaște*, *voaște* (p. 131), *guște* (p. 128), *iește* „este” (p. 131), făcînd mențiunea că în aceste cazuri ar exista posibilitatea explicării transformării lui *s* în *ș* prin analogie după pluralul masculin: *eștia*, *ieștia*, *noști*, *voști*, sau după persoana a doua: (tu) *guști*, (tu) *iești*.

D. Șandru și F. Brînzeu⁴ întîlnesc fenomenul în Jina. În studiul lor asupra graiului din această localitate citează următoarele exemple: *steag*, *ștele*, *vește* (V₂, p. 319); la aceste exemple, din materialul publicat de autori, mai adăugăm: *meștecă* (VI, p. 240), *neveștele* (VI, p. 204), *pește*: *îni dă una pește kičioru* (VI, p. 220), *poveștescū* (VI, p. 219), *răștel* (VI, p. 243) și *aieștia* (V₂, p. 321).

Anchetatorii *Atlasului lingvistic român* au înregistrat pronunțarea lui *s* ca *ș* în grupul *st*, urmat de vocalele palatale, în punctele anchetate din regiunea unde a semnalat-o G. Weigand, și anume: — Turnișor-Sibiu (ALR I, punctul cartografic 125): *curastă*; *curăște* [pl.] (vol. 2, h. 208); cf. însă: *știărpă*, *știěrpiě* (vol. 2, h. 225); — Aciliu, jud. Sibiu (ALR I, punctul cartografic 129): *știě*; *știeliě* (chest. 1224); cf. însă: *niěvėște* (vol. 2, h. 270); — Poiana Sibiului, jud. Sibiu (ALR II, punctul cartografic 130): *mă adăpoștesc*⁵ (vol. 1, h. 270), *ameștecăt*⁵ (vol. 1, h. 4), *mîndăștir*⁵ [pl.]; *-știr*⁵ [sg.] (vol. 1, h. 187), *nevėște* (vol. 1, h. 166), *pėște* (vol. 1, pag. 89 MN); cf. ALRT II, p. 71, 73), *șteag*⁵; *șteăgur*⁵ (vol. 1, pag. 82 MN), *trėștiě*, *trėștičkė* (s. n., vol. III, h. 636), *o ștea*, [k] *o ștea* (s. n., VI, h. 1587), *să ... ștea* (s. n., vol. VII, h. 2228), *meștecăm*⁵ (ALRT II, p. 72), *iește* (ALRT II, p. 72), *oaște* (chest. 4946, ap. DLR), *Coștea*; (com. M. N.)⁵; cf. însă: *batiște* (s. n., IV, h. 1202), *tristėță* (s. n., V, h. 1245), *čvistesc*⁵ (s. n., V, h. 1260), *mėstecă* (s. n., V, h. 1272)⁶; — Răhău, jud. Alba (ALR I, punctul cartografic 131): *știeliă*, *știăuă* (chest. 1224), *niěviěștiě* (vol. 2, h. 270); — Micăsasa, jud. Sibiu (ALR II, punctul cartografic 141): *pėște* (ALRT II, p. 77, 78), *mėstec* [2] (ALRT II, p. 77; s. n., vol. V, h. 1272), *yėște* (ALRT II, p. 74), *știărpă* (vol. 1, h. 142); cf. însă: *m-am ostinăt*⁵ (vol. 1, h. 96), *știăgu*

³ V. Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.

⁴ D. Șandru și F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina* (I — II), în GS, V₂, 1931—1932, p. 300—350; VI, 1934, p. 193—247.

⁵ Majusculele din paranteză reprezintă inițialele numelor studenților care ne-au comunicat exemple din satele lor, și anume: — A. S. = Ana Șara, Vințul de Jos, jud. Alba; — F. B. = Florentina Buliga, Rlușor, jud. Brașov; — I. B. = Ion Birză, Poplaca, jud. Sibiu; — M. C. = Maria Crăciun, Gș bova, jud. Alba; — M. N. = Maria Negru, Poiana Sibiului, jud. Sibiu; — R. T. = Rodica Topreanu, Cut, jud. Alba.

⁶ În Poiana Sibiului fenomenul este atestat, după cum se vede, în foarte numeroase exemple. Din răspunsul *o ștea*, corectat: *o ștea*, rezultă că informatorul cunoaște ambele pronunțări, pronunțarea a doua fiind cea curentă. În cazul ultimelor cuvinte citate, el dă preferință pronunțării literare. S-ar mai putea face observația că *batiste* și *tristeță* sînt cuvinte noi în grai, la cel din urmă legătura cu *trist* fiind evidentă.

vol. 1, pag. 82 MN), *să rostéște* (s.n., vol. II, h. 482), *mestecátu* (s.n., vol. III, . 769), *să stéjé* (s.n., vol. VII, h. 2228), *uóste* (ALRT II, p. 75) ⁷.

Din aceeași regiune ni se comunică exemple din următoarele localități: — Poplaca, jud. Sibiu: *coáște*, *méștec^u*, *postésc^u*, *răstignéște*, *ște*, *teag^u*, *tréștiie*, (numele topic) *Criștian* (com. I.B.); — Gîrbova, jud. Alba: *oáște*, *iéște*, *dumnivóști*, a *noáște*, a *voáște*, *oštenít*, *péște*, *puștie*, *ăstél*, *să šté*, *știánu*, pl. *štele*, *tréștiie*, (antroponimele:) *Agostín*, *Iștina* (com. M.C.); — Cut, jud. Alba: *iéște*, *péște*, *oštenít*, *príștin* „prîsnel”: *iíte* ca *príștinu*, *mestecám*, *mestecáru*, *štele*, *poveštésc^u*, *tréștiie*, (prenume:) *Igoștín*, *Criștina*, *Iștina*, *Coștică*, (nume topic:) *Coaștele Sclatinii* (com. I.T.); — Vințul de jos, jud. Alba: *cinște*, *cinștesc*, *cóște*, *pácuște* „pacoste”, *este*, *poveștém* (com. A.Ș.). Din regiunea Sebeșului, mai este atestat fenomenul de M. Zdrenghea, în exemple ca: *iește*, *ștele* și *șteag* ⁸. În zona Tîrnavei e înregistrat de V. Frățilă în cuvinte ca: *ștea*, *ștele*, *șterpe*, *povește*, (toponime:) *Adăpoștele*, *Capu Coști*, *De pește Vale*, *Pește Mureș*, (antroponime:) *Vîștitan*, *Iștina*, *Criștina* ⁹. Personal cunosc fenomenul din Căstău, ud. Hunedoara, lângă Orăștie: *péște*, *mestecá*, *cinște*.

Pe baza materialului adunat de G. Weigand prin anchetele sale cu rețea deasă de puncte, coroborat cu cel pe care cercetările ulterioare ni-au pus la dispoziție, putem stabili cu destulă precizie o arie compactă a pronunțării lui *s* ca *ș* în grupul *st*, urmat de *e*, *i*, în Transilvania. Ea cuprinde regiunea care se întinde între Sibiu, Blaj, Alba Iulia, pînă la Orăștie.

1.3. Izolat, trecerea lui *s* la *ș* în grupul consonantic *st*, urmat de vocalele anterioare, se găsește și în alte părți ale teritoriului dacoromân. Din nordul Olteniei este notată pronunțarea *ștea*, *ștele* ¹⁰. O rostire similară este înregistrată în nord-vestul aceleiași provincii: *șteárpă*, *ștérpe* (ALR I, vol. 2, h. 225/820), în nordul Banatului: *iștiéț* (ALR, s.n., V. h. 1239/76), în sudul Crișanei: *ištét* (*ibid.*, h. 1239/53, 64), lângă Brașov: *iștiét* (*ibid.*, I. 1239/182) și în Țara Oașului: *iștiét^u* (*ibid.*, h. 1239/346).

Fenomenul de care ne ocupăm pare a fi mai răspîndit în cuvîntul *tejar*. G. Weigand îl înregistrează cu pronunțarea *șt* în numeroase localități pe prin părțile Sibiului (cf. Jb., IV, 270), ale Tîrnavelor (cf. Jb., VI, 20), ale Făgărașului (cf. Jb., V, 168), ale Brașovului și Munteniei de nord (cf. Jb., VIII, 263), ale Olteniei (cf. Jb., VII, 35) și ale Moldovei (cf. Jb., IX, 167).

În mai multe izvoare se întilnește trecerea lui *s* în *ș* în grupul *st*, în condițiile specificate, în *melești* (<*melesti*<*magh. malaszt*), cu derivatul *neleșteu* ¹¹, din care, prin metateză, se explică *mesteleu* (v. DLR).

1.4. Fenomenul dialectal în discuție este folosit, ca și atîtea alte fapte lingvistice dialectale, în limbajul literar-artistic, cu scopul de a reda culoa-

⁷ Faptul că în această localitate numărul exemplurilor în care *st* + *e*, *i* păstrează pe *s* netrecut la *ș* este mai mare se explică prin poziția ei la periferia ariei fenomenului.

⁸ M. Zdrenghea, *Analogii în conjugarea verbului auxiliar a fi*, în DR, XI, 1948, p. 194 — 195.

⁹ V. Frățilă, *Toponimia Văii Secașului — Tîrnavei*, în AUT, seria Științe filologice, X, 1972 [1974], p. 140—141.

¹⁰ G. Weigand, *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, în Jb, VII, 1900, p. 38. Vaideni, jud. Vilcea (punctul 317 din WLAD) este un sat de ungureni. E posibil ca informatorul să fi fost ungurean, de prin părțile Sibiului. În acest caz, fenomenul aici ar putea fi importat din Transilvania.

¹¹ L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente in Rumänischen*, Budapesta, 1966, p. 527.

rea locală. Ion Lăncrănjan, în cunoscutul său roman *Cordovanii* (vol. I, ed. II, București, 1966), a cărui acțiune se desfășoară în jurul Alba Iuliei, deci în aria pronunțării lui *s* ca *ș* în grupul *st*, urmat de vocale anterioare, face mențiunea toponimului *Piște-vale*. În componența acestui toponim, prepoziția *peste* > *piște*: *Veniseră și cei din Drăghicești și de Piște-vale și cei din Șvaghii* (p. 175). Același cuvânt apare și în limba unui personaj: *Te-am căutat în tot satul! ... Piște tot!* (p. 398).

2.0. Transformarea lui *s* în *ș* are loc și în grupul de consoane *sn*, urmat de aceleași vocale palatale *e* și *i*: (Rășinari, jud. Sibiu): *cășnește, leșne, pleșne, trășnit*¹².

3.0. Cele mai numeroase cazuri de transformare a lui *s* în *ș* le întâlnim atunci când silanta este urmată de o consoană palatală:

(a) *t', t'* (< *t + e, i; k; p + i, i; f + i, i*), *é, ê* (< *t + e, i; k*): — (Rășinari, jud. Sibiu): *deșchide, șchimbă, rășchirat, șchială* (< *sfială*), *șchital* (< *spital*), *șchiță* (< *spită*) (V. Păcală, *op. cit.*, 128); — (Poplaca, jud. Sibiu): *șkimonosit^u, sușkin^u* (< *suspin*), *șkic^u* (< *spic*), *șkinăre* (< *spinare*) (com. I. B.); — (Săliște, jud. Sibiu): *Parașchivă, deșchide, șchilod, șchit, șchimbă, șchimosăsc, se șchilălăește; sușchin* (< *suspin*), *șchin* (< *spin*), *șchinare* (< *spinare*), *șchic* (< *spic*), *șchiță* (< *spită*), *doșchit* (< *dospit*); *șchială* (< *sfială*), *șchucios* (< *sfucios*) (Ax. Banciu, *op. cit.*,

188); — (Poiana Sibiului, jud. Sibiu): *să deșkeș^e* (ALR II, vol. 1 pag. 143/130 MN), *loc șkinós^u* (ALR, s.n., III, h. 633/130), *doșkește*, [k] *doșkește* (ALR, s.n., IV, h. 1055/130), *nedoșkít^u* (ALR, s.n., IV, h. 1072/130); — (Jina, jud. Sibiu): *șkiálă* (< *sfială*) (GS, VI, 245), *șkimbă* (GS, V, 319; cf. și 322); — (Aciliu, jud. Sibiu): *ni-o puoveșt'ít^u* (ALR I, vol. 2, h. 272/129), *uósu șkinári* (ALR I, vol. 1, h. 40/129), *io sușkin^u* (ALR I, vol. 1, h. 85/129), *s-o șkimuosít^u* (ALR I, vol. 1, h. 148/129), *șkítă* (< *spită*) (ALR I, chest. 825/129); — (Gârbova, jud. Alba): *deșkeiá, deșkide, deșkicá* (< *despica*), *doșkí* (< *dospi*), *inșkimbá, inșkiná* (< *inșpina*), *șkială* (< *sfială*), *șkelét, șkíle* „schi”, *șkinăre* (< *spinare*), *șkic* (< *spic*), (antroponimul) *Parașkie* (com. M. C.); — (Cut, jud. Alba): *deșkide, șkelét, șkine* (< *spine*), *kíșkináú* „basma” (< *kiskineu* < magh. *keszkenő*), *șkílă*, pl. *șkíle* „schi”, *șkimb* (com. R. T.); — (Răhău, jud. Alba): *șkinárie*, pl. *șkinári* (< *spinare*) (ALR I, vol. I, h. 40/131), *șkítă* (< *spită*) (ALR I, chest. 825/131); — (Micești, jud. Alba): *ștêle*, sg. *șt'ê* (ALR I, chest. 1224/136), *nevêst'ă* (ALR I, vol. 2, h. 270/136), *ó poveșt'ít* (ALR I, vol. 2, h. 272/136), *șt'árpă*, pl. *ștérpe* (ALR I, vol. 2, h. 225/136), *șt'ináre*, pl. *șt'inári* (< *spinare*) (ALR I, vol. 1, h. 40/136), *șt'ítă* (< *spită*) (ALR I, chest. 825/136); — (pe Tîrnava): *șkin* (V. Frățilă, *op. cit.*, 140).

Transformarea lui *s* în *ș*, fiind e urmat de o consoană palatală, are o arie mult mai largă. În partea de sud a Transilvaniei, în afară de regiunea Sibiului, Blajului și Alba Iuliei, sînt atestate exemple ca: *șkítă* (ALR I, chest. 825/156, 180, 186, 200), *șt'íta* (*ibid.*/190), *șkítă* (*ibid.*/150), *ósu șkinári* (ALR I, vol. 1, h. 40/186), *să d'êst'íe* (ALR II, vol. 1, p. 143/95 MN), *să*

¹² V. Păcală, *op. cit.*, p. 128. Pronunțarea cu *s* sau *z* înainte de nazalele *m* și *n* este oscilantă (cf. A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, [București, 1961], p. 91–95; vezi, mai jos, *zn > jn*, p. 38).

d' 'eșt' *éžě* (*ibid.*/102 MN), s-a *deșkižát* (*ibid.* /157 MN). Izolat, în Transilvania, mai înregistrăm fenomenul în cuvintele : t' 'ișt' 'iñeu (ALR, s.n, IV, h. 1202/102), șt' 'iță (ALR I, chest. 825/290), *ñévést' é* (ALR I, vol. 2, h. 270/215), *șkiță* (ALR I, chest. 825/573), *deștilini* (redînd pronunțarea *deșt' ilini*), *dzeștilini* (L. Tamás, *op. cit.*, 203). Tot izolat, în aceeași ambianță fonetică, îl întîlnim în Moldova : *skíři*, pl. *șkiță* (ALR I, chest. 825/538). G. Weigand notează pronunțarea *št'e* în cîteva localități din jurul Bacăului (506 : Valea Seacă, 507 : Prăjești, 508 : Mărgineni) și la nord de Roman (536 : Miclăușeni—Bute, 537 : Săboani¹³). De asemenea apare în Dobrogea : *skíři* (ALR I, chest. 825/988). În Banat și în regiunile învecinate din Hunedoara și Crișana, precum și în nord-vestul Olteniei și, rar, în sudul acestei provincii, *Atlasul lingvistic român* înregistrează formele : *șkip* „scuip” (ALR I, vol. 1, h. 87/1,5, 12, 24, 837, 842, 850), *șkíři* (*ibid.*/ 9), *șkířup* (*ibid.*/

856), *št'ip* (*ibid.* /85), *št'ip* (*ibid.*/87) *șcip* (*ibid.*/65), *îl șkipă* (ALRT II, 3/14). Din nord-vestul Olteniei ne atestă pronunțarea *šr' éř' é* V. Rusu¹⁴. Tot din Oltenia, în mai multe localități, e notat fenomenul în cuvîntul *schilod* : *șkilód* (NALR — Olt., vol. 1, h. 143/903, 919, 985,995), *șkilóg* (*ibid.*/910), *șkilólit* (<*schilodit*) (*ibid.*/926); cf. și h. 144). În Banat și în nord-vestul Olteniei, în zona în care există influențe bănățene, s > ș în grupul *sé* : *să séé é* „să stea” (ALR, s.n., VII, h. 2228/2), *să séé é* (*ibid.*/29), *babístă*, pl. *babíșće* (NALR-OLT., vol. 1, h. 53/940)¹⁵.

Rostirea consoanei s ca ș, urmată de é, se întîlnește și în limbajul literar, nefiind admisă de normele ortoepice. Pronunțări ca : *șcenă*, *dișciplină*, *dișcipol*, *șceptic*, *șclerat*, *șcinda*, *șciatică* etc. sînt uzuale¹⁶.

Urmărind răspîndirea pronunțării lui s în cuvîntul *deschide*, cu ajutorul *Atlasului lingvistic român*, constatăm că cele mai multe graiuri dacoromâne cunosc schimbarea lui s în ș, cînd e urmat de consoana palatală *k* (t', é etc.). Forma cu s se păstrează în Moldova, în regiuni restrînse din Dimbovița, Ialomița și Ilfov, în sudul Dobrogei, în sudul Crișanei, în Hunedoara și lîngă Blaj (vezi harta nr. 1)¹⁷.

(b) *ń* (<*m + ĭ, i*) : (Rășinari, jud. Sibiu :) *șneuret* (<*smeuret*), *șnicele* (<*smicele*)¹⁸; — (Săliște, jud. Sibiu :) *deșniardă* (<*desmiardă*), *rășniriță* (<*rășmiriță*), *șnirdă* (<*smirdă* „smirnă”), *șneură* (<*smeură*) (Ax. Banciu, *op. cit.*, 189).

4.0. Paralel cu schimbarea lui s în ș în grupurile de consoane menționate și în condițiile specificate, constatăm transformarea perechii sale sonore, z, în j.

¹³ G. Weigand, *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, în Jb, IX, 170. În localitățile citate, G. Weigand a anchetat ciangăi românizați; aceste localități fac parte din „s-Gemeinden”.

¹⁴ V. Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice*, București, 1971, p. 51.

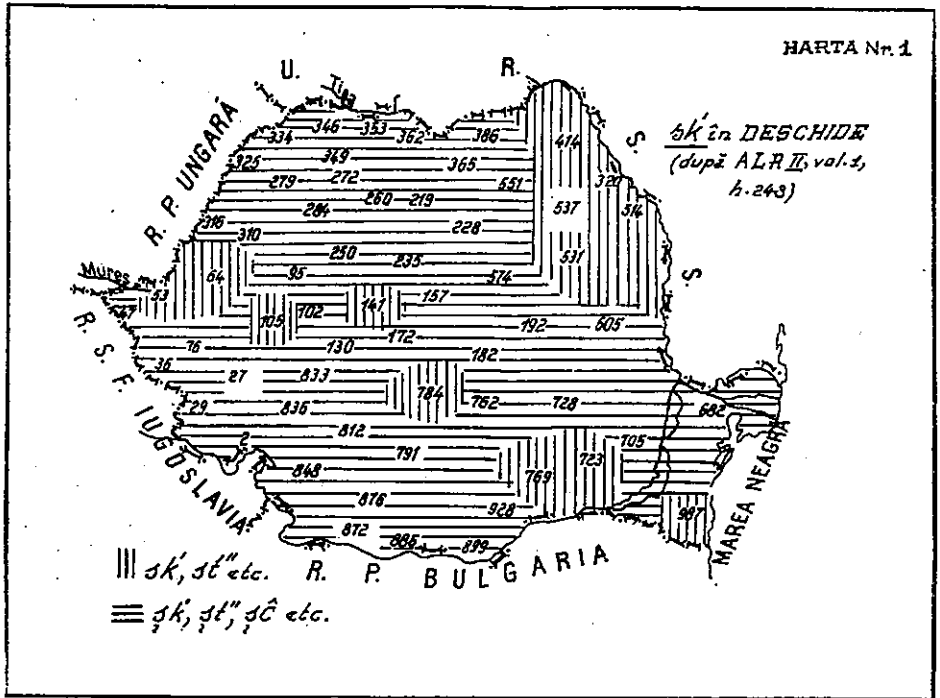
¹⁵ DLR atestă varianta *meleşti* a lui *meleşti* din regiunea Bistriței. E posibil ca această variantă să fi fost literarizată din pronunțarea dialectală *meleşći*, în care s > ș, urmat de é (< t + e, i).

¹⁶ Cf. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1971, p. 13; L. Sfirlea, *Pronunția românească literară. Stilul scenic*, București, 1970, p. 93.

¹⁷ E posibil ca pronunțarea literară, cu s : *deschide*, să provină din graiurile moldovenești, prin acel *koiné* ieșean despre care vorbește E. Petrovici (*Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 66). Pentru răspîndirea fenomenului, cf. și ALR, s.n., IV, h. 1152.

¹⁸ V. Păcală, *op. cit.*, p. 128. Aici am putea adăuga pe *șmidă* (p. 141), care reprezintă forma literarizată a pronunțării *șiidă*; vezi, mai jos, *ză > jă*, p. 40.

4.1. Dispunem de puține exemple în care z devine j în grupul zd urmat de e, i , din cauză că acest grup consonantic, înainte de vocalele palatale, este puțin frecvent în limba română. În aria lui $st + e, i > \text{șt}$, S. Pop a notat, ca formă de plural a lui *brăzdză*, *brăzdză* (ALR I, chest. 897/129, Aciliu, jud.

Sibiu), *brăzdză* (*ibid.*/131, Răhău, jud. Alba). Din Poiana Sibiului, jud. Sibiu este menționată pronunțarea *brejde*, pl. lui *breazdă*, și toponimul *Brejdea* (< *breazdă*)¹⁹, iar pe Tirnavă e atestată în *gajde*, pl. lui *gazdă* (V. Frățilă, *op. cit.*, 140).

4.2. Din aceeași arie, avem mai multe atestări ale transformării lui z în j în grupurile consonantice zn și zl , urmate de vocale anterioare: — (Poplaca, jud. Sibiu :) *căjn ște*, *indrăjn ște*, *crijnic*²⁰, *lėjne*, *trăjnet*²⁰ (com. I. B.); — (Săliște, jud. Sibiu :) *lejne*, *trăjnește*, *indrăjnește* (Ax. Banciu, *op. cit.*, 189) — (Poiana Sibiului, jud. Sibiu :) *lējniș* (ALR, s.n., IV, h. 1021/130)²⁰, *il dejleăgă* (ALR II, vol. 1, p. 85/130 MN); — (Jina, jud. Sibiu :) *lėjne*, *trăžni*, *groažnică* (GS, V, 319), *blăžni* (GS, VI, 233); — (Girbova, jud. Alba :) *indrăjnet*, *indrăjneță* (com. M. C.); — (Cut, jud. Alba :) *dejleăgă* (com. R.T.).

4.3. Mult mai numeroase sînt exemplele în care z se transformă în j , cînd urmează o consoană palatală :

(a) d', d'' (< $d + e, i$; g ; $b + i, i$), d , g (< $d + e, i$; g), g (< gl' ; $b + i, i$): (Rășinari, jud. Sibiu :) *deșghin* (< *dezghin*), *ișghi* (< *izbi*), *șghilțe*

¹⁹ E. Tănase, *Toponimia comunei Poiana-Sibiului*, în AUT, seria Științe filologice, V, 1967, p. 23.

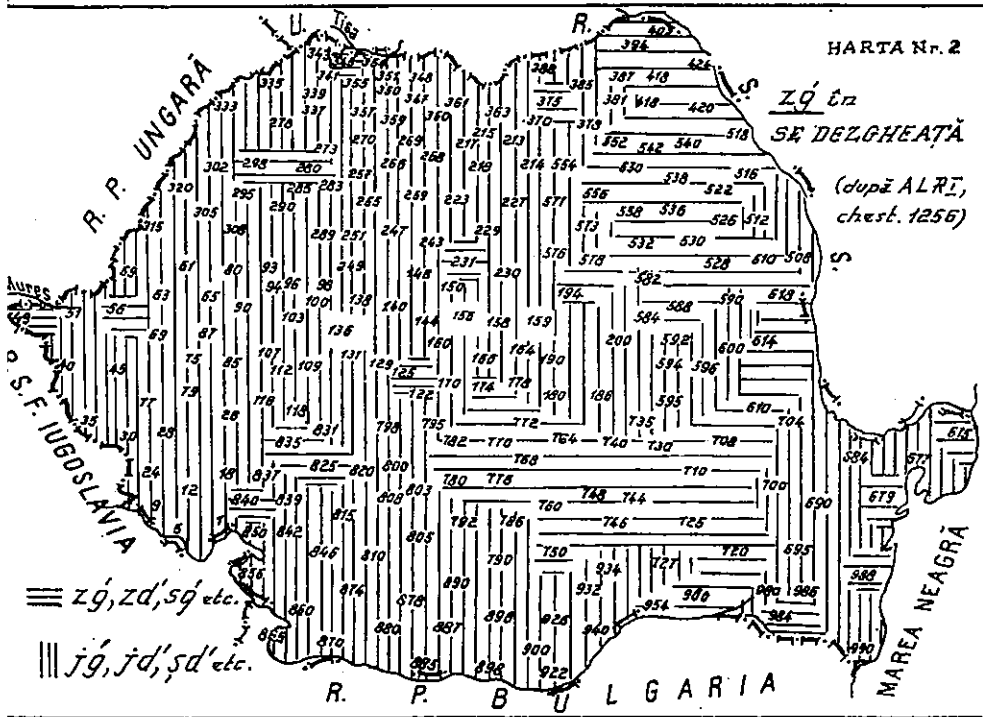
²⁰ Informatorul a răspuns mai întîi cu *lējniș*; fonetismul cu *-jn-* apare în pronunțarea corectată a aceluiași cuvînt.

<zbilje)²¹; – (Poplaca, jud. Sibiu:) *dejgét^v*, *ijg éšte* (<izbeste), *jgárá* (<zbiară) com. I. B.); – Săliște, jud. Sibiu: *șghier* (<zbier), *șghicit* (<zbicit), *deșghin* (<dezghin) (Ax. Banciu, *op. cit.*, 189); – (Cut, jud. Alba:) *dejgétá*, *dejgíná* (<dezghina), *ijgít* (<izbi), *jgerá* (<zbiera) (com. R. T.); – (Vințul de Jos, jud. Alba:) *jgíerá* (<zbiera) (com. A. Ș.).

Ca și trecerea lui s la ș, urmat fiind de o consoană palatală, transformarea lui z în j, în aceleași condiții, cunoaște o arie mai întinsă. De lângă Făgăraș, din Râușor, jud. Brașov, ni se comunică exemplele: *jgíerá* (<zbiera), *ijgít* (<izbi), *ijgíturá* (<izbiturá) (com. F. B.).

Izolată întâlnim fenomenul în Banat: *găjdzi* (numurile *găjdzi*)²², *bréjdě*, pluralul lui *brazdă* (ALR I, chest. 897/5), și în Crișana: *brejd'*, cu sg. *brăzďá* (*ibid.*/298).

Urmărirea cuvintului *dezgheța* (<lat. *disglaciare*) în toate graiurile dacoromâne, cu ajutorul materialului *Atlasului lingvistic român*, ne dă posibilitatea de a stabili cu destulă precizie regiunile în care se întâlnește fenomenul. Constatarea pe care am făcut-o cu privire la răspîndirea pronunțării *deșchide* e valabilă și aici: cea mai mare parte a teritoriului românesc cu-

noaște rostirea *dejgheța*, cu *z > j* urmat de *ğ*, în diverse variante palatale (vezi harta nr. 2). Consoana *z*, în această situație, se păstrează în două arii mai

²¹ V. Păcălă *op. cit.*, p. 128. Desigur, în aceste forme *șghi*, în loc de *jghi*, e o problemă de transcriere.

²² E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, III, 1935, p. 54.

compacte : în Moldova și în Muntenia de est și de nord, iar, izolat, în Dobrogea, în nord-vestul Olteniei, în Banat, Crișana, Transilvania și Maramureș. S-ar putea presupune că răspîndirea fenomenului e aceeași și în *dezghioca* (<lat. **disglubicare*), *dezghina* (lat. **disglinare*) și *dezgheura* (<lat. **disglabrare*).

(b) *n* (<*n* + *e*, *i*; *m* + *i*, *i*): — (Poplaca, jud. Sibiu:) *dejñiárdă* (<*dezmiardă*), *jñeóră* (<*zmeură*), *jñićele* (<*zmicele*) (com. I. B.); — (Aciliu, jud. Sibiu:) *jñeură* (<*zmeură*, ALR I, chest. 867/129), *il diěžñird** (<*dezmierd*, ALR I, vol. 2, h. 236/129); — (Răhău, jud. Alba:) *žñeură* (<*zmeură*, ALR I, chest. 867/131); — (Cut, jud. Alba:) *dejñirdá* (<*dezmierdá*), *jñeurá* (<*zmeură*) (com. R. T.); — (Vințul de Jos, jud. Alba:) *léjñe*, *lejñá*, *plejñí*, *trájñit* (com. A. Ș.). În aceeași arie se include *jñeură* (<*zmeură*, ALR I, chest. 867/140, Biia, jud. Alba). Fenomenul mai apare în acest cuvînt în jurul Brașovului: *jñeurá* (ALR I, chest. 867/186) și *jñeurá* (ibid./190).

5.0. De exemplele menționate pînă acum trebuie să deosebim cîteva cazuri izolate, avînd fiecare o explicație aparte.

În Banat, *Atlasul lingvistic român* atestă forme ale verbului *a descuia* cu *ș* în grupul *sc*: *dășcúne* (ALR II, vol. 1, pag. 120, MN/2,77), *dășcúñ-o* (ibid./4), *dășcúñi* (ibid./29), *dășcúñ* (ibid./36, 76), *dășcúñe* (ibid./47).

În Moldova de nord apare fenomenul în cuvîntul *fustă*, cu pl. *fuste*: *fuştă*; *fuşti* (ALR, s. n., IV, h. 1178/414, 520, 531, cf. 551), *fuştă*; *fuşti* (ibid./514).

Tot din Moldova se înregistrează varianta *șfert* pentru *sfert*: *șfiért di ñel* (ALR, s. n., IV, h. 1094/386), *ű șfiért* (ibid./414), *ő șfiért* (ibid./551, cf. 365).

O pronunțare izolată cu *s* > *ș* în grupul *sp* găsim în *șiru șpinări*, pl. *șirur^t ale șpinări* (ALR I, vol. 1, h. 40/730).

5.1. Izolată este și trecerea lui *z* în *j* în grupul *zm* în cuvîntul *cizmă*, fonetism cunoscut în tot Banatul: *șijmă*; *șijme* (cf. ALR s. n., IV, h. 1194).

6.0. Există și alte cuvinte în care se atestă *ș* în loc de *s* în grupuri consonantice. Cuvintele la care ne referim se prezintă sub două variante, condiționate de prezența lui *s* sau *ș* în diferite grupuri de consoane. Variantele cu *s* sînt, în general, literare. E necesar să facem observația că, în majoritatea cazurilor, grupurile consonantice în care se întîlnește *ș* pentru *s* sînt urmate de vocale nepalatale. Cele mai multe variante cu *ș* sînt dublete etimologice, fiind vorba de cuvinte cu etimologie multiplă²³. Nu e lipsit de interes să arătăm că ne găsim în prezența unor cuvinte neologice. Originea maghiară sau germană a acestor variante e dezvăluită chiar de prezența lui *ș* pentru *s* și confirmată adesea de criteriul geografic. Vom menționa cîteva exemple²⁴: *inspecție* (cf. fr., lat.) — *inspecție* (<magh. *inspekcio*), *speculá* (<fr.) — *șpeculá* (sub influența magh. *spekulál*), *șpion* (<it., cf. fr.) —

²³ Pentru etimologia multiplă, cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă [București,] 1960, p. 67 ș.u.

²⁴ Ele sînt atestate în dicționare (vezi cu deosebire L. Tamás *op. cit.*), precum și în unele cercetări dialectale, ca: G. Istrate, *Gratul salului Nepos* (jud. Năsăud), în B Ph., IV, 1937, p. 74, Cf. și O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 132. Alte exemple în Al. Graur, *Alternanța șp/șp, st/șt*, în SCL, XX, 1969, nr. 3, p. 335—337.

spion (<magh. *spión*, germ. *Spion*), *spirt* (<rus.) — *șpir(t)* (după magh. *spiritusz*, germ. *Spiritus*), *corespondență* (cf. it., fr.) — *coreșpondență* (sub influența magh. *korrespondencia*), *confisca* (<lat.; cf. fr.) — *confișca* (sub influența magh. *konfiskál*, cf. *confișcálui*), *stație* (cf. fr., it., lat.) — *ștație* (<magh. *stáció*), *distanță* (<fr., it., cf. lat.) — *diștanță* (<magh. *distancia*), *istă* (<fr., cf. it.) — *liștă, liște* (<germ. *Liste*, magh. *lista*; cf. și CL, VIII, 108), *stipendiu* (<lat.) — *știpendiu* (<magh. *stipendium*, germ. *Stipendium*), *piștol* (<fr., ngr.) — *piștol* (<magh. *pistol*, germ. *Pistol*), *instructor* (<rus., f. fr.) — *inștructor* (<magh. *instrucktor*), *instrucție* (cf. fr., rus., lat.) — *nștrucție* (<magh. *instruckció*, cf. germ. *Instruktion*), *student* (<it.) — *ștu-lent* (<germ. *Student*). Se impune să reținem observația că în cuvintele menționate și în altele din această categorie nu avem de a face cu o schimbare fonetică.

7.0. Din prezentarea materialului de mai sus rezultă că răspîndirea transformării lui *s* în *ș* și a lui *z* în *j* e diferită în diversele structuri fonetice și în cuvintele în care apare în condiții identice. Varietatea cazurilor și expansiunea diferită a fenomenului ne pot conduce spre constatarea că nu are aceeași v e c h i m e în toate categoriile de exemple. Datarea lui întîmpină dificultăți. Fiind vorba de o schimbare fonetică dialectală, în bună măsură, numai cercetările dialectale au remarcat-o. Limba veche ne ajută numai în parte să-i fixăm apariția și să-i cunoaștem extinderea. Nici privirea fenomenului din perspectivă interdialectală nu ne poate duce, în ceea ce privește datarea, spre concluzii sigure.

Așa cum am arătat (v. 3.0. și 4.3), transformarea lui *s* în *ș* și a lui *z* în *j*, urmate de *k' t' ê* etc. (<*cl' <cl*), respectiv *g', d', g* etc. (<*gl' <gl*), în cuvintele de tipul *deșchide, dejgheța*, este cea mai răspîdită. E de presupus că în asemenea exemple este și cea mai veche. Pentru vechimea fenomenului din stfel de cuvinte pledează și existența lui în dacoromână și în dialectele ransdanubiene, cu deosebire în aromână: lat. *ascla* > dr. *așchie/aschie*, ar. *șel'e*; lat. *discludo* > dr. *deșchid/deschid*, ar., megl. *dișel'id*; lat. **excloppus* > r. *șchiop/schiop*, ar. *șel'io/sl'op*; lat. *sclavus* > dr. *șchiau/schiau*, ar. *șel'eau*; at. *disclavio* > dr. *deșchei/deschei*, ar. *dișel'iedzû*; lat. *disglacio* > dr. *dejgheț/ezgheț*, ar. *dizgl'ețû*; lat. **disglinio* > dr. *dejghin/dezghin*, ar. *dizgl'in* etc.

7.1. Situația din graiurile populare de astăzi este reflectată de limba în secolul al XVI-lea, în care „această schimbare — constată Densusianu — nu apare în mod constant”²⁵.

7.2. Luînd în considerare felul în care se prezintă fenomenul în dialectele limbii române și în limba veche, cu privire la vechimea lui putem formula două ipoteze: — (a) *s* > *ș*, urmat de *k, cl' (<cl)* și *z* > *j*, urmat de *g, gl' (<gl)*, în toate cuvintele și în întreg domeniul limbii române. În acest caz, variantele cu *ș* ale cuvintelor de tipul *deșchide* și cele cu *j* ale cuvintelor de tipul *dejgheța* ar fi cele vechi. Existența acestei schimbări fonetice cel puțin în cele două dialecte principale ale limbii române, dacoromân și aromân,

²⁵ O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 83. Constatarea lui O. Densusianu se poate susține prin adăugarea altor exemple din indicele textelor din acest secol, publicate în ultima vreme; v. *deschide, șchiop, schimba*; cf. și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 525.

ar putea duce la concluzia că este un fenomen român comun²⁶. Împotriva acestei ipoteze este faptul că transformarea fonetică în discuție nu este generală, cum am văzut, în nici unul din cele două dialecte. În unele dialecte și în unele cuvinte s-au impus variantele cu *ș*, *j*, în altele cele cu *s*, *z*, iar în altele ambele. Admițând această ipoteză, ar trebui să explicăm, într-un mod convenabil, trecerea lui *ș* la *s* și a lui *j* la *z*, în cuvinte de tipul *deșchide* > *deschide* și *dejgheța* > *dezgheța*. Explicarea prin diferențierea *ș-k* > *s-k*, respectiv *j-g* > *z-g* ni se pare artificială și neconvingătoare. De asemenea, ar trebui să găsim o explicație faptului că cele două variante ale cuvintelor sînt, geografic, în diverse cuvinte, diferențiat repartizate; — (b) *s* urmat de *k*, *cl'* (<*cl*), și *z* urmat de *g*, *gl'* (<*gl*), nu au devenit pretutindeni în limba română *ș*, respectiv *j*, în cuvinte de tipul *deșchide*, *dejgheța*. Transformarea aceasta nu a fost un fenomen general nici în româna comună și nici mai tîrziu. În acest caz, variantele cu *s* (*deschide*) și *z* (*dezgheța*) sînt cele vechi, etimologice, iar cele cu *ș* (*deșchide*) și *j* (*dejgheța*) sînt mai noi. După părerea noastră, coexistența acestor variante în graiurile populare românești de astăzi și în limba din secolul al XVI-lea pledează pentru această ipoteză. Fenomenul, așa cum se prezintă în dacoromână și aromână, poate fi o inovație paralelă în aceste dialecte, apărută în perioade istorice diferite, întocmai ca, de exemplu, palatalizarea labialelor.

7.3. De dată mai nouă este transformarea lui *s* în *ș*, urmat de *k*, *t'*, *č* etc. (<*t + e, i*; *k; p + i, i*; *f + i, i*), a lui *z* în *j*, urmat de *g*, *d'*, *g* etc. (<*d + e, i*; *g; b + i, i*), precum și de *n* (<*n + e, i, m + i, i*), în cuvinte ca: *să șceie*, *șkic*, *șkială* etc.; *găjdzi*, *jgjară*; *trăjnit*, *jneură* etc. (v. 3.0, 4.3). E de presupus că, în asemenea exemple, schimbarea fonetică în discuție este posterioară palatalizării dentalelor și labialelor. Textele vechi nu atestă fenomenul în cuvinte ca cele menționate. E încă o dovadă că fenomenul e mai nou și cu caracter regional.

7.4. Mai nouă este și transformarea lui *s* în *ș*, în grupul consonantic *st*, urmat de *e* sau *i* (ex. *ștele*), și a lui *z* în *j*, în grupurile consonantice *zd*, *zn* și *zl*, urmate de aceleași vocale (ex. *brejde*, *lejne*, *dejleagă*). Nici aceste cazuri nu le găsim în textele literare vechi. Cea dintîi atestare o avem din 1800. Din acest an, fenomenul apare în mai multe documente din localitatea Acmariu (comuna Blandiana, jud. Alba). Parohul local, care a notat în limba română date fiscale, importante pentru cunoașterea unor aspecte economico-sociale ale satelor din Transilvania²⁷, întrebuințează consecvent cuvîntul *cînște* pentru *cînste*: *cînște la preștoriu 5 duce*; *cînște 10 creițari*; *cînște 7 duce*; *calea la Abrud 1 zlot și cînște 2 gărași*.

8.0. Transformării lui *s* în *ș* și *z* în *j* în diverse grupe de consoane i-au fost date mai multe explicații în raport de structura fonetică diferită și a condițiilor în care apare această asibilare a siflantelor.

8.1. O explicație, în general justă, pentru o anumită categorie de exemple ne-a dat O. Desusianu într-o comunicare ținută în ședința din 5 mai

²⁶ Cf. M. Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 139.

²⁷ Cf. Ștefan Imreh și Camil Mureșan, *Un nou izvor pentru cunoașterea vieții satului din Transilvania la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 215—226. Documentele din care am extras exemplele menționate se găsesc în Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., fond Toldalgi.

1905 a Societății filologice, din păcate nepublicată, dar rezumată în buletinul acestei societăți privind fenomenul din perspectivă istorică²⁸. El pornește de la constatarea că *s* combinat cu o singură consoană sau cu un grup de consoane nu se schimbă întotdeauna în *ș*, în elementele latine, sub acțiunea lui *i* primitiv. Ca dovadă, avem *spic*, *strig*, *stric* etc., alături de *acești*, *trști*, *cști* etc. În cazul cuvintelor din urmă, „treccrea lui *s* la *ș* trebuie să fie determinată de anumite împrejurări, și anume de faptul că *i(j)* a alterat consoana imediat precedentă și această alterațiune s-a transmis și asupra lui *s* precedent”²⁹. Dacă vom înțelege prin „alterațiunea” consoanei urmată de *i(i)* palatalizarea ei, iar prin „transmiterea alterațiunii” o schimbare fonetică combinatorie, sub influența sunetului vecin, vom putea formula explicația lui Densusianu astfel : *s* > *ș* în grupuri bi- sau triconsonantice, prin acomodare (asimilare parțială), din punctul de vedere al locului de articulație, la consoana palatală următoare. Consoana palatală următoare s-a dezvoltat, în diverse perioade istorice, din *cl'*, *gl'* (în elemente latine), din consoane dentale și labiale (sau poate să existe în cuvintele imprumutate). Desigur, transformarea lui *z* la *j*, în aceleași situații, a avut loc în condiții identice.

În concordanță cu cele remarcate de O. Densusianu, vom observa că *s*, *z* se păstrează când sînt urmate de consoane labiale (*spic*, *zbier*, *zmeură*), dar se transformă, în unele regiuni, în *ș* și *j*, când labialele devin palatale (*șkic*, *jger*, *jneură*). Rezultă de aici cu claritate că prezența consoanelor palatale următoare este cauza prefacerii lui *s* în *ș* și *z* în *j*.

Fenomenul a fost explicat în aceeași manieră și de O. Nandriș³⁰. Pentru acesta, variantele cu *ș* (*deșhide*, *deșcheia*) sînt dezvoltate din latină, ca și *așchie* < *ascla* și *mușchi* < *musc(u)lu*, prin urmare sînt cele mai vechi. Ele trec drept populare, asibilarea fiind considerată ca un « vulgarism ». În privința variantelor *deschide* și *descheia*, autorul opinează pentru explicarea lor ca hiperurbanisme. Explicația propusă nu ni se pare plauzibilă. Nu vedem cum s-au putut naște aceste rostiri hipercorecte. Rămîne de asemenea nelămurită impunerea variantelor cu *s* (*deschide*) în limba literară națională. Caracterul « vulgar » al variantelor cu *ș* (*deșhide*) rezultă din opoziția lor față de variantele cu *s* (*deschide*), admise de normele limbii literare. Cum am arătat (v. 7.1), în secolul al XVI-lea, există atît variantele cu *ș*, cît și cele cu *s*. În acest secol, nu poate fi vorba de norme ale limbii literare în raport cu care unele forme de limbă să fie considerate vulgare.

Pentru G. Istrate, asibilarea lui *s*, în exemple ca *d'est' id'e* și *inșt' imba*, se datorește influenței de la distanță a lui *i*³¹. Dar, așa cum a arătat Densusianu, *i* acționează mai întîi asupra consoanei precedente, care, la rîndul ei, exercită influența asupra lui *s*.

3.2. O discuție aparte necesită transformarea lui *s* în *ș* și *z* în *j* în grupurile consonantice *st*, *sn*, *zd*, *zn*, *zl*, urmate de vocale anterioare (în exemple ca : *ștele*, *cășnește*, *brejde*, *trăjnește*, *dejleg*), care considerăm că trebuie încadrate în aceeași categorie. M. Zdrenghea, raportîndu-se la *st* > *șt* (în *ștele*,

²⁸ Cf. „Buletinul Societății filologice”, I, 1905, p. 12—13.

²⁹ *Ibid.*, p. 13.

³⁰ Cf. O Nandriș, *op. cit.*, p. 131—132, 133—134; cf. și 138.

³¹ G. Istrate, *op. cit.*, p. 74.

șteag), explică fenomenul prin influență săsească³². Este adevărat că exemple ca cele avute în vedere de M. Zdrenghea se găsesc într-o regiune în care există un contact îndelungat al românilor cu sașii (Sibiu, Blaj, Sebeș, Orăștie). Trei motive nu ne îngăduie să acceptăm explicația fenomenului prin influența săsească: 1) fenomenul apare și în regiuni în care influența săsească e exclusă; 2) dacă fenomenul ar fi o consecință a influenței săsești, ar apărea și în cazurile în care grupul consonantic *st* e urmat de alte vocale decât cele anterioare; nu sînt reperabile pronunțările: **ștaul*, **ștă*, **ștîină*, **roștogoli*, **ștup*; 3) fenomenul, î naceleași condiții și în aceeași regiune, apare și la alte grupuri de consoane.

8.3. Considerăm că se poate da o explicație convenabilă transformării lui *s* în *ș* în grupul *st*, urmat de vocale anterioare (tipul *ștele* > *ștele*), dacă vom încadra acest caz particular în ansamblul fenomenului. Cum s-a arătat, fenomenul apare numai cînd grupul consonantic se găsește înainte de vocale palatale și se referă deopotrivă și la corespondența sonoră *z*, care în grupul *zd* devine *j*. Pe de altă parte, în aceeași regiune, nu se limitează numai la grupul consonantic *st*. Nu avem nici un motiv să credem că în *ștele*, *cășnește*, *brejde*, *trăjnește*, *dejleg s* > *ș* și *z* > *j* din alte cauze decât în *deșchide*, *șkić*, *șkială*, *dejgheța*, *znidă* etc., în care cum am văzut mai sus, schimbarea fonetică în discuție are loc prin influența consoanei palatale următoare, fiind vorba de o acomodare. Asocierea celor două categorii de exemple și explicarea comună a fenomenului se justifică prin faptul că, în aria lui *ștele*, *cășnește*, *brejde*, *trăjnește*, *dejleg*, consoanele dentale *t*, *d*, *n*, *l* sînt ușor palatalizate, notate în *Atlasul lingvistic român*: *ție*, *dje*, *nie*, *lie* sau *tie*, *d^{ie}*, *n^{ie}*, *l^{ie}*³³. Dealtfel unde *t* se palatalizează, devenind *t^ʃ*, *t^ʃ* sau *é*, în grupul *st*, urmat de *e* sau *i*, acolo apar și cuvinte în care *s* > *ș* în acest grup (v. 3.0).

8.4. În exemplele de tipul *ștele*, fenomenul a avut loc în aceleași condiții și din aceleași cauze ca în: *asterno* > *aștern*, *extergo* > *șterg*, *stercus* > *șterc*, *castigo* > *căștig*, *investire* > *înești*. În aceste cuvinte *t* se palatalizează înainte de *i* din *ie* (< *é*) și *ii* (< *î*): *extergo* > **stjerg* > *șterg*, iar *s* > *ș* prin acomodare față de *t* palatal următor³⁴. Existent în româna comună³⁵ și păstrat pînă azi cu caracter general, fenomenul se repetă după o lungă perioadă de timp, de data aceasta limitat din punct de vedere geografic.

8.5. Referindu-ne la cele cîteva cazuri izolate în care *s* > *ș* în diverse grupuri consonantice (v. 5.0), vom încerca o explicare a lor.

³² Mircea Zdrenghea, *op. cit.*, p. 195.

³³ Cf. E. Petrovici, „Depalatalizarea” consoanelor înainte de *e* în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istoromân, în CL, V, 1960, nr. 1–2, p. 9–21 (v. harta nr. 3); Gr. Rusu, Probleme de fonetică și fonologie dialectală. În legătură cu palatalizarea dentalelor în grăuirile dacoromâne, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 346, Vezi, mai sus (p. 34), exemplele citate din ALR. E de menționat că E. Petrovici, în DR, X₂, 1943 p. 354, consideră că *șt* în loc de *st* (*ștea*, *ștele* etc.) se datorește „palatalizării lui *s* urmat de *te*, *ti*”.

³⁴ Cu privire la palatalizarea dentalelor în latina tîrzie, cf. V. Iancu, Originea și evoluția palatalizării dentalelor românești, în SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 299–302; Al. Rosetti, Istoria limbii române, [București], 1968, p. 377; M. Sala, Contribuții la fonetica istorică a limbii române, București, 1970, p. 26–27.

³⁵ Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 379; Istoria limbii române, II, București, 1969, p. 204.

În *dășciună, dășciună* etc. din Banat, nu putem explica pe cale fonetică schimbarea lui *s* în *ș* în grupul *sc*. Cea mai convenabilă explicație este prin influența lui *dășkidă, dășkidă*, în care transformarea lui *s* în *ș*, cum s-a văzut, își găsește o justificare fonetică. E de menționat că cele două cuvinte pot fi sinonime (cf. ALR II, vol. I, p. 120, MN/8).

Fonetismul *fuştă* din Moldova se poate explica prin influența formei de plural *fuste* (*fuşti*), în care transformarea *s > ș* în grupul *st* e posibilă.

Varianta moldovenească a lui *sfert* : *șfert* e etimologică, cu evoluția *čtv - > čť - > čf - > šf*³⁶. Aici, așadar, nu avem fenomenul în discuție.

O explicație cu totul diferită de cele de pînă acum ne oferă (*șiru*) *șpinări*, pl. (*șiruri ale*) *șpinări*, din jud. Buzău. Nu se cunosc cazuri în care *sp + i* să devină *șp*, în cuvinte ca *spic, spin* etc. În acest exemplu, *șpinări* s-a născut din *șkinări* (*spinări*), prin depalatalizare (*p → k → p*), formă în care transformarea *s > ș* are loc prin influența consoanei palatale următoare. Pronunțarea cu *șk* este atestată în nordul Dobrogei : (*șiru*) *șkinări*, pl. (*șiruri de*) *șkinări* (ALR I, vol. 1, h. 40/679). O depalatalizare ca cea propusă în explicația acestui caz, este posibilă ținînd seama de faptul că localitatea din jud. Buzău în care s-a înregistrat *șpinări* se găsește la periferia ariei palatalizării labiale *p* în *k*.

Pentru *șijmă* din Banat (v. 5.1), propunem explicarea *z > j* în grupul consonantic *zm* prin acomodarea *š - z > š - j*. În ce privește *ștejar* (v. 1.3), cu o mai largă răspîndire, explicarea schimbării *s > ș* în grupul *st + (i)e*, ca în *ștele*, poate fi conjugată cu acomodarea *s - j > ș - j*.

9.0. Schimbarea lui *s* în *ș* și *z* în *j*, în diverse grupuri consonantice, este un fenomen fonetic mai extins și mai complex decît se crede în general. Complexitatea lui este determinată de varietatea cazurilor, de răspîndirea diverselor tipuri și a exemplelor izolate în care se produce transformarea onetică în discuție, de vechimea diferită, precum și de explicațiile date.

Dacă vom lăsa la o parte cazurile particulare și vom privi în ansamblu fenomenul, vom putea constata că în toate categoriile de exemple el își găsește o singură explicație : acomodarea siflantelor la consoanele palatale următoare, devenind astfel sibilante.

Fenomenul de care ne ocupăm se bazează pe un accident general. Ca și alte fenomene fonetice cu o astfel de origine — de exemplu palatalizarea labialelor — , a putut să apară în diverse regiuni și la date diferite, datorită aceluiași cauze.

Asibilarea siflantelor în grupurile consonantice apare ca o tendință în sistemul fonetic al limbii române, care s-a realizat diferit în diferite perioade istorice din dezvoltarea acestei limbi. Rămăsă la nivel dialectal, această tendință are un mai pronunțat caracter de generalizare în regiunea cuprinsă între Sibiu, Blaj, Alba Iulia și Orăștie. Aici apare cu caracter de „lege” fonetică, constituind o particularitate specifică a acestor graiuri.

³⁶ Cf. G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 59.

UN CHANGEMENT PHONÉTIQUE DIALECTAL: $s > \text{ʃ}$ ET $z > \text{ʒ}$ DANS LES GROUPES CONSONANTIQUES DU ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur traite de l'apparition et de l'expansion géographique, de l'ancienneté et de l'explication du phénomène.

L'assibilation des sifflantes s, z a lieu : a) quand elles sont suivies des consonnes palatales $k', t', é, ñ$, etc., d'origine différente : *deşk'ide, şk'in, şk'ială, dejgeţ, jñeură, jğiară* ; b) quand elles sont suivies des consonnes dentales t, d, n, l , après lesquelles se trouvent les voyelles antérieures : *ştele, brejde, lejne, dejleg*. Les aires de ces transformations phonétiques sont différentes.

L'ancienneté du phénomène n'est pas la même dans toutes les exemples. La plus ancienne est l'assibilation des sifflantes devant $k'|g', c'|gl'$ (<lat. *cl, gl*) : *deşk'ide, dejgeţ*. Selon l'auteur le phénomène ne provient pas du roumain commun.

L'explication est la même dans tous les cas : l'assimilation des sifflantes à la consonne palatale suivante. Dans *ştele, brejde, lejne, dejleg*, les dentales t, d, n, l sont légèrement palatalisées et elles se prononcent *ţe, dje, ñje, lje*.

L'assibilation des sifflantes dans les groupes consonantiques est une tendance du système phonétique du roumain, réalisée d'une manière différente. Elle n'est généralisée que dans une région du Sud de la Transylvanie.

Octombrie 1974

Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ARHAISM ȘI INOVAȚIE ÎN PARADIGMA VERBULUI *A FI* INDICATIVUL PREZENT

DE
RODICA ORZA

Diversitatea tematică din flexiunea verbului *a fi* are, după cum se știe, o explicație istorică, latina însăși avînd numeroase forme de la *esse* (*sum, es(t), eram, fui*). Prin înlocuirea infinitivului latin *esse* cu *fieri* (de la *fi* „devin”), româna dobîndește o nouă temă. Așadar, formele tematice din română descînd din cele latine ale verbelor *esse* și *fieri*, cu transformările fonetice proprii limbii noastre.

Păstrarea verbului *a fi* cu toate formele lui neregulate, în ciuda întrebunțării sale extrem de frecvente, este atribuită de acad. Iorgu Iordan¹ apartenenței verbului la fondul străvechi al limbilor indo-europene.

Toate formele de indicativ prezent ale verbului *a fi* înregistrate în ALR I și II, ALRR Maramureș, Transilvania și Banat² continuă diferite forme latine, cu excepția celor din dialectele istroromân și meglenoromân, dialecte care au împrumutat pentru unele persoane forme ale verbului *a fi* din sîrbocroată și bulgară.

În marea lor majoritate, formele rezultate din etimoane latine sînt curente în limbă. Singurele arhaisme consemnate în atlasele lingvistice sînt formele verbale ale persoanelor 4 și 5 : *sem* ; *seși* (sau *set*), provenite din conjunctivele latine *simus* ; **sitis* (prin analogie cu *simus*)³.

Astfel, în ALR I se conturează o mică arie în nord-vestul țării, și anume în Țara Oașului, cu formele : *săm* (pers. 4), înregistrată în patru puncte cartografice : 341 Racșa, alături de *sîntăm*, 343 Cămărzana, 345 Moiseși și 351 Berbești⁴ ; *săt** (pers. 5), înregistrată în 343, și *săt* în 345 și 351. În 341, pentru persoana a 5-a s-a înregistrat numai *sîntet*.

O anchetă mai recentă, cea pentru ALRR Maramureș, vine să confirme situația din ALR I printr-o nouă atestare a lui *săm* ; *săt* în aceeași regiune (punctul cartografic 223, Giulești, jud. Maramureș).

Arhaismele în discuție apar însă pe o arie mult mai întinsă în construcțiile cu pronumele personal în dativ și verbul *a fi* la indicativ prezent, persoanele corespunzătoare : *ni săm, ni-s* ; *vi săt, vi-s*.

¹ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 447.

² Cf. chestiunile [2132] și [2133] din ALR I ; hărțile 2156, 2157, 2158 din ALR II s.n., vol. VII ; chestiunea [1954] din ALRR Banat și Transilvania ; chestiunea [1849] din ALRR Maramureș. Materialul nepublicat al celorlalte atlase regionale nu mi-a stat la îndemînă.

³ Pentru etimologii, cf. Al. Rosetti, ILR, București, 1968, p. 156 ; E. Petrovici, DR, VII, 1931—1933, p. 360 ; A. Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1955, tom II, p. 718.

⁴ Racșa, Cămărzana și Moiseși sînt în jud. Satu Mare, iar Berbești în jud. Maramureș.

Această inovație ⁵, localizată în Banat și regiunile limitrofe (Transilvania și Crișana), a antrenat în structura sa arhaismele *săm*; *săț*, care, în afara acestei construcții, nu mai sînt atestate în regiunea dată, cu unica excepție a localității Berzasca (jud. Caraș-Severin), unde ALR I (punctul cartografic 5) înregistrează *sîm* (pers. 4) ⁶.

ALR I și II înregistrează numai formele *mi-s*, *ni-s*, *vi-s* pe care le atestă și ALRR Transilvania în cîteva localități din jud. Hunedoara ⁷. Alături de acestea, ALRR Banat înregistrează și formele *ni săm*, *vi săț* într-o arie restrînsă din sudul Banatului și o singură localitate din estul Banatului ⁸.

În explicarea inovației, nu trebuie să neglijăm faptul că într-o perioadă mai îndepărtată a istoriei limbilor indo-europene verbul *a fi* a înlocuit multă vreme conținutul semantic al lui *a avea* prin construcții cu pronumele personal în dativ, adică se spunea *îmi este* în loc de *posed, am*. Chiar și în limba latină, alături de *a avea*, se întrebuița și *a fi* cu dativul: *mihi est domus* 'am o casă', *mihi sunt libri* 'am cărți' (Plaut) ⁹.

Expresiile românești *mi-e foame*, *mi-e sete*, *mi-e bine* etc. urmează exemplul latinei, cu deosebirea că aici subiectul gramatical este un abstract.

Printr-o contaminare între *mi-e bine* și *sînt bine* sau, mai probabil, *îs bine* (*s bine*) s-a putut ajunge la construcția *mi-s bine*, care, apoi generalizîndu-se, a permis ca numele predicativ să fie și un substantiv sau adjectiv denumind o calitate care poate fi atribuită omului: *mi-s țăran*, *mi-s bănățean* etc.

La aceasta se asociază și un fapt de natură afectivă. Se pare că formele verbale tradiționale și-au pierdut expresivitatea, mai cu seamă că la persoana 1 se folosea frecvent forma atonă *s*, care cere un sunet protetic (cazul lui *îs*) sau chiar un cuvînt cu un sens mai pregnant, cum este pronumele în dativ, care îndeplinește și rolul de a sublinia gradul de participare a subiectului. De la pers. 1 sg., inovația a trecut ușor la pers. 1 pl. din aceleași motive de subliniere a subiectului; așadar, *mi-s* l-a atras pe *ni săm*, iar apoi pe *vi săț*. Mai tîrziu, *săm* și *săț* s-au redus la un *s* aton, fenomenul fiind favorizat, în ambele cazuri, de caracterul monosilabic al acestor forme.

Pornind, deci, de la construcții cu nume predicative: *mi-s tînăr*, *ni-s bogăți* etc., s-a ajuns la întrebuițarea lui *mi-s*, respectiv *ni-s*, *vi-s*, detașat de numele predicativ, ca sinonim al lui *sînt*, respectiv *sîntem*, *sînteți*.

Faptul că, inițial, construcția cu pronumele în dativ pretindea un nume predicativ este susținut de un exemplu similar din aromână: *îo om*

⁵ Cf. I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 95—96.

⁶ Inovația privește și persoana 1 sau, în primul rînd, persoana 1. Afirmația se întemeiază pe datele din ALR I și II, în care numeroase puncte cartografice înregistrează numai pers. 1: *mi-s*, în timp ce la perscanele 4 și 5 înregistrează: *sîntem*; *sînteți*.

⁷ Punctele cartografice: 371 Zam, 402 Dobra, 403 Lăpugiu de Sus, 404 Bătrina, 405 Cerbăl, 430 Vadu Dobrei, 431 Dobica (comuna Toplița), toate din județul Hunedoara.

⁸ Punctele cartografice: 4 Plăsevița, jud. Mehedinți, 5 Berzasca, 6 Sichevița, 7 Pescarii, 10 Șopotu Nou, 11 Dalboșeț, 15 Bănia, 17 Prilipeți, 20 Borlovenii Vechi, și 70 Mărul, toate din județul Caraș-Severin.

⁹ Cf. Al. Graur, „A fi” și „a avea”, în „Buletin științific, secțiunea de știința limbii, literatură și arte”, tom I, nr. 1—2, 1951, p. 39—44.

*arău nu-ni, hiu, ...*¹⁰. Utilizarea lui *-ni hiu* pentru *hiu* sau *him* (ambele forme uzuale pentru pers. 1) nu este însă atestată nicăieri în cuprinsul ALR I și II.

Fără îndoială, persoanele 1, 4 și 5 ale indicativului prezent ale verbului *a fi* manifestau unele carențe (lipsa de expresivitate, forma atonă sau monosilabică a verbului), ceea ce le-a făcut susceptibile la inovații și influențe. Astfel, în dacoromână¹¹ tonificarea formelor s-a produs prin adăugarea pronumelui personal în dativ, iar în istroromână și meglenoromână prin înlocuirea lor cu formele corespunzătoare din sîrbocroată și bulgară. La istroromâni (punctele cartografice 01 Briani și 02 Jeiăni), ALR I și II atestă forme verbale sîrbocroate: *io sām, noi smo, voi ste*, alături de pronumele moștenite din latină.

În meglenoromână, influența bulgară se exercită numai asupra persoanelor 1 și 6: *io sam* 'eu sînt'; *sa* 'ei sînt', dar numai în Liumnița (012), în Țirnareca (013) însă toate formele verbale de indicativ prezent sînt cele provenite din latină.

Coincidența dintre dialectul istroromân și subdialectul bănățean în privința persoanelor la care are loc influența sîrbocroată, respectiv inovația, precum și coincidența complexului sonor al unor forme din paradigma verbului *a fi* în sîrbocroată și în subdialectul bănățean: scr. *mi smo*¹² (sîntem), față de dr. *mi-s* (sînt), scr. *vi ste* (sînteți), față de *vi-s* sau forma negativă din scr. *nisam* (<*ni-jesam*) (nu sînt), față de dr. *ni sām* (sîntem) nu trebuie puse pe seama influenței sîrbocroate, deoarece elementele constitutive ale acestor construcții sau forme se analizează diferit în cele două idiomuri: dacă, spre exemplu, *mi* din *mi-s* este pronumele românesc de pers. 1 în dativ, *mi* din *mi smo* este pronumele sîrbocroat de pers. 4 în nominativ; la fel *s* este formă o verbului *a fi* rezultată din etimonul latin *sum*, în timp ce *smo* este forma enclitică sîrbocroată a verbului *a fi*, provenită din forma accentuată *jěsmo*¹³.

Întrebuințarea frecventă și consecventă a lui *mi-s, ni-s, vi-s* sau *ni sām, vi săț* a determinat sudarea celor două elemente, astfel încît vorbitorii nu mai separă pronumele *mi* de *-s*, după cum nici pe *ni, vi* de *sām, săț* sau *-s*, identificînd aceste construcții cu formele verbale *sînt*, respectiv *sîntem, sînteți*. Mulți dintre cercetătorii graiului bănățean scriu împreună *mis, nis, vis, nisām, visăț*¹⁴. Chiar și A. Lombard le scrie astfel, deși face precizarea: „l'union du pronom datif réfléchi avec *sem* (*sām*) et *seți* (*săți*) a donné *nisām* puis *nis* et *visăț*, puis *vis*.”¹⁵

¹⁰ Per. Papahagi, *Basmе aromâne și glosar*, București, 1905, p. 428.

¹¹ În graiurile din Banat, Crișana și Transilvania.

¹² Am dat formele sîrbești înregistrate de ALR II s.n., vol. VII, h. 2158, punctele cartografice ²⁵ și ³⁷.

¹³ Cf. A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 179.

¹⁴ Cf. E. Picot, *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains recueillis et publiés par* ~f. a; Enea Hodoș, *prefața la Poezii populare din Bănat*, I, Caransebeș, 1892; B. P. Hasdeu, *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial*, AAR, M.S.L., II, tom XVIII, 1895–96, p. 23; G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, „Jahresbericht”, III, 1896, p. 247 și alții.

¹⁵ *Le verbe roumain*, vol. II, Lund, 1955, p. 718.

Deși sinonime ca înțeles cu *sînt*, *sîntem* și *sînteți*, *mi-s*, *ni-s* și *vi-s* trebuie scrise cu cratimă, așa cum procedează D. Șandru¹⁶, E. Petrovici¹⁷, I. Coteanu¹⁸, deoarece sînt formate din două părți de vorbire analizabile. Pe *ni săm*, *vi săț* trebuie să le scriem în două cuvinte și fără cratimă, în ciuda faptului că accentul cade pe cuvîntul nesemnificativ.

Considerînd, fără discernămint, *pe mi-s*, *ni-s*, *ni săm*, *vi-s*, *vi săț* forme ale verbului *a fi* fără să marcăm și grafic cele două părți de vorbire, am ajunge la situația paradoxală de a crea noi teme în paradigma acestui verb, imposibil de analizat ca teme pur verbale.

ARCHAÏSME ET INNOVATION AU PARADIGME DU VERBE «ÊTRE» L'INDICATIF PRÉSENT

(RÉSUMÉ)

L'auteur présente la forme régionale *mi-s* comme le résultat de la contamination de *mi-e bine* et *sînt bine* (*is bine*, *-s bine*), d'où la construction *mi-s bine* et puis l'utilisation de *mi-s* au lieu de *sînt* dans quelques parlers roumains de Banat, Transylvanie et Crișana.

Ni săm, *vi săț* et *mi-s*, *vi-s*, constructions parues par l'analogie de *mi-s*, ont eu la raison de tonifier les formes verbales *săm*, *săț* ou *-s*, comme celle de la 1re personne du singulier.

Iunie 1974

Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁶ *Enquête à Lăpujul de Sus*, BL, III, 1935, p. 115.

¹⁷ *Folklor din Valea Almăjului*, AAF, III, p. 38.

¹⁸ *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 95.

UN CAZ DE OMONIMIE : TALANT

DE

FELICIA ȘERBAN

1. Din punct de vedere genetic, omonimele se împart, conform unei clasificări bine cunoscute, în două categorii :

- 1) Cele provenite dintr-o polisemie stabilizată ;
- 2) Cuvinte cu etimologie diferită.

Ca și celelalte serii lexicale ale limbii, în ansamblul sistemului ei, omonimele pot prezenta o stratificare pe verticală — istorică — și alta pe orizontală — dependentă de repartitia geografică și de valoarea funcțională. În consecință, într-un anumit moment al evoluției limbii și pentru o categorie determinată de vorbitori, o formă sonoră poate să corespundă unei singure semnificații sau unui grup de semnificații legate între ele, deci să constituie un singur cuvânt, dar într-un dicționar general al limbii se formează perechi sau șiruri de omonime care, sincronice, nu se întîlnesc în limba literară. După cum arăta și S. Ullmann, dicționarele cuprind inventare de omonime care, de fapt, nu se concurează în vorbire¹.

Dintre cele două tipuri de omonime pe care le menționam la început, *Dicționarul limbii române*, în care cuvintele-titlu se diferențiază după etimologie, tratează ca omonime numai cuvintele cu origine diferită (considerînd etimologia multiplă un principiu de unificare), cu unele excepții, atunci cînd de la același cuvînt s-a ajuns la forme diferite cu sensuri diferite ; un exemplu este *miezură* „lină de calitate mijlocie (sau inferioară)”, lucrat separat de *miez*, deși este un singular refăcut după pluralul *miezuri*.

Din punct de vedere teoretic, problema pare simplă : „Cîtă vreme se consideră că două complexe sonore identice sînt omonime numai dacā au origini diferite, punct de vedere adoptat în dicționarul de față, problema unul sau două cuvinte? este ca și rezolvată, căci două complexe sonore identice, avînd fiecare etimonul lui, sînt două unități separate și invers” (*Introducere la Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tomul VI, București, 1965, p. VII).

Acceptarea celor două categorii de omonime facilita munca lexicografului : cînd asocierea de sensuri s-a pierdut, cuvintele puteau fi socotite omonime².

Adoptînd ca bază a diferențierii omonimelor numai proveniența diferită a cuvintelor, lexicograful este obligat la o serioasă investigație în

¹ *Précis de sémantiques française*, ed. II, Berne, 1959, p. 225—229.

² Cf. Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. III, Berne, 1950, p. 173—174.

domeniul originii și evoluției cuvintelor cu aceeași formă, pentru a stabili dacă separarea lor în cadrul dicționarului este justificată sau nu.

Un tip de omonimie lexicografică, destul de frecvent, este identitatea de aspect sonor între forma consacrată a unui cuvânt în limbă și forme identice care constituie variante învechite sau regionale ale altor cuvinte.

2. Unul dintre numeroasele exemple este complexul fonic *talant*, înregistrat în *Dicționarul limbii române moderne* (București, 1958) cât și în recenta lucrare lexicografică de amploare, *Mic dicționar enciclopedic* (București, 1972) ca un cuvânt fără omonime. Cercetînd însă materialul *Dicționarului limbii române* (litera T), constatăm că există mai multe omonime cu forma *talant*. Cel mai vechi dintre ele, singurul care se află consemnat în dicționarele citate mai înainte, este *talant* s.m. „monedă cu valoare variabilă, folosită în Grecia antică”, provenit din slavonul ТАЛАНТЪ (<gr. τάλαντον), atestat la Coresi, Varlaam, în *Noul Testament* (1648), *Biblia* (1688), la Antim Ivireanul etc. Cu sensul „unitate de măsură a greutateii la vechii greci”, cuvîntul a intrat în română din greacă (cf. *Herodot 1645*, Vălenii-de-Munte, 1909, p. 75, „tradus de-a dreptul după grecește”, după cum spune N. Iorga în prefață, p. IV).

De la primul sens, în contextul parabolei biblice simbolizînd o virtualitate, o posibilitate, s-a dezvoltat sensul de „înzestrare (spirituală), aptitudine, posibilitate; calitate”. Legătura cu parabola rămîne vie nu numai datorită unor referiri directe (*Fiecare a avut talantul lui, cum zice la ... Scriptură*. G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, vol. II, 1946, p. 217), ci și datorită unor determinanți (mai ales verbe) care intră în aceeași opoziție cu micro-contextul stilistic (în accepțiunea dată de M. Riffaterre noțiunii³): *Nu înceta a neguțatori talantul ce i s-au dat* (M. Gaster, *Chrestomatie română ...*, vol. II, Leipzig — București, 1891, p. 154); *Eu nu aș fi sporit talantul, deacă nu aș fi aflat pre preasfinșia voastră doritoriu binelui* (*Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile ...*, Iași, 1814, p. I). În primul exemplu, verbul *a neguțatori* se „acordă semantic” cu sensul de „monedă”, întreaga construcție fiind figurată; în exemplul al doilea, *a spori* este ambiguu, se poate referi atît la „monedă” cît și la „înzestrare spirituală”.

Aceeași parabolă, pornind de data aceasta nu de la posibilitatea înmulțirii banului, ci de la îngroparea, ascunderea lui, a dus la formarea unui alt sens figurat, pe care îl semnala Sextil Pușcariu într-o însemnare pe marginea unui citat din *Pravila comercială*, Brașov, 1837 (publicată în „Dreptatea”, Brașov, I, 1906, nr. 10, p. 5): *Nu-ți încredința talantul (secretu) inimii tale și a negoșului tău nimănui*. Recunoaștem acest sens de „lucru necunoscut, taină”, prin extensiune „învățătură” în basmul *Omul cu trei talanți* (Ion al lui G. Sbiera, *Povești populare românești*, Cernăuți, 1886): „*Nu vreau plată, zise omul, „ci vreau numai un talant ca să pot trăi și eu în lume!”* „*Bine, dragu-meu!” îi zise țăranul, „ascultă-mă dară ce te-oî învăța”* (p. 234); și, ceva mai departe: „*Decît mi-i plăti cu bani sau cu alta ceva, mai bine învață-mă un talant cum să pot trăi în lume!”*.”

O variantă *talent* a acestui cuvînt, consemnată în dicționarele lui G. A. Polizu (*Vocabular româno-german ...*, Brașov, 1857) și Lazăr

³ Michael Riffaterre, *Stylistic Context*, în „Word”, 1960, nr. 2, p. 207—209): micro-contextul constă din termenii rămași nemarcați.

Șăineanu (*Dicționar universal al limbei române*, ed. VIII, Craiova, 1930), indică influența germ. *Talent* sau a grafiei fr. *talent*.

3. Unul dintre omonimele vechi *talant* este o variantă a lui *talent* s.n. „aptitudine, capacitate deosebită într-un anumit domeniu, într-o ramură de activitate; pricepere” (<lat. *talentum*, fr. *talent*, germ. *Talent*). *Talant*, varianta utilizată paralel cu *talent* de la sfârșitul sec. al XVIII-lea pînă spre a doua jumătate a sec. al XIX-lea, este o formă în care a fost adaptat cuvîntul francez *talent*, sub influența pronunției⁴; în unele cazuri (vezi mai jos citatul din Leon Asachi), poate fi un împrumut din rusă. Exemple: *Este un talant atît de mare a grăi bine* (Oxenstiern, [*Cugetări*]. [Traducere manuscrisă din limba franceză, cartea a II-a, 1780], p. 6); *Bogat în fapte bune, în talanturi, în putere* (*Istoria Americăi* . . . [Manuscris din 1795], p. 37⁵); *Să să prefuiască talantul meșteșugului său și cu bani să să împlinească* (*Legiuire a prea înălțatului și prea pravoslavnicului domn a toată Ugrovlahia, Io Ioan Gheorghe Caragea Vv.*, București, 1818, p. 4); *Avea din naștere osebît talant spre a ascunde intrigile sale* (L. Asachi, *Jucăreia norocului sau istorisirea pentru prințipul Menșcikov, carele pe vremea lui Petru cel Mare au fost slăvit în toată Europa* . . ., Iași, 1816); *La noi sînt oameni mari numai bogații și cei cu stare, iar cei ce știu ceva ș-au talanturi, neavînd acestea, nu sînt oameni mari* (P. Mumuleanu, *Characteruri*, București, 1825, p. 33); *Această femeie stăpînește talantul voroavei pînă la cea mai înaltă treaptă* („Albina românească”, I, 1829, p. 175); *Talanturile voastre să nu le întrebuițați decît spre binele . . . fraților voștri* (V. Drăghici, *Robinson Cruzoe* . . ., Ieși, 1858, p. 277). Pentru autorii respectivi, ca și pentru alți vorbitori ai limbii române literare din perioada respectivă, *talant* forma o pereche omonimică, „monedă” și „capacitate deosebită”.

Celelalte omonime de care ne vom ocupa sînt regionalisme.

4. *Talant* „acareturi” este răspunsul primit din Borșa (Maramureș) la *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbei române. II. Casa*, întrebarea „cum se numesc clădirile din curtea unui mare proprietar?” Cuvîntul ne amintește un alt răspuns, din Runcul-Salvei (județul Bistrița-Năsăud), la întrebarea „cum se numesc cu un cuvînt toate clădirile de pe lângă casă, care se țin de o gospodărie?” și anume *tălaburi* „acarete”, numite și *tărtașuri*, *cierturi*, mai adeseori *olate*, dar și *hleaburi* „edificii” (glosările sînt date de același informator).

Considerăm că în formarea cuvîntului *tălaburi* „acareturi” a intervenit o „interferență” semantică, ducînd, la rîndul ei, la o contaminare și deci la o modificare a structurii fonetice. Din păcate, nici *olat* nici *oleab* „acaret” nu au etimologia precizată⁶. Totuși, pentru a doua parte a cuvîntului *tălaburi* vom porni de la *oleaburi*, răspîndit mai ales în Muntenia⁷, cu varianta *holeab*⁸, dar, după cum vedem din răspunsul la *Chestionar*, cunoscut

⁴ Cf. Elisabeth Close, *Neologismele în opera lui B. P. Mumuleanu*, în LR, XVIII, 1969, p. 53.

⁵ Lucrarea aceasta fiind probabil o traducere din limba greacă (cf. N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 23), influența ngr. *τάλαντον* nu trebuie exclusă.

⁶ Cf. *Dicționarul limbii române* (DLR), tomul VII, partea a 2-a, litera O, București, 1969, s.v.

⁷ Cf. *ibidem*.

⁸ Cf. A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939, s.v.

și în împrejurimile Năsăudului, cu forma *hleaburi*, pe care *Dicționarul limbii române* n-o înregistrează⁹.

Pentru prima parte a cuvîntului *tălaburi*, trebuie să ne îndreptăm atenția spre un cuvînt dintr-un cîmp semantic înrudit, și anume *telechi* „loc de casă”, „grădină cu pomi lângă casă”, „posesiune” (<magh. *telek*), consemnat de Lajos Tamás¹⁰. Aproximarea de sens este verosimilă, o evoluție similară s-a petrecut și în cazul lui *olat* care înseamnă atât „ținut, regiune”, apoi „moșie”, cît și „acaret” (cf. DLR). O variantă a lui *telechi*, *tăleac*, este înregistrată de *Atlasul lingvistic român*, partea II, vol. I, harta 236, în localitatea Roșia (lângă Beiuș), punctul 310 : *Soba* (= camera) *ce mai mică dă cătă tăleac*. Presupunem, prin urmare, că în cazul lui *tăleaburi* s-a petrecut o contaminare între *tăleac* și *hleaburi*.

Pornind de la *tălab*, am putea explica varianta *talant* printr-o nouă contaminare, de data aceasta cu *palant*, variantă a lui *palancă*, „nume dat unor construcții rudimentare cu diverse întrebuințări” (cf. DLR, tomul VIII, partea 1, litera P, P — PĂZUI, București, 1972). Deși *Dicționarul limbii române* limitează aria acestui sens la Transilvania, chiar simpla parcurgere a citatelor date ne arată că *palant* circulă și în Maramureș : *Scînt'e-ură din palant, N-ai văzut pã mîndra-n sat?* T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 28, cf. I. Birlea, *Cîntece populare din Maramureș* . . ., București, 1924, p. 21.

Faptul că acest cuvînt a fost expus mai multor contaminări decurge din sensul lui larg, asociat cu valoarea colectivă : „totalitatea construcțiilor secundare dintr-o gospodărie”.

5. Un al patrulea omonim este *talant* din expresia *Mi[i] talant* „îmi este greu, îmi e rușine”, care se găsește în *Glosarul dialectal* alcătuit de Ștefan Pașca (București, 1928), informația fiind din Răhău (lângă Sebeș). De data aceasta este vorba de o variantă a cuvîntului *tălam* „sfială, rușine”; cunoscut prin Transilvania (cf. *Lexiconul de la Buda*, 1825, Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906); expresia *a-i fi* (cuiva) *tălam* are trei sensuri : a) „a-i fi rușine, a se jena” (după aceleași izvoare ; e posibil ca de fapt cuvîntul să nu circule decît în expresie, glosarea independentă fiind făcută de autorii lucrărilor respective) ; b) „a se mira, a i se părea ceva ciudat” (cf. Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 336) ; c) „a-i fi silă sau lehamite de ceva” (comunicat de M. Beniuc). Înclinăm că credem că *tălam* și *talant* au pornit de la o expresie : magh. *talám* (variantă a lui *talán*) înseamnă „poate” sau „oare” — așa încît, deși formal acest etimon corespunde perfect, legătura de sens pare îndoielnică ; dar de la o expresie ca *talámmal szólni* „a vorbi cu îndoială, șovăind”¹¹ s-ar putea explica for-

⁹ Ulterior, după redactarea volumului, a fost semnalată din Maramureș (satul Libotin) și o variantă *hleab*, pl. *hleaburi*, „totalitatea clădirilor unei gospodării” (*Lexic regional*, [vol.] II, București, 1967, p. 111).

¹⁰ *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. Adăugăm la sensurile date acolo și pe acela de „sămănătură lângă casă”, din ALR I, întrebarea 674, punctul 302.

¹¹ Cf. Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond, *Magyar nyelvörténeti szótár*, harmadik kötet, Budapest, 1893.

marea unui sens de „jenă” (de a vorbi, prin extensiune de a face ceva). Varianta românească *talant* se explică din magh. *talántán*, cu același sens ca și *talán*¹².

6. Al cincilea omonim *talant* este cunoscut prin județul Bistrița-Năsăud, cu sensul de „obicei (mai ales rău), nărav ; temperament, fire”. Cf. *Materiale și cercetări dialectale*, [vol.] I, București, 1960, p. 288 (*Dacă n-o să te lași de talanturile tale, n-o să ajungi bine. N-ai ce să-i faci, așa i[-i] talantul lui*). Apropiat de acesta, găsim în ALR I întrebarea 1110, punctele 215 și 268 (în același județ, prin urmare) forma *tălant* „nărav (la cai)”. Ambele sînt variante ale cuvîntului *talán* „dalac”, care circulă mai ales în Muntenia și Dobrogea, dar e cunoscut și prin Transilvania (cf. Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915, p. 272). Originea cuvîntului *talán* „dalac” este incertă, probabil însă că are o legătură cu tc. *talak*, numele aceleiași boli, variantă a tc. *dalak*, din care și rom. *dalac*¹³. Mai menționăm aici o variantă *tălan* (cf. Nicolaie Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur*, Cluj, 1926, p. 222 ; *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu*, vol. I (din Zăvoaia, lângă Brăila) și vol. III (din Drăgășani, lângă Tecuci)).

Pentru „dalac” nu există atestări în forma *talant*. În schimb, conform unei evoluții semantice similare cu cea a lui *boală*, *talán* (*talant*) sînt folosite ca epitete depreciative pentru vite¹⁴ : *Unde drac te duci, mă, cu talantul ăla?* Marin Preda, *Întîlnirea din pămînturi*, [București], [1948], p. 136 ; *Du-te și adapă talantul cela!* DR, V, p. 235. Epitetul precedă uneori termenul calificat : *Se duce după talantul de buhai și n-ai ce-i face*. Duiliu Zamfirescu, *Romanul Comăneștenilor. I. Viața la țară*, Craiova, 1939, p. 42. În forma *tălant* este cunoscut și în Banat, însemnînd „nărav ; fire” : *om închis, nu dă tălantu afară, îl pitulă*. ALR I, întrebarea 1558, punctul 5 — Berzasca, lângă Moldova-Nouă. Se folosește de asemenea în imprecății : *ia-ți dracii tălantul tău* — comunicare din Berzovia, de lângă Bocșa. Din aceeași comună ni se mai comunică expresia *a avea* (sau *a fi cu*) *tălant la gură* = a) „a avea obiceiul de a vorbi mult, de a pălăvrăgi” ; b) „a avea darul de a vorbi frumos”. Al doilea sens al expresiei s-ar putea explica prin influența lui *talent*, deși, după informațiile de care dispunem, nu avem nici o dovadă că acest cuvînt a pătruns în graiuri.

7. Pentru ultimele două omonime nu am găsit explicații asupra etimologiei. În lipsa unor legături semantice pe care să le putem susține, înclinăm să le considerăm cuvinte aparte. Unul dintre ele este întîlnit în scrierile lui Eusebiu Camilar și înseamnă „instrument, unealtă” : *Pieptănarul venea cu un pas larg, îmbrăcat în bondița lui cu flori și-i sunau în traista înflorită raspa și celelalte talanturi* (Negura, vol. II, București, 1950, p. 149) ; cu un sens apropiat, *talant* are sensul de „fluier”, deci instrument muzical de suflat : *Sub cureaua bătută-n bumbi avea un fluier lung, înflorit cu cuiul înroșit la foc, talantul de zile mari* (idem, *Cartea poreclelor*, București,

¹² Cf. A. Sauvageot, *Nagy kéziszótár*. Második rész. *Magyar-francia*, Budapesta, f. a.

¹³ Cf. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, [Band] III, Bukarest, 1924 ; Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Universidad de la Laguna, 1958—1961.

¹⁴ Cu valoare peiorativă, pentru „iapă” se utilizează și *talantiță* (cf. A. Scriban, *op. cit.*, „Dacoromania”, V, 1927—1928, p. 235). Cf. și A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în „Romania”, LIII, 1927, nr. 209—210, p. 387.

1957, p. 27); *Mi-a și făurit dintr-o nuia de plop talantul conținând fluierările mierlei* (idem, în „Viața românească”, XIV, 1961, p. 13). Dacă scriitorul cunoștea cuvântul din graiul satului său natal, înseamnă că aria de circulație este situată în Bucovina.

Prin conținut și, în parte, și prin formă, cuvântul ne conduce spre *talaș* „totalitatea uneltelor de care se folosesc unii meseriași (cizmari, dulgheri etc.)” (cf. T. Pamfile, *Boli și leacuri . . .*, București, 1911, p. 85): *Un talaș de ciobotărie? apoi ți-l închipurliuești și cu o sută, și c-o mie de leușcani!* (idem, *ibidem*). Cuvântul este înregistrat în sudul Moldovei (comuna Țepu). Explicația unei evoluții de sens de la „așchii prelungi și răsucite care se desprind la prelucrarea lemnului cu rindeaua” ni se pare forțată; presupunem mai degrabă că și în cazul lui *talaș* avem de-a face cu două omonime, dintre care unul provenit din turcă, celălalt de origine deocamdată necunoscută.

8. Un alt cuvânt *talant*, cu o variantă *talant*, intră în componența sintagmei *talantul apei*, care înseamnă „locul din albia unui riu unde apa e mai adâncă și mai repede”. Informația provine din Gura-Haitei, lângă Vatra-Dornei (cf. V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice”, filologie, VIII, 1957, fasc. 1, p. 171).

9. Expunerea pe care am făcut-o și-a propus să releve un tip de omonimie lexicografică, exemplificându-l printr-un caz complex; în același timp, ne-am propus să ilustrăm faptul că soluția adoptată de *Dicționarul limbii române* ridică pentru lexicograf dificultăți mai mari decât admiterea omonimelor provenite dintr-o polisemie stabilizată.

Decembrie 1974

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

FACTORUL SEMANTIC ÎN POSIBILITĂȚILE DE COMPLINIRE A VERBELOR

DE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI

Problema determinărilor și complinirilor în lumina semanticii a stîrnit interes la mai mulți lingviști. O bază teoretică largă a acestei probleme găsim formulată într-un studiu al lui Jerrold J. Katz și Jerry A. Fodor¹. Unele aspecte concrete ale problemei au fost atacate și în lingvistica noastră².

În articolul de față urmărim studiul compatibilității combinatorii sub aspect semantic a verbelor cu adverbele modale *tare*, *puternic*, *intens* și *mult*, cînd acestea arată intensitatea, măsura în care se întîmplă acțiunea exprimată de verbul pe care îl complinesc, ca de pildă lîngă verbele: *a ataca*, *a iubi* sau cînd arată măsura realizării la care duce acțiunea, în sens cantitativ sau numeric, ca atunci cînd complinesc verbele *a adăuga*, *a îmbogăți*.

Bineînțeles, nu toate verbele pot fi complinite de aceste adverbe sau de toate aceste adverbe, în egală măsură. Sînt o serie de verbe al căror sens le face incompatibile cu această complinire, ca de pildă verbul *a împlini*, care atunci cînd exprimă acțiuni de atingere a unei valori de măsură cantitativă sau temporală, din cauza elementului semantic de finalitate precis limitată, nu poate fi complinit de adverbele *tare*, *puternic*, *intens* și *mult*, deoarece în aceste cazuri gradarea este imposibilă și ilogică³.

Nu intenționăm să ne ocupăm mai îndeaproape de verbele care nu pot fi complinite de cele patru adverbe.

În cele ce urmează, vom încerca să stabilim care sînt tipurile de verbe care pot fi complinite de oricare dintre aceste adverbe, precum și

¹ *The Structure of a Semantic Theory*, în *The Structure of Language*, editat de Jerry A. Fodor și Jerrold J. Katz, Prentice Hall, New Jersey, 1964, p. 479—518.

² Rita Chiricuță-Marinovici, *Regimul contextual al locuțiunilor adverbiale de tot și cu totul*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 227—233; idem, *Cîteva observații referitoare la complinirea verbelor de către adverbele îndată și eurînd*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 243—248; Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Editura „Facla”, Timișoara, 1974, passim; Mihaela Miinea, *Un tip special de determinare verbală*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 527—536; Corneliu Săteanu, *Sintagme verbo-adverbiale și exprimarea ideii de timp în româna contemporană*, 1970, teză de doctorat, și alții.

³ Sensuri ale verbului *a împlini*, care prezintă incompatibilitate cu adverbele *tare*, *puternic*, *intens* și *mult*: „tranz. a atinge vîrsta de...”; „refl. (despre timp sau măsuri de timp) a ajunge la soroc”; „refl. (rar) (despre noțiuni de cantitate) a ajunge la numărul, la suma dorită, indicată, necesară”; „tranz. a face să fie plin sau lutreg; a întregi; a completa”; „tranz. a achita, a plăti”.

cele ale verbelor care pot fi complinite numai de trei, de două sau de unul dintre ele.

Trebuie să precizăm însă că selectarea complinirilor modale adecvate poate fi diferită de la un sens la altul al verbului, ceea ce ne obligă să încadrăm verbele numai cu anumite sensuri într-o categorie sau alta.

I

1. Verbele care pot selecta din seria adverbelor *tare*, *puternic*, *intens* și *mult*, drept complinire modală cu valoare de intensitate, pe fiecare din ele, deopotrivă.

Specific pentru aceste verbe este faptul că acțiunea pe care o exprimă poate avea intensități diferite. În funcție de natura intensității pe care acțiunea exprimată de verb o poate avea (creșterea în forță, în cantitatea etc.), adverbele *tare*, *puternic*, *intens* și *mult* se selectează cu sensuri diferite, de la un tip de verbe la altul.

În cadrul acestei categorii, distingem două grupe de verbe :

a. Verbele care pot fi complinite de *tare*, *puternic*, *intens* și *mult* cu valoare de intensitate a forței cu care se desfășoară acțiunea. Aceste verbe exprimă trăirea unui sentiment sau resimțirea unei stări sau situații, care cunoaște intensități diferite, ca : *a apăsa*, la sensul „tranz. fig. a-l chinui, a-l înăbuși, a-l copleși” ; *a apropia* a sensul „tranz. a-și face prieten pe cineva” ; *a (se) atașa* la sensul „refl. fig. a se lega sufletește de cineva sau de ceva” ; *a (se) căi* refl., tranz. ; *a (se) iubi* tranz. și refl. ; *a se înamora* refl. ; *a regreta* tranz. ; *a stimula* tranz. ; *a (se) resimți* tranz., refl. ; *a suferi* la sensurile „in tranz. a resimți, a îndura o durere fizică sau morală” ; „a avea neplăceri, a suporta consecințele neplăcute ale unui fapt”.

b. Verbele care pot fi complinite de adverbele *tare*, *puternic*, *intens* și *mult* cu valoare de intensitate a gradului, de măsură a calității obținute prin acțiune.

Conținutul semantic, care face posibilă complinirea verbelor de cele patru adverbe, constă în obținerea unei însușiri, a unei calități printr-o acțiune de modificare sau de raportare, ca la verbele : *a (se) acri* tranz. și refl. (la toate sensurile) ; *a (se) albăstri* la sensurile „refl. a deveni albastru ; p. ext. (despre oameni) a se învineți (de minie)” ; „tranz. a da unui obiect culoarea albastră ; a colora, a vopsi în albastru” ; *a (se) albi* tranz., refl., in tranz. ; *a colora* tranz. ; *a îmbălsăma* la sensul „tranz. (despre flori, parfumuri) a parfuma, a înmiresma aerul” ; *a (se) ameliora* la sensul „tranz. și refl. a (se) îmbunătăți, a (se) îndrepta” ; *a se încețoșa* ; *a se înmora*.

Aceste verbe pot fi complinite de adverbul *mult* numai cu valoare de intensitate. Ele nu pot fi complinite de acest adverb cu sensul de durată a acțiunii.

Referitor la adverbul *intens* în complinirea verbelor din categoria 1. a. și b. menționăm că el e folosit mai mult în contexte în care acțiunea caracterizează subiectul, ca în propozițiile : *acest om iubeste intens* ; *clorul albește intens* ; *substanța care stimulează intens funcțiile anumitor organe din corp*.

După cum am arătat în partea introductivă, acele verbe care exprimă resimțirea unui sentiment în cel mai înalt grad, ca : *a adora*, *a diviniza*, nu se complinesc, de obicei, cu adverbele de intensitate. În schimb, aceste verbe pot fi complinite de adverbele modale care arată intensitatea acțiunii printr-o apreciere sau printr-o comparație, ca *nespus*, *nebumește*.

2. Verbele care pot selecta drept complinire pe fiecare din seria adverbilor *tare*, *puternic*, *intens* și *mult*, dar, spre deosebire de verbele din categoria 1, numai primele 3 cu valoare de intensitate a forței cu care se desfășoară acțiunea, iar *mult*, cu valoare de măsură a duratei sau a frecvenței cu care se desfășoară acțiunea.

Ele exprimă acțiuni sau reacții de natură spirituală sau psihică ca verbele : *a se concentra* la sensul „refl. a-și aținti, a-și încorda întreaga atenție, gândire etc. într-o singură direcție; a fi absorbit, preocupat de ceva”; *a (se) gândi* la sensurile „intranș. a cugeta”; „refl. intranz. a reflecta, a medita” (asupra unui lucru, la ceva); *a se împotrivi* refl. (când împotrivirea este de ordin spiritual, intelectual); *a suferi* la sensurile „intranș. a îndura o durere fizică sau morală”; „a avea neplăceri, a suporta consecințe, a trage ponoase”; *a (se) zbuciuma* la sensul „refl. și tranș. a (se) mișca cu neastâmpăr; a (se) agita cu violență”.

Acțiunea exprimată de aceste verbe nefiind limitată prin atingerea unui rezultat, *mult* poate să le complinească și cu valoare temporală.

3. Verbele care pot fi complinite de toate patru adverbele cu valoare de intensitate a măsurii pe care o atinge starea sau situația la care duc acțiunea.

Ele exprimă acțiuni care pot fi apreciate cantitativ, acțiuni de modificare sau de raportare, ca : *a (se) aglomera* la sensul „refl. (despre loc) a deveni suprapopulat”; *a (se) îmbogăți* la sensurile „tranș. a adăuga noi elemente unui bun material sau spiritual, a face să devină mai numeros, mai cuprinzător”; „refl. a (se) dezvolta, a (se) mări”; *a (se) înmulți* la sensurile „refl. a spori, a se mări numeric sau cantitativ”; „refl. (despre viețuitoare) a se reproduce”.

Menționăm că *intens* poate sta lângă aceste verbe când acțiunea exprimată de verb se întâmplă sub efectul unei influențe, ca în propoziția : *sub influența evoluției culturale lexicul limbii se îmbogățește intens*.

Pe lângă aceste verbe, *mult* nu poate exprima durata acțiunii în timp.

II

Din seria adverbilor modale *tare*, *puternic*, *intens* și *mult* pot fi selectate cîte trei de către alte grupe de verbe.

1. Verbele care pot fi complinite de *tare*, *puternic* și *intens*⁴ cu valoare modală care arată intensitatea forței cu care se săvîrșește acțiunea.

Prin sensul lor, aceste verbe pot ridica problema forței, a modului viu, activ în care acțiunea este desfășurată sau resimțită, ca verbele

⁴ Verbele din această categorie, exprimînd acțiuni incoative sau de scurtă durată, nu sînt compatibile cu *mult*.

care exprimă o acțiune de raportare cu caracter combativ sau de opoziție sau de înfruntare sau perseverență, ca : *a se abate* la sensul „refl. (despre fenomene ale naturii, calamități, nenorociri) a veni, a cădea pe neașteptate (cu furie, cu forță)”; *a apuca* la sensul „tranz. fig. a cuprinde, a copleși (durerea, frica, frigul etc.)”; *a arunca* „tranz. a răspîndi lumină, umbră etc.”; *a (se) așeza* la sensurile „refl. fig. a se produce cu putere, a se manifesta cu stăruință”; „refl. și fig. a se apuca”.

Tot de această categorie țin unele verbe care exprimă forța cu care se săvîrșește acțiunea prin intensitatea cu care se percepe sau se emite un sunet, ca : *a (se) auzi* la sensul „refl. impers. (despre sunet) a pătrunde, a deveni perceptibil prin simțul auzului” (ca în propoziția : *aici se aude zgomotul din stradă*); *a (se) înălța* la sensul „refl. (despre voci) a se auzi (limpede, tare)”.

2. Verbele care pot fi complinite de adverbele *tare*, *puternic* și *mult*.

În cadrul acestei categorii de verbe, distingem următoarele grupe :

a. Verbele care pot fi complinite de *tare*, *puternic* și *mult* cu valoare de intensitate a măsurii, a gradului.

Sub raportul conținutului lor semantic, ele exprimă o stare, trecerea la o stare, la o condiție, la anumite însușiri, sau determinarea unei stări, unei condiții, unei situații sau a unei anumite categorii de însușiri, printr-o acțiune de intervenție, de modificare, de raportare, ca : *a (se) arcuri* tranz. și refl. ; *a (se) asorta* la sensul „refl. a se potrivi (ca nuanță, mărime etc.)”; *a asupra* la sensul „tranz. a oprima, a împila”; *a se bolti* refl. ; *a (se) intimidă* tranz. și refl. ; *a (se) îmbărbăta* tranz. și refl. ; *a îmbătrîni* intranz. și tranz. ; *a (se) îmbăcși* tranz. și refl. ; *a (se) îmblînzi* tranz., refl. ; *a (se) îmbuna* tranz. și refl. ; *a se împămînteni* refl. ; *a se împotmoli* la sensul „refl. (despre albia unui rîu) a se micșora secțiunea locului pe unde curge apa, prin depunerea materialului transportat de apă”; *a se împrieteni* refl.

Prin conținutul lor semantic, aceste verbe pot ridica problema măsurii în care se realizează acțiunea pe care o exprimă.

Ca și verbele din grupele I. 1. a. și b. și verbele din grupa I. 3., nici acestea nu pot fi complinite de adverbul *mult* cu valoare de durată a acțiunii.

b. Verbele care pot fi complinite de *tare*, *puternic* și *mult* cu valoare de intensitate a măsurii în sens cantitativ⁵.

Ele exprimă fie acțiuni care ridică problema cantității prin sensul lor, ca : *a (se) fărîmița* tranz. și refl. ; *a se îmbogăți* la sensul „refl. a acumula bogății, a se înavuți”; *a îmbucătăți* tranz., — fie acțiuni care indică posibilitatea aprecierii măsurii în care ele au loc, ca : *a angaja* la sensul „tranz. a atrage după sine o obligație pentru cineva sau ceva” (în propoziția : *declarațiile lui angajează revista*).

c. Verbele care pot fi complinite de *tare*, *puternic* și *mult* cu valoare modală de măsură a distanței.

⁵ Aceste verbe se deosebesc de verbele din categoria I. 3. care pot fi complinite de *tare*, *puternic*, *intens* și *mult* cu valoare de intensitate a măsurii în sens cantitativ, prin faptul că exprimă acțiunea întimplată în cazuri concrete, ca în propoziția : *în ultima vreme s-a îmbogățit*, pe cînd verbele din categoria I. 3. exprimă acțiunea posibilă, drept un efect al unei împrejurări sau exprimă un proces, ca în propoziția : *sub influența evoluției culturale, lexiconul limbii se îmbogățește intens*.

Ele exprimă acțiuni de desfășurare în spațiu, ca: *a (se) adînci* la sensul „refl. a intra în pădure, a pătrunde în adîncime; a se duce, a înainta spre fund, spre interior”; *a (se) afunda* la sensul „tranz. a face să înainteze, a duce, a purta (pînă departe)”; *a (se) împlînta* tranz. și refl.; *a înainta* la sensurile „in tranz. a merge înainte, a se mișca spre cineva sau ceva; a avansa”; „fig. a progresa”; „a merge înainte în timp”; „a se desfășura”; *a (se) înălța* la sensul „refl. și tranz. a (se) îndrepta în sus; a (se) ridica”.

Nici aceste verbe nu pot fi complinite de adverbul *mult* cu valoare temporală.

d. Verbele care pot fi complinite de *tare* și *puternic* cu valoare de intensitate a forței cu care se săvîrșește sau cu care e resimțită acțiunea pe care o exprimă, iar de *mult* cu o valoare de măsură a frecvenței sau a duratei acțiunii.

Sub raport semantic, ele exprimă o atitudine sau o manifestare ca: *a alunga* la sensul „a se lua, a alerga după... , a urmări, a fugări”; *a apăsa* la sensul „tranz. și in tranz. a se lăsa cu toată greutatea asupra unui lucru; a presa, a împinge (cu putere), a exercita o forță de presiune asupra unui corp”; *a (se) fâli* la sensul „refl. a se mîndri, a fi mîndru de cineva sau de ceva, a se lăuda, a se fuduli cu...”; *a (se) fugări* tranz., refl.; *a (se) îmboldi* la sensurile „tranz. a împinge un animal spre a-l îndemna la mers, la tras”; „tranz. și refl. a (se) lovi cu coatele; a (se) îmbrînci”; *a (se) îmbrățișa* la sensul „tranz. și refl. a cuprinde, a înlăntui cu brațele, a strînge pe cineva în brațe (cu afecțiune)”; *a (se) îmbrînci* tranz. și refl.; *a (se) lovi* tranz. și refl.; *a mînți* in tranz.

Pe lângă verbele din această grupă, care exprimă o atitudine, ca *a se fâli*, adverbul *mult* arată prin frecvență și intensitatea manifestării.

III

Alte grupe de verbe selectează cite două din șirul acestor adverbe: pe *tare* cu *mult*, pe *tare* cu *puternic*, pe *puternic* cu *intens* și pe *mult* cu *intens*.

1. Verbele care pot fi complinite de adverbele *tare* și *mult*.

Din punctul de vedere al valorii cu care sînt complinite de către adverbele *tare* și *mult*, verbele din această categorie se împart în două grupe:

a. Verbele care sînt complinite de *tare* cu valoare modală de intensitate, iar de *mult*, cu valoare modală de frecvență sau de măsură în timp.

Ele exprimă acțiuni de raportare personală care arată o atitudine, ca: *a (se) găti* la sensul „refl. și tranz. a (se) pregăti”; *a invita* la sensul „tranz. a ruga pe cineva să se prezinte undeva sau să participe la ceva; a pofti”; *a îmbia* la sensurile „tranz. a îndemna stăruitor pe cineva să facă sau să primească ceva; a invita, a pofti”; „refl. (rar) a se lăsa poftit”; *a (se) ruga* la sensurile „tranz. a se adresa cuiva cerîndu-i stăruitor îndeplinirea unei dorințe, un serviciu, o favoare etc.”; „tranz. a pofti, a invita”; „refl. a cere cuiva voie sau îngăduință de a face ceva”.

Sensul acestor verbe face ca valoarea de frecvență cu care adverbul *mult* le complinește să exprime insistența cu care se săvîrșește acțiunea.

În complinirea acestor verbe, *tare* are sensul de „stăruitor, insistent”.

b. Verbele care sînt complinite atît de adverbul *tare*, cît și de *mult*, cu valoare de măsură a cantității sau a distanței în timp sau în spațiu.

Ele exprimă acțiuni de raportare temporală sau spațială sau între lucruri, ca : a (*se*) *aglomera*, la sensul „refl. (despre obiecte) a se strînge la un loc în număr mare, a se aduna grămadă, a se îngrămădi”; a *amîna* tranz. ; a *se îndepărta* la sensul „a pleca din apropierea cuiva sau a ceva ; a merge în altă parte”; a (*se*) *apropia* la sensul „refl. (local) a veni, a se duce, a se așeza aproape de ceva sau de cineva”, atunci cînd complinirea se referă la distanța apropierii și nu la desfășurarea acțiunii. Prin aceasta se deosebesc de verbele care exprimă acțiuni de desfășurare în spațiu sau în timp din categoria II. 2. c., la care complinirea se referă la desfășurarea acțiunii.

2. Verbele care pot fi complinite de *tare* și *puternic*.

Ele se împart în trei grupe, după valoarea cu care selectează verbele *tare* și *puternic*.

a. Verbele care sînt complinite de *tare* și *puternic* cu valoare modală de intensitate a forței cu care se exercită acțiunea.

Sub raportul conținutului lor semantic exprimă, în general, acțiuni prin dezlănțuire de forță fizică⁶, cum sînt anumite acțiuni de raportare, ca : a (*se*) *arunca* la sensurile „tranz. a face ca ceva (sau cineva) să ajungă la o distanță oarecare, imprimîndu-i o mișcare violentă ; a azvîrli”; „refl. a se repezi, a se năpusti, a se avînta, a sări”; „tranz. a scoate ; a emite”; „intrans. a da cu ceva în cineva”; a (*se*) *azvîrli* tranz., refl., intrans.

O serie de verbe din această categorie, care exprimă o raportare, selectează aceste adverbe cu sensul de forță în soliditatea, în rezistența legăturii realizate prin acțiune, ca : a (*se*) *agăța* la sensurile „tranz. a atîrna, a suspenda, a anina ceva de un cîrlig, de un cui etc.”; „refl. a se apuca, a se prinde de ceva”; a (*se*) *anina* la sensul „tranz. și refl. a (se) atîrna, a (se) agăța de ceva sau cineva”; a *astupa* tranz. ; a *îmbăiera* la sensul „tranz. a prinde în baie, a lega cu băieri, a înnoda băierile”; a *împrejmui* tranz. ; a *îndopa* la sensul „tranz. a înfunda cu ceva”.

Cînd verbele au valoare absolută, *mult* poate să le complinească arătînd frecvența sau ocazia cu care se săvîrșește acțiunea pe care o exprimă.

b. Verbele care pot fi complinite de *tare* și *puternic* cu valoare modală de intensitate a măsurii, a gradului în care se realizează sau intervine starea, situația prin acțiunea exprimată de verb⁷.

⁶ Spre deosebire de verbele din categoria II.1, care prin conținutul lor semantic de asemenea pot ridica problema forței cu care se săvîrșește acțiunea, verbele din această categorie exprimă acțiuni de scurtă durată, acțiuni fizice, specifice scopului urmărit, care fac aceste verbe incompatibile cu adverbul *intens*, pe cînd verbele din categoria II.1. exprimă acțiuni care constituie stări, ca verbul a *arunca* (lumină), sau situații, ca a *se auzi* (zgomot), sau exprimă acțiuni de lungă durată, procese, ca verbul a *combate* (o teorie), fiind compatibile cu adverbul *intens*.

⁷ Spre deosebire de verbele din categoria II. 2. care exprimă tot trecerea la o stare care însă constă într-o însușire fizică sau de caracter ca a *îmbătrîni*, a *îmbuna*, verbele din grupa aceasta exprimă condiții, stări apărute ca un efect sau ca un rezultat imediat al unui factor

Această grupă o exemplificăm cu verbele: *a (se) îmbăta* la sensul „refl. a ajunge la stare de beție, a se ameți de băutură”; *a (se) îmbolnăvi* refl.; *a se împotmoli* la sensul „refl. a rămîne înțepenit în nămol, în nisip etc.; a se îngloda, a se innămoli”; *a (se) înăbuși* la sensurile „refl. și tranz. a nu mai putea sau a face pe cineva să nu mai poată respira, a (se) sufoca”, „tranz. (despre buruieni) a împiedica creșterea și dezvoltarea plantelor; a năpădi”; „tranz. fig. a potoli prin violență manifestări, acțiuni sau mișcări sociale; a reprima”; „tranz. a face să nu se vadă, să nu se audă, să nu se simtă; a ascunde” (de pildă geamătul).

Complinirea prin *puternic* subliniază adesea efectul pe care un lucru sau o condiție îl are în sensul arătat de verb, ca în propoziția *amestecurile de băuturi alcoolice îmbată puternic*.

3. Verbele care pot fi complinite de adverbele *puternic* și *intens*.

Dintre aceste verbe înșirăm câteva care sînt complinite de *intens* cu valoare modală de forță, iar de *puternic*, cu valoare modală de măsură, ceea ce înseamnă că aceste verbe sînt complinite de *intens* cu referire la desfășurarea acțiunii, iar de către *puternic* cu referire la rezultatul acțiunii. Aceste verbe exprimă acțiuni de raportare al căror specific constă în repetarea acțiunii pînă la obținerea rezultatului pe întreg spațiul pe care se desfășoară acțiunea, ca: *a (se) aproviziona* tranz. și refl.; *a (se) împăduri* tranz. și refl.; *a înzestra* la sensul „tranz. a prevedea cu cele necesare o întreprindere, o instituție etc.”.

În complinirea acestor verbe, *intens* are sensul de „susținut”, iar *puternic*, sensul „bogat”, „din plin”.

4. Verbele care pot fi complinite de adverbele *mult* și *intens*.

Ele selectează adverbul *intens* cu valoare modală de intensitate a participării în acțiune, iar pe *mult* cu valoare modală temporală sau cu valoare modală care arată cantitatea. Aceste verbe exprimă acțiuni de producție, desfășurarea unei munci, ca: *a ara* tranz.; *a clădi* tranz.; *a îmblăți* tranz. (în agricultură); *a lucra* la sensul „intrans. și tranz. a munci”; *a munci* la sensul „intrans. a lucra”; *a sculpta* tranz.; *a zugrăvi* tranz.

IV

Dacă scoatem din seria celor patru adverbe pe fiecare separat, atunci acestea pot fi selectate de alte categorii de verbe, după cum urmează mai jos.

1. Verbele care selectează din șirul celor patru adverbe pe *tare* cu valoare de intensitate a gradului.

Le exemplificăm prin verbe care exprimă acțiuni de reacție momentană, ca: *a se bosumfla* refl.; *a se îmbușna* refl.; *a se zăpăci* refl. De obicei însă aceste verbe pot fi complinite numai prin *tare*, cînd acțiu-

declanșant, ca *a (se) îmbăta*, *a (se) înăbuși*. Primele sînt compatibile cu *mult*, acestea din urmă nu sînt.

nea e reflexivă sau intransitivă. Când acțiunea e tranzitivă, apare, la unele dintre ele, posibilitatea complinirii prin *puternic*, subliniind influența unui factor determinant al manifestării sau stării exprimate de verb. Prin urmare aceste verbe nu constituie o categorie semantică bine conturată.

2. Verbele care selectează din șirul celor patru adverbe pe *puternic* cu valoare de intensitate a forței, dar cu sensuri diferite, în funcție de conținutul semantic al verbelor.

Astfel lângă verbele: *a afurca* tranz.; *a ancora* intrans. tranz.; *a (se) articula* la sensul „refl. a se lega prin articulații”, care exprimă acțiuni de raportare prin fixarea a ceva, *puternic* are sensul de intensitate a forței cu sensul de „solid”. Lângă verbul *a încâlceca* intrans., *puternic* arată forța cu care se desfășoară acțiunea. În complinirea verbului *a împreuna* la sensul „a uni”, ca în propoziția *a-și împreuna mâinile*, *puternic* are sensul de „strâns”, iar lângă verbul *a înălța* la sensul „refl. (despre clădiri, monumente etc.) a apărea, a se ivi în toată înălțimea” *puternic* poate avea sensul „impozant”, „grandios”.

3. Verbele care selectează din șirul celor patru adverbe numai pe *mult*, dar nu cu valoare modală de intensitate, ci cu sens de cantitate sau de durată sau de frecvență.

Aceste verbe exprimă acțiuni care ridică posibilitatea unei aprecieri cantitative sau de măsură a timpului de desfășurare. Verbe ca *a adnota* tranz., sînt complinite de *mult* cu valoare cantitativă. În schimb *a acompaña* poate fi complinit de *mult* cu valoare modală, care arată distanța în timp sau în spațiu. Acest verb nu oferă posibilitatea complinirii prin celelalte adverbe, întrucît lipsește din conținutul său semantic elementul care să-l facă compatibil cu o complinire de intensitate, cum ar fi „viteza”, care se întilnește în conținutul semantic al altor verbe de deplasare, ca de pildă *a alerga* sau *a merge*.

Nu vom intra într-o prezentare a verbelor din această categorie, întrucît aceasta depășește scopul pe care ni l-am propus.

4. Verbe care selectează din șirul celor patru adverbe numai pe *intens* nu am întilnit între verbele pe care le-am analizat. Totuși există verbe pe lângă care *intens* ocupă primul loc, ca de pildă, lângă verbul *a se apuca* (de un lucru), sau *a-l preocupa* (starea sănătății sale).

Trebuie să menționăm că în general preferința pentru unul din adverbele compatibile cu verbul respectiv este o problemă de context.

În acest articol am dat numai o schiță a metodei de analiză aplicată în vederea stabilirii compatibilității verbelor cu adverbele de intensitate *tare*, *puternic*, *intens* și *mult*. Ceea ce am urmărit este reliefarea acelor trăsături semantice ale verbelor care, în asociație cu caracterul de scurtă durată sau de lungă durată a acțiunii exprimate de verbe, constituie factorul determinant în privința compatibilității verbelor cu cele patru adverbe. Gruparea diferită în care adverbele *tare*, *puternic*, *intens* și *mult* pot complini diferitele categorii de verbe ilustrează interdependența strînsă semantică care există între cuvinte.

DER SEMANTISCHE FAKTOR BEZÜGLICH DER ERGÄNZUNGSMÖGLICHKEITEN DER VERBEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Arbeit wird die Ergänzungsmöglichkeit der Verben durch die Intensitätsadverbien *tare, puternic, mult* und *intens*, im Lichte ihres semantischen Inhalts behandelt.

Die Verben, die zur Illustrierung dieser Probleme gewählt wurden, sind nach den Möglichkeiten, die sie bezüglich ihrer Ergänzung durch die obenerwähnten Adverbien bieten, gruppiert.

Septembrie 1974

*Institutul de lingvistică și
istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

CATEGORIILE GRAMATICALE DE *RELATIE* ȘI DE *OPOZIȚIE* ALE LIMBII ROMÂNE

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0.1. Premise generale.

(A) Termenul *categorie* îl folosim în accepția formulată de J. Vendryes: „...les notions qui s'expriment au moyen des morphèmes”¹; în consecință, sub termenul *morfem* nu se vor cuprinde nici rădăcina, nici afixele derivative, ci numai: (1) desinențele, (2) sufixele flexionare, (3) alternanțele, (4) accentul (ex. *cîntă/cîntă*)², (5) *pe* al acuzativului genului personal, (6) *să* al conjunctivului, (7) *topica* (atunci cînd, în absența morfemului *pe*, deosebește acuzativul de nominativ), (8) articolul hotărît și nehotărît, ca suplinitor al insuficienței desinențelor cazuale³, și (9) verbele auxiliare („morfologice”⁴).

Notă. Semiauxiliarelor, în măsura gradului lor de gramaticalizare, le recunoaștem calitatea de *cvasi-(semi-) morfeme*, de *premorfeme*. (M. Imbs numește formele verbale compuse cu asemenea verbe, foarte adecvat, „périphrases pré-morphologiques”⁵.) Întrucit nici chiar verbe puternic gramaticalizate, adevărate auxiliare, ca a fi din *era să...*, nu au condus la instituirea oficială a categoriei, semiauxiliarele nu le vom avea în vedere.

(B) Clasificarea anunțată în titlu reflectă antinomia saussuriană „raporturi sintagmatice” — „raporturi asociative”⁶, la nivelul categoriilor gramaticale. Pentru că însuși Saussure face precizarea că raporturile asociative „n'ont pas pour support l'étendue” (p. 171), vorbind de absența, în cazul lor, a oricărui suport material (p. 190) — de unde rezultă că acestea nici nu reprezintă sensuri (lingvistice) —, ca și pentru scurttime, adoptăm, după J. Perrot⁷, antinomia respectivă, sub termenii „relații” — „opoziții”.

Observație. Pe „notions” din definiția lui Vendryes îl acceptăm cu sensul uzual, general, ca rezumativ, subînțelegînd de fapt: (1) *sensurile relaționale* (v. *infra*, C) devenite categorii (— categoriile de relație) și (2) *opozițiile* (— categoriile de opoziție).

¹ [41], p. 106.

Accepția adoptată implică exigența că exclusiv inventarul de morfeme—gramaticale— îl circumscrie pe cel al categoriilor gramaticale.

² [25], p. 128.

³ Pentru rolul de morfem cazual al articolului, v. [8].

⁴ Despre punerea în discuție a antinomiei auxiliare morfologice — auxiliare sintactice (copulative), v. [13], p. 268, *Observație*.

⁵ Apud [18], p. 297.

⁶ [38], p. 170—175.

⁷ [34], p. 49—50.

(C) Relația — deci sintagmatică — interlexematică, înțeleasă ca *fapt de limbă, cunoaște și ea solidaritatea conținut-expresie.*

Observație. Definițiile unor concepte legate de raporturi (= relații), ca, de ex., „categoriile lexicales... les classes des signes exprimant les idées [s. mea, D.D.] destinées à se combiner dans le discours au moyen des ligaments [s. mea, D.D.] grammaticaux”⁸, sau „...morphèmes, ceux qui expriment les rapports [s. mea, D.D.] entre les idées [s. mea, D.D.]”⁹, sau „Et le mot *relation* exprime une idée [s. mea, D.D.] (celle de relation) et non une *relation* [s. mea, D.D.] (fonction)”¹⁰, punând în opoziție „raportul” cu „ideea”, în cel puțin ascunsă latua „conținutul” a relației, ori raportul dintre două idei, sensuri, nu poate fi decât tot idee, sens, într-un anumit mod organizată (v. aici mai jos).

Conținutul relației este *sensul relațional* (de ex. „fiindcă”) — distinct de sensul noțional (ex. „cauză”, „cauzalitate”), sau de cel calificativ (ex. „cauzal, -ă”). —, pe care-l definim drept *sensul care pune în diferite antinomii altele două, din lanțul vorbirii, nerelaționale.* (În ex. *solzii la pești*, „solzii” și „pești” sînt antinomizate de către sensul relațional „la”, prin investirea lor cu conceptele de „obiect posedat” și, respectiv, de „posesor”).

Observație. Diferențele dintre felurile sensuri corespund, după cum se vede, celor dintre clasele (sau grupurile de clase) de cuvinte, care se dovedesc a organiza diferit ideea (— în exemplele de mai sus, aceeași, de „cauză”).

Expresia sensului relațional o constituie *morfemele de relație* (caz în care sensul este categorie) și *conectivetele.*

(D) Nivelul limbii la care se situează relația este unul singur, cel *gramatical*, pentru că însuși sensul morfemelor de relație și al conectivelor este unul, relațional. (Ex. *solzii la pești* = *solzii peștilor*¹¹.) În consecință, cele două elemente de expresie, morfemele de relație și conectivetele, le cuprindem sub unul și același termen, de *gramatem*¹².

Categoriile de opoziție, cu morfemele lor, rămîn la nivelul lexical: o opoziție de număr sau gen prin morfeme (*om — oameni, copac — copaci*) este calitativ (făcînd deci abstracție de economicitatea morfemelor) asimilabilă uneia lexematice (*om — lume, copac — pădure*). „...si la morphologie est l'étude des marques, il y a une morphologie *du lexique* [s. mea, D.D.] et une morphologie de la syntaxe [citește a gramaticii]”¹³.

Notă. Prin cele de mai sus nu se neagă existența unei morfologii, nici ca disciplină, nici ca obiect, ci i se neagă caracterul de sine stătător și caracterul unitar.

0.2. Premise speciale.

(A) Categoriile, o majoritate a lor, cunoscînd două, unele trei, ipostaze, vor cunoaște o repartizare, nu luate fiecare global, ci una a *ipostazelor* lor.

(B) Înseși subcategoriile unora dintre categorii, deși omogene, se vor repartiza diferit: ex. conjunctivul, față de celelalte moduri personale.

⁸ [3], p. 113.

⁹ [41], p. 86.

¹⁰ [35], p. 90.

¹¹ V. nota 3.

¹² Termenul de *gramatem* Paula Diaconescu îl propune cu o accepție diferită, cuprînd toate morfemele (gramaticale), dar nu și conectivetele (V. [10], p. 539).

¹³ [34], p. 191.

1.0. Ipostazele. Cum categoria *cazului*¹⁴ oferă mai pregnant și toate (trei) ipostazele, o alegem pe aceasta ca punct de plecare: primele două ipostaze reflectă deosebirea dintre flexiune și acord, iar a treia este cea a cazului impus de prepoziție. Denumind ipostaza prin *ordin*, vom avea:

(a) caz de ordinul I, C_1 , cazul *flexional*, singur generator al unei (unor) anumite funcții; se manifestă în substantive și pronume;

(b) C_2 , cazul manifestat a doua oară¹⁵ — împreună cu genul și numărul —, prin *acord*, în cuvântul acordat, adjectiv, participiu...;

(c) C_3 , cazul substantivului, al pronumelui, *cerut de prepoziții*.

1.1. Alături de categoria cazului, aceleași clasificări i se vor supune și celelalte categorii, fiecareia fiindu-i propriu un ordin sau altul, cel puțin ordinul I. Vom avea deci:

a) caz_1 , gen_1 , $număr_1$, $persoană_1$ ¹⁶, mod_1 , $diateză_1$ și $timp_1$.

Observație. Nu apar, nici sub acest ordin, 1, *aspectul*¹⁷, *determinarea*¹⁸, *comparația*¹⁹ și opozantul *reflexiv* al diatezei, întrucât: 1) calitatea lor de „categorie” o contestăm negînd caracterul de morfem al segmentului de expresie a ideii respective; 2) acest element de vehiculare a conceptului fiind lexem, el se constituie ca termen, într-un T sau T', încît întinderea expresiei conceptului acoperă nu numai un R, relația, ci și termenii acestuia (T — R — T'), care, închizîndu-l pe R, face ca întregul să fie nerelațional, 3) astfel că, chiar în eventualitatea acceptării rangului de categorie, abstracțiunile respective tot ar rămîne în afara obiectului sintagmaticii²⁰, întrucît, luate ca un întreg, ele ar fi categorii de opoziție.

b) gen_2 , $număr_2$, $persoană_2$ — manifestate într-un T' (adjectiv sau verb finit), realizat prin respectivele morfeme de acord.

Observație. Genul și numărul posesivelor din dreapta prepozițiilor (*contra mea*) rămîn, ca și cazul acestora, de ordinul₂.

c) mod_3 : făcînd distincție, după modelul gramaticii franceze, între subordonatele *conjunctivale*, pe de o parte, și cele *conjuncționale* și *relative*²¹, pe de altă parte, modul predicatului acestora două din urmă fiind guvernate de conectivul subordonant interpropozițional — precum un caz, astfel₃, de către o prepoziție —, va fi un mod_3 .

Observație. Conjunctivul va fi mod_3 într-o subordonată conjuncțională sau relativă, dar mod_3 , într-una conjuncțională.

¹⁴ V., mai pe larg, articolul nostru [12].

¹⁵ Despre marcarea de două sau mai multe ori, în limbile flexionare, a unei anumite valori gramaticale, v. [25], p. 184.

¹⁶ Existînd o $persoană_2$, v. pct. b), substantivului și pronumelui le vom atribui, prin opoziție, calitatea de $persoană_1$ (fără să susținem prin asta că respectivele clase de cuvinte ar vehicula morfematic conceptul).

¹⁷ Contestă aspectului caracterul de categorie, între alții, [21], [30]; [110, p. 55], [144]; mai puțin categoric, [42]. Pentru nesepararea verbelor, [31].

¹⁸ Considerăm neconvîngător susținut caracterul de categorie al determinării (v. [28, p. 63—64]), mijloacele de micșorare a sferei noțiunii epuizînd aproape întregă subordonarea, excepție făcînd doar adverbe ca *tocmai*, *chiar*, *doar*, și (din *chiar el*, față de *chiar a venit*, unde *chiar* se subordonează pronumelui, respectiv verbului, fără să micșoreze, să determine, sfera acestora).

¹⁹ Flexiunea perifrastică invocată în susținerea comparației drept categorie [28, p. 65] este, după opinia noastră, o succesiune de lexeme.

²⁰ Pentru acest fapt, ne considerăm absolviți de obligația întreprinderii unei dezbateri pe tema caracterului de categorie a conceptelor respective.

²¹ Pentru *relative*, în limba română, v. și [20], [32].

Despre să morfem (și nu conjuncție), v. [4], [22, p. 87], [40, p. 193], [36, p. 39].

d) *timp₂*: categoria timpului, din punctul de vedere al unui *timp₂*, ocupă un loc aparte, impus de completa deosebire dintre *acord* și *corespondența timpurilor* pentru că însă între timpurile celor două predicate, termeni ai relației temporale, o discriminare se poate face și se chiar impune²², pe baza faptului că în vreme ce unul anumit, timpul din regentă sau din prima coordonată, rămâne timp-reper, timpul din subordonată sau dintr-a doua coordonată fiind acela prin variațiile căruia în raport cu primul se contractează relația temporală, manifestându-se deci ca actant, ca un T' — T' chiar cînd relația temporală dublează una de coordonare —, pe acesta din urmă îl vom asimila categoriilor₂, un *timp₂*.

Ipoieza unui *timp₃*, de asemenea, se confirmă: analog cu cele două categorii₃ (cazul și modul), unde sarcina relațională este purtată exclusiv de conective — de prepoziție, respectiv de conjuncție —, categoriile fiind astfel de funcționalitate zero, și timpul din subordonatele *temporale* este tot de o funcționalitate zero, întrucît și aici sarcina relațională (relațional-temporală de data aceasta) este preluată de *conectivetele temporale*, încît timpul din asemenea subordonate este o categorie₃, un *timp₃*.

1.2. Recapitulînd (cele de sub 1.0. și 1.1.):

	ordinul	
I	II	III
caz ₁	caz ₂	caz ₃
gen ₁	gen ₂	—
număr ₁	număr ₂	—
persoană ₁	persoană ₂	—
mod ₁	—	mod ₃
diateză ₁	—	—
timp ₁	timp ₂	timp ₃

Observație. Cu alte cuvinte, categoriile, sînt acelea prin totalitatea cărora definim flexiunea ca fenomen distinct de *acord*, pe care-l definim — cu excepția timpului₂ — prin categoriile₂.

2.0. Criteriul. În stabilirea categoriilor relaționale vom ține deci cont de aceste ipostaze și vom aplica criteriul faptului dacă morfemul respectiv este (sau nu) expresia unui sens relațional, un R, caz în care tema căreia morfemul i se atașează dobîndește calitate de T' (v. aici mai jos, *Observație*), pereche a unui T.

Observație. Morfemul atașat unui T dintr-o relație dată nu este relațional, ci exclusiv opozițional, întrucît T fiind cel nonomisibil, și pasiv în contractarea relației, se poate dispensa de T' și odată cu el și de R: chiar în cazul acordului — unde categoria₂ nu se poate concepe fără categoria₁ corespunzătoare — categoria₁ nu este relațională, nu este un R, ci un element component al lui T. La această concluzie se ajunge fie și plecînd doar de la adevărul axiomatic că la 2T nu putem avea decît 1R.

²² Semnificativă în acest sens este necesitatea simțită a convenției ca în coordonare să se adopte o deosebire de topică — primul predicat și al doilea [17, II, p. 357].

3.0. *Categoriile*₂ sînt toate de relație.

4.0. *Categoriile*₃, întrucît sensul relațional este purtat de conectivul prin care am definit ipostaza, nu sînt relaționale.

5.0. *Categoriile*₁ se împart.

5.1. *Genul*₁, *numărul*₁, *persoana*₁ și *timpul*₁ sînt nerelaționale.

5.2. *Diateza* (1), categorie prin doi opozanți (activ și pasiv), nu este relațională întrucît :

a) dacă plecăm de la definirea ei, prin situarea acțiunii în raport cu subiectul acesteia ²³, și o luăm în toată întinderea segmentului de expresie a conceptului așa cum îl ilustrează definiția, ea ne apare ca dublînd două relații date, împreună cu termenii lor — 2R și (cei) 3T : „subiect (autor sau pacient) — predicat” și „predicat — complement direct, indirect (pacient) sau de agent (autor)”²⁴, complementele, prezente sau absente ; dublîndu-le — spre deosebire de relațiile temporale care dublează fără să se confunde cu cele dublate —, termenii diatezei se și confundă cu ai relațiilor menționate, consumîndu-se în și prin structura acestora, încît categoria în discuție, luată ca aici sub a), este avalentă, este de opoziție, marginea din dreapta a construcției sale nefiind un R, ci un T' (complementul), care închide unitatea relațională.

Observație. Că lanțul vorbirii poate continua, faptul se datorește nu vreunei deschideri relaționale a structurii ei, ci valențelor lexemului considerat în afara calității sale de T' al construcției diatezei.

b) Dealtfel, pentru a admite că diateza nu este o categorie de relație, este suficient să păstrăm rigoarea limitării la morfemele celor două subcategorii ale sale — auxiliarul diatezei pasive *a fi* și opozantul său zero —, disociînd-o (teoretic) adică de relațiile pe care le dublează, și să constatăm că acestea nu sînt un R²⁴.

5.3. Modul.

5.3.1. Modurile personale. *Indicativul*, *prezuntivul*, *imperativul* și *condițional-optativul* sînt exclusiv de opoziție. (Tocmai opozițiile dintre ele, împreună cu intonația, sînt cele care stau la baza clasificării, paradigmatică, a propozițiilor „după scopul comunicării”²⁵).

Observații. a) Componentul *condițional*, deși actualizat de un R (*dacă*), rămîne, pentru motivul arătat sub 2.0. *Observație*, exclusiv opozițional; semnificativ, în clasificarea amintită el stă la baza propozițiilor *potențiale*. Relația dintre modul condițional și conectivul condițional este un caz de influență între T și R, asemănătoare cu cea dintre verbele care cer o anumită prepoziție (*a se prela la*), cu deosebirea că în primul caz conectivul pune limite regentului, în al doilea, vice-versa.

b) Denumirea de „moduri predicative” ar putea lăsa loc ideii că modul ar fi cel care ar conferi verbului calitatea de predicat, de unde, că modul ar fi categorie relațională; or, modurile sînt predicative *pentru că* sînt personale, astfel că în realitate morfemul categoriei de persoană, persoană₂, (împreună cu categoria de număr₂, cumulate, precum se știe, în cîte o singură desinență), ca singurele în care se face acordul verbului-predicat cu substantivul-subiect, este purtătorul relației predicative, un R ce conferă lui T' (verbul) calitatea de predicat.

²³ Aderăm deci la definiția dată de [16, I, p. 109] diatezei, fără a o limita însă pe cea activă la complementul *direct*.

²⁴ Că *a fi* este în același timp și purtătorul morfemelor de acord verbal, aceasta este o a doua lui calitate, alta decît cea de auxiliar de diateză.

Dealtfel, rolul de liant al lui *a fi* îl negăm și cînd verbul este însoțit de un nume predicativ. V. [13].

²⁵ V. despre această clasificare [5], [17, II, p. 21—43].

5.3.1.1. Conjunctivul fără valori afective sau voliționale — mai pregnant numit „subjonctivul” (<«attaché sous» d'où «subordonné», de subjungere²⁶) — este, prin definiție, relațional. Spre confirmare, un asemenea conjunctiv nici nu stă la baza vreunui tip de propoziție din clasificarea „după scop” și nici nu poate apărea în propoziții principale, ci definește — într-o clasificare „după modul de a se construi subordonatele” — propozițiile *conjunctivale*.

Observație. Și în situația dată, el se păstrează în anumite opoziții; de exemplu, diferența față de indicativ (*mă tem să nu vină/ mă tem că nu vine*).

5.3.2. Modurile nepersonale. Pentru prepozițiile din construcția lor, *infinitivul* (scurt) cu *a* și *supinul*²⁷ le asimilăm categoriilor₃, nerelaționale. (Față de regent, supinul se comportă substantival, cuprinzând un acuzativ₃.)

*Participiul*²⁸ este și el nerelațional: ori este asimilat *adjectivului*, și atunci relaționale sînt, ca la acesta, genul₂ + numărul₂ + cazul₂, ori este *subunitate gramaticală*, în construcția diatezei pasive, și atunci este impropriu a-i atribui calitate relațională interlexematică. (Despre locul său în contrageri — nici aici relațional el, ci gerunziul pasiv — v. 6.2.1.1.); și ca element predicativ suplimentar, el reprezintă o fenomenalizare ce trece tot prin gerunziul pasiv.

5.3.2.1. Sînt relaționale:

5.3.2.2. gerunziul²⁹, al cărui morfem leagă tema verbală realizînd: un complement (de mod și instrumental), o contragere (v. 6.2.1.) sau un element predicativ suplimentar, pe care-l explicăm, de altfel, tot printr-o contragere;

5.3.2.3. infinitivul (scurt) fără *a*: *știe socoti*.

Ipoteză. Considerîndu-l pe *a* morfem, funcția de subiect și de complement direct a infinitivului s-ar încadra legii construcției fără prepoziție a funcțiilor respective (— un deziderat!); pe de altă parte, ar deveni excepții — mai ușor de acceptat — de la construcția prepozițională situațiile cînd infinitivul are funcții ca cele de atribut, complement indirect, causal, de scop sau de mod³⁰. (Despre contragerea infinitivală, v. 6.2.1.)

5.4. Cazul este prin excelență relațional³¹. Totuși, nu fără unele delimitări.

5.4.1. Dacă *genitivul*₁ (G₁), *dativul*₁ (D₁) și *acuzativul*₁ (Ac₁) sînt fără excepții relaționale,

5.4.2. nominativul₁ (N₁) se repartizează:

5.4.2.1. este relațional cel prezent în substantivul (sau orice clasă de cuvinte cu valoare substantivală, inclusiv articolul pronominal și

²⁶ V. [9], s.v. *subjonctif*. Mai pregnant, pentru că exprimă și ideea de a fi legat, și aceea de a fi subordonat.

²⁷ Negat ca mod de Matilda Marioțeanu-Caragiu [7, p. 29–37].

²⁸ [33]; v. și 6.2.1. *Observație* și 6.2.1.1.

²⁹ [14].

³⁰ [1].

³¹ În însăși definirea lui se impun (sau sînt preferați) termenii sintagmatici — cazul „exprimă raporturile” [17, I, p. 37] și [28, p. 62] —, încercările unei definiții paradigmatică [23] nefiind tot atît de convingătoare, ca mai puțin controlabile.

demonstrativ) — *nume predicativ* și cel din *falsa apozitie* — atribut determinativ substantival nominativ (ex. *cifra zece*),

5.4.2.2. dar nu este relațional în :

a) substantivul constituit ca propoziție *monomembră nominală* (de fapt, *substantivală*), situație în care acest caracter, nerelațional, ar putea fi reflectat prin denumirea de nominativ *absolut*³²;

b) substantivul-subiect: subliniem și în această ordine de idei (v. și 2.0. și 6.1.1.) că N_1 nu constituie pentru subiect factorul-cauză, ci *condiția* lui — *unică și necesară*, caractere prin care se explică aparența de factor-cauză —, cauza constituind-o exclusiv relația prin acord verbal.

Se subînțelege, faptul de a apărea într-un *relat* (T) nu comportă pentru categorie caracter *relațional*, caracter pe care l-am definit prin R și nu prin T.

Observație. N_1 nici chiar calitatea de T nu o conferă substantivului-subiect, întocmai după cum într-o relație genitivă, *cărțile* (N_2) *elevilor* (G_1), un N_1 este cel care conferă calitatea de T, G_1 putînd contracta în relație un substantiv la oricare caz (1 sau 3), spre deosebire de categoriile₁ (ale unui T), într-o relație prin acord adjectival, care conferă calitatea de T, fără să fie, nici ele, relaționale.

c) N_1 al substantivelor incidente, chiar dacă incidența nu este marcată nici fonetic, nici grafic: *Ce naiba face!*³³

d) N_1 al *realei apozitii*, care, nefiînd un actant, nu este funcție, ci duplicatul ei, încît însăși denumirea de „raport apozitiv” cuprinde un nonsens.

5.4.3. Cît privește *Voc*₁, aderăm la teza că „nu are funcțiune sintactică”³⁴, deci că nu este categorie relațională.

Tezei că vocativul ar fi termen în relație predicativă cu verbul la imperativ³⁵ i se opun considerente ce contestă însăși relația :

a) identitatea de persoană³⁶ și număr între cei doi preținși termeni se explică nu prin acord, ci prin factori extralingvistici (— fie că chemăm, fie că poruncim, obiectul acțiunilor respective este o persoană sau mai multe *cu care* comunicăm);

b) dacă am avea de-a face cu un acord, virgula (pauza) dintre termeni ar fi imposibilă, pe cînd aici, dimpotrivă, aceasta este obligatorie, ca necesară;

³² „Absolut”, în sensul curent, opus lui „relativ”, într-o măsură deci diferit de cel folosit uneori în gramatică, ca, de exemplu, pentru construcțiile latinești „ablativ (sau nominativ) absolut” [15, p. 103, 12 ș.a.] sau, pentru verbe, „cu sens absolut” [28, p. 181, nota 1], situații în care faptele respective se constituie, fie într-un mod specific, ca T' (— construcțiile) sau ca T (— verbele, față de un T', obiect). Marouzeau [29 s.v. *Absolu*] precizează: „ne se rattache *grammaticalement* [s. mea, D.D.]...”, pe cînd, în cazul nostru, nu poate fi vorba de nici o legătură.

Unele accepții și întrebuintări diferite, în gramatică, ale termenilor de *absolut* și *relativ* au reținut atenția și lui Ch. Bally [2].

³³ Sextil Pușcariu consideră că în astfel de situații este vorba de un „non-casus” [36, p. 144]. Particularizarea generalului este însă o necesitate absolută, încît, credem, și aici avem a face cu o particularizare, într-un nominativ.

³⁴ [28, p. 95], [17, I, p. 79].

³⁵ În discuțiile care s-au purtat în jurul vocativului se împletesc, după cum a sesizat P. Trost, două probleme: dacă este sau nu un caz și dacă are sau nu funcție. Afirmat sau rezultînd, sînt pentru atribuirea de funcție [43], [11, p. 107]; ca fiind contra, cităm aici pe [23, p. 23] și [36, p. 139].

³⁶ Hjelmslev [23, p. 24] contestă vocativului calitatea de persoană a doua.

c) substantivul în vocativ este „tot așa de” omisibil ca și verbul la imperativ — fiecare dovedindu-se astfel drept unitate independentă — ceea ce nu se întâmplă cu termenii relației predicative;

d) imperativul este, și în prezența ca și în absența vocativului, tot propoziție bimembră.

Dealtfel, chiar dacă Voc_1 ar fi subiect al imperativului, motivele prin care am negat, mai sus, nominativului₁ caracterul relațional ar fi și aici aplicabile, întocmai.

Notă. Natural, nu este relațională nici o categorie ori subcategorie, de nici un ordin, fie₁, fie chiar₂, dacă lexemele la care sint atașate morfemele lor se află — explicative³⁷ sau incidentale — în poziție parantetică.

Recapitulând, sint relaționale: toate categoriile de ordinul II și — de ordinul I — cazurile (minus vocativul și excepțiile de la nominativ), conjunctivul, gerunziul și infinitivul fără *a*.

6.0. *Clasificări* ale categoriilor de relație.

6.1. Dacă, după *modul* de organizare a termenilor, clasele de conective se împart în coordonatoare și subordonatoare, *categoriile (de relație) sint toate în slujba subordonării*, și anume ca *subordonante* (și nu ca supraordonante).

6.1.1. În timp ce acest lucru este recunoscut, într-un mod mai mult sau mai puțin explicit, pentru toate categoriile, cu cele de acord verbal (persoană₂ + număr₂) se face o nemotivată excepție, considerându-se că acestea ar fi supraordonante, teză implicată în aceea a supraordonării predicatului față de subiect³⁸, fără să se aducă, în sprijinul unei asemenea teze, decât metafore, ca „pivotal”, „nod”, „nucleu”, „centru”, aplicate predicatului³⁹; L. Tesnière, de exemplu, ne întâmpină în *Éléments...* [39], încă din primele pagini, cu schema

parle
|
Alfred⁴⁰

fără ca mai departe să întâlnim vreun argument, necum vreo dezbateră a problemei. Dealtfel, în general această subordonare a subiectului este acceptată ca un lucru de la sine înțeles, firesc; explicația acestei idei presupunem că stă în:

a) nedisocierea importanței, incontestabile pentru comunicare, a predicatului⁴¹, de materialitatea legăturilor sale — subordonante (v. (1), (2), (3) mai jos);

b) optica organizării cazurilor pe axa paradigmatică — unde ele stau alături, ca *specii* ale aceluiași *gen* (omogene) —, transferată (subiectiv) în sintagmatică sub o (contestabilă) notă comună, de actante ale verbului: și nominativul₍₁₎, după modelul dativului₍₁₎ și acuzativului₍₁₎⁴²; or, eterogenitatea termenilor din relațiile sintagmatice (aici omoge-

³⁷ Aici se cuprinde de fapt și reala apozitie în întregime, aceasta depășind, ca mod de construcție, și N_1 , și substantivul.

³⁸ [23, p. 22], [39, p. 109], [18, p. 75].

³⁹ [39, p. 381], [18, p. 75].

⁴⁰ [39, p. 14].

⁴¹ Despre importanța predicatului, v. [19], [24].

⁴² [39, p. 109, pct. 13].

nitatea este întimplătoare) — opusă omogenității legice din paradigmatică — lasă deschisă posibilitatea ca subcategoriile să joace roluri diferite: una să fie actantă (dativul și acuzativul), iar alta să fie „ac-tată” (nominativul);

c) prin aceeași (falsă) analogizare a nominativului cu dativul și acuzativul, înțelegerea morfemului de nominativ ca o marcă, și el (a doua ?!), a relației (R)⁴³ și nu ca o condiție a subiectului (T).

În susținerea tezei opuse, că predicatul este cel subordonat subiectului și că, prin urmare, nici categoriile acordului verbal nu fac excepție de la nota de subordonante a tuturor morfemelor, stau ca argumente:

(1) *analogia dintre verbul finit și adjectiv*: deosebirea acordului lor — nr.₂ + pers.₂, față de gen₂ + nr.₂ + caz₂ —, după ce constatăm că fiecare se acordă în toate categoriile pe care le au comune cu substantivul (la un verb finit pasiv desprindem acordurile și de pers. + nr., și de gen + nr. + caz), ne vedem obligați să conchidem, sînt atît de *ne-esențiale*, încît este de neconceput ca cele două manifestări *ale aceluiași* acord să organizeze răsturnat (una față de cealaltă) termenii — acordul adjectival să subordoneze, iar cel verbal să supraordoneze.

Identitatea raportului dintre cele două clase de cuvinte față de substantiv a fost deosebit de pregnant formulată, în termenii funcțiilor lor, de acad. Iorgu Iordan: „...între atribut și predicat există o strînsă înrudire, datorită faptului că amîndouă arată o caracteristică a subiectului, amîndouă «atribuie» subiectului un semn caracteristic. De aceea raportul dintre atribut și subiect este tot de inerență, ca și raportul dintre predicat și subiect, iar expresia lui sintactică este, iarăși întocmai ca în cazul predicatului, acordul (sau congruența)”⁴⁴.

(2) Pe linia aceleiași analogii, întocmai după cum, în raport cu substantivul, adjectivul este cel omisibil, tot așa, și verbul finit⁴⁵.

(3) Definirea nominativului (1) drept caz al „nonsubordonării”⁴⁶, implică, dealtfel, vădit teza pe care o susținem.

6.1.2. Categoria gerunziului este și ea totdeauna subordonantă, chiar și atunci cînd este vorba de contragerea⁴⁷ unei propoziții coordonate copulative: în *Au murit lăsînd în urma lui fecior...*⁴⁸ sau în *se urcă în trăsura punîndu-și... gemantanul...*⁴⁹, lăsînd, așezînd sînt, în raport cu *au murit*, respectiv *se urcă*, omisibile.

6.2. După locul lor în enunț, categoriile (de relație) sînt *intra-propoziționale*, cu excepția conjunctivului și a contragerilor⁵⁰ (gerunziale și infinitivale), care sînt *interpropoziționale*.

6.2.1. *Contragerile* sînt un R + T' de domeniul interpropozițional, excluzîndu-se deci dintre părțile de propoziție, prin faptul că *au subiect*: plecînd ei, nici noi n-am mai rămas; în exemplul de aici, exprimarea

⁴³ Relația este o singură dată marcată, aici prin morfemul de acord verbal (v. 5.4.2.2., 2.0.).

⁴⁴ [27, p. 613].

⁴⁵ Despre importanța, la rîndul ei, a subiectului, v. [37, p. 522].

⁴⁶ [28, p. 95]; v. și [29, s. v. *nominatif*], [37].

⁴⁷ V. 6.2.1.

⁴⁸ [14, p. 112].

⁴⁹ [6, p. 79].

⁵⁰ V. [26, p. 231–234].

subiectului contragerii este necesară, din cauză că acesta este diferit de al regentei (— pe care continuăm s-o numim astfel); existența sa, aici exprimată, obligă însă la recunoașterea existenței sale în contragere și atunci când el nu este exprimat, faptul explicându-se, de data aceasta, prin identitatea lui cu al regentei, caz în care el este sau exprimat în regentă și subînțeles în contragere (*înghețînd, apa și-a mărit volumul*), sau exprimat în contragere și subînțeles în regentă (*apa înghețînd, și-a mărit volumul*); exprimarea sau neexprimarea lui în contragere nu este deci de natură să afecteze calitatea de contragere, alternativa fiind tot atît de neesențială, pe cît de neesențial este faptul (de origine) dacă o subordonată are subiectul diferit de al regentei sau identic cu al acesteia.

Și în cazul contragerilor infinitivale (*au plecat spre a nu-i găsi celălalt*), considerentului de a avea subiect îi acordăm prioritate față de acela al locului, în rest intrapropozițional, al prepoziției.

La rîndul său, subiectul contragerii face ca verbul acesteia, chiar la mod nepersonal fiind, deci chiar în lipsa mărcii relației predicative, să continue a ocupa poziția predicativă (v. mai jos *Observație*).

Semn al caracterului interpropozițional al contragerilor este păstrarea, de la subordonată, a situării temporale față de timpul predicatului din regentă⁵¹.

Cît privește relațiile de subordonare (inclusiv în cazul gerunziului cu funcțiune copulativă, v. 6.1.2.) ale verbului contragerii, acestea se vor realiza :

1°. față de T din regentă, prin *morfemul modal*; numărul mare al subordonatelor, plus coordonata, care se pot contrage⁵² creează însă o atît de bogată omonimie sintactică, încît sensul morfemului nu mai poate fi actualizat decît deductiv, cu ajutorul contextului, fapt prin care se și explică aproximările în identificarea funcției contragerii, neputîndu-se totdeauna stabili exact sensul relațional preexistent acesteia ;

2°. față de subiect (al contragerii), subordonarea o considerăm una prin aderență⁵³, morfemul de mod rămînînd al relației interpropoziționale. Aderența aici este însă sprijinită de prezența subiectului, care evocă relația predicativă marcată.

Situațiile cu participii, adjective și substantive, date drept atribute circumstanțiale⁵⁴, ca în

(a) *Mirat de întrebarea neașteptată, Grigore totuși răspunse...*,

(b) *Dar ticălos cu trupul, Jap rămase neînvinș cu inima,*

(c) *Ba copil chiar, era să fiu sfîșiat de un bulldog...*⁵⁵,

nu sînt decît trunchieri, prin omiterea lui *fiind*, ale contragerii gerunziale.

Observație. Și dacă participiului i se recunoaște calitate de contragere distinctă de cea gerunzială, nici el nu este, față de substantivul în N₁ din contragere, pe baza morfemului⁽²⁾ de acord adjectival, atribut, tocmai pentru că substantivul respectiv este subiect, ci păstrează ocupată, ca și gerunziul, poziția predicativă : așa cum în *plecînd ei, nici noi n-am mai rămas, plecînd nu este atributul lui ei, tot așa nici plecați, din odată plecați ei, nici noi...*

⁵¹ [14], p. 131—137.

⁵² Frieda Edelstein relevă 16 funcțiuni : [14].

⁵³ V. Sorin Stati și Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970.

⁵⁴ [17, II, p. 139—140].

⁵⁵ Exemplele sînt luate din [17, II, p. 140].

6.2.1.1. Recunoașterea contragerilor implică reexaminarea atributului circumstanțial.

a) Considerarea atributului circumstanțial ca o funcție *intrapropozițională* se explică prin lipsa dintre faptele avute în vedere a situațiilor cu subiect diferit de al regentei.

b) La funcția de *atribut* s-a ajuns prin substantivele, adjectivele și participiile rămase după omiterea lui *fiind*, clase care, în condițiile — nu generale — ale subiectului comun cu al regentei, cunosc doar un facultativ acord cu substantive din regentă, facultativ, întrucât, spre deosebire de acordul legic, obligatoriu și necesar, în situațiile aici discutate avem numai o posibilă punere de acord cu substantivul din regentă (*Filozofia meschină a unei realități redusă/reduce la aspectele ei mărunte*⁵⁶), uneori, imposibilă cu acesta, ci necesară cu subiectul neexprimat al contragerii :

(1) mirat (N₂) [*fiind el*] de..., lui Grigore i se păru...;

(2) ticălos (N₂) [*fiind el*] cu trupul, lui Jap îi rămase neînvinșă inima;

(3) ba copil (N₁) [*fiind eu*], un buldog era să mă sfișie.

c) Nuanțele *circumstanțiale* ale acestei funcții, la rândul lor, nu sînt decît valorile relaționale ale subordonatelor preexistente (din structura de adîncime), transmise contragerilor, cu rezerva — în plus — că nu numai circumstanțialele se pot contrage, ci și atributivele (ex. *Filozofia meschină a unei realități ce era redusă la...*), care, dacă le avem în vedere, prin consecvență, după modelul „atribut (circumstanțial) cu nuanță cauzală etc.”, conduc la „atribut (?) cu nuanță... atributivă”, intrîndu-se astfel într-un cerc vicios care avertizează asupra defectiunii de la baza unui astfel de atribut.

BIBLIOGRAFIE

1. ASAN, FINUȚA și VASILIU, LAURA, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG, I, 1956, p. 97—113.
2. BALLY, CH., *Les notions grammaticales d'absolu et de relatif*, în *Psychologie du langage* (volum colectiv), Paris, 1933, p. 341—354.
3. Idem, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950.
4. BARBU, N. I., *Să semn distinctiv al subjonctivului în limba română*, în „Buletin științific”, 1951, nr. 1—2, p. 59—60.
5. CARABULEA, ELENA, *Clasificarea propozițiilor după scopul comunicării*, în LR, XI, 1962, nr. 4, p. 366—374.
6. CARAGIU, MATILDA, *Sintaxa gerunziului românesc*, SG, II, 1957, p. 61—89.
7. Idem, „*Moduri nepersonale*”, în SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 29—43.
8. COTEANU, ION, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 17—44.
9. DAUZAT, ALBERT, DUBOIS, JEAN, MITTERAND, HENRI, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, Larousse, [1964].
10. DIACONESCU, PAULA, *Pe marginea unor lucrări despre morsem*, în SCL, XIII, 1962, nr. 4, p. 519—544.
11. Idem, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970.
12. DRAȘOVEANU, D. D., *O clasificare a cazurilor, cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81.
13. Idem, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265—276.

⁵⁶ [17, II, p. 144].

14. EDELSTEIN, FRIEDA, *Sintaxa gerunziului românesc*, București, 1972.
15. ERNOUT, ALFRED și THOMAS, FRANÇOIS, *Syntaxe latine*, Paris, 1964.
16. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, București, 1954.
17. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, București, 1963.
18. *Grammaire Larousse du français contemporaine*, [1964].
19. GRAUR, ALEXANDRU, *Părțile principale ale propoziției*, în „Limbă și literatură”, VI, 1962, p. 47—52.
20. GUȚU, VALERIA, *Propoziții relative*, în SG, II, 1957, p. 161—172.
21. Idem, *Semiauiliare de aspect ?*, în LR, X, 1961, nr. 1, p. 3—15.
22. HÁZY, ȘTEFAN, *O conjuncție devenită morfem ?*, în STUBB, VIII, 1963, fasc. 2, p. 87—91.
23. HJELMSLEV, LOUIS, *La catégorie des cas*, Aarhus, 1935.
24. IACOB, ȘT. *Natura subiectului*, în LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 509—512.
25. *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, București, 1958.
26. IORDAN, IORGU, *Gramatica limbii române*, București, 1937.
27. Idem, *Limba română contemporană*, [București], 1954.
28. IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, AL., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
29. MAROUZEAU, J., *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933.
30. MIȘAN, A., *Categoria gramaticală a aspectului verbal (II)*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 131—143.
31. NEDIOGLU, G., *Predicatul verbal*, în LR, V, 1956, nr. 3, p. 34—45; nr. 4, p. 49—57; nr. 5, p. 23—36.
32. NILSSON, ELSA, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, Lund, [1969].
33. OCHEȘANU, RODICA și VASILIU, LAURA, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 16—21.
34. PERROT, JEAN, *La linguistique*, Paris, 1967.
35. POTTIER, BERNARD, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962.
36. PUȘCARIU, SEXTIL, *Limba română*, vol. I, București, 1940.
37. REGULA, MORITZ, *Contribution à l'inventaire de la syntaxe française*, în *Mélanges de linguistique romane et de philologie médiévale*, I, 1964, p. 521—540 (Extras).
38. SAUSSURE, FERDINAND de, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1971.
39. TESNIÈRE, LUCIEN, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965.
40. TODORAN, R., *Despre și « să » în graiurile dacoromâne*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 193—207.
41. VENDRYES, J., *Le langage*, Paris, 1921.
42. ZACORDONEȚ, A., *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, în AUI, VII, 1961, p. 89—97.
43. ZDRENGHEA MIRCEA, *Este vocalivul un caz ?*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 797—801.

LES CATEGORIES GRAMMATICALES DE *RELATION* ET D'*OPPOSITION* DE LA LANGUE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

La classification annoncée dans le titre reflète l'antinomie saussurienne « rapports syntagmatiques » — « rapports associatifs », au niveau des catégories grammaticales.

Prémises. (a) Dans la répartition des catégories on doit tenir compte de leurs hypothèses : catégories flexionnelles (Cat.₁), catégories imposées par l'accord, au mot accordé (Cat.₂), et catégories imposées par le régime du connectif (Cat.₃). (b) Des sous-catégories de la même catégorie peuvent connaître des encadrements différents.

Le critère. Une catégorie est de relation si son morphème, attaché à un thème, fait que celui-ci se constitue comme T' (terme subordonné), pair d'un T (terme régent).

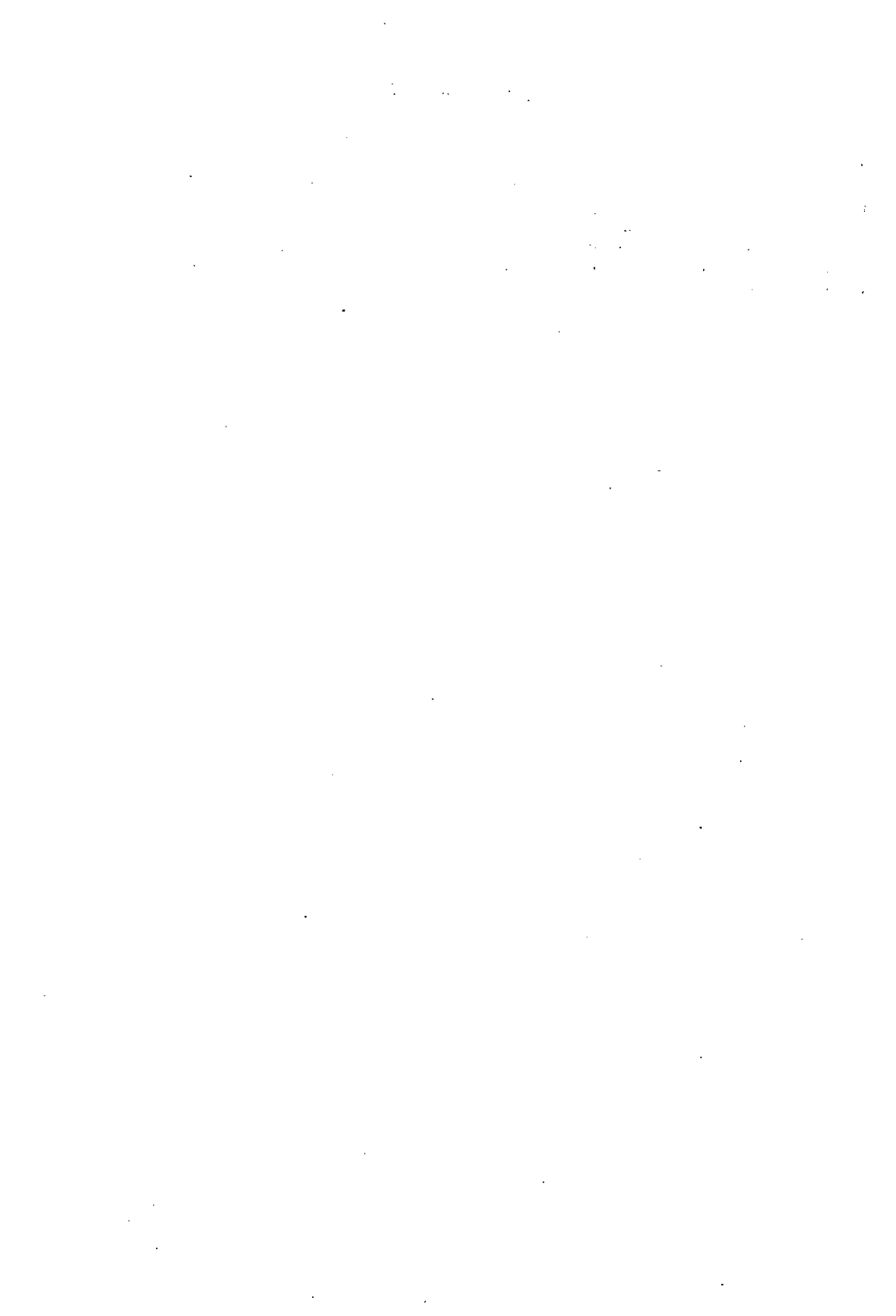
Sont *relationnelles* : (a) toutes les Cat.₂ ; (b) des Cat.₁, les cas (moins le vocatif et, entre autres, même le nominatif-sujet), le subjonctif, le gérondif et l'infinitif (court) sans *a*.

Sont *non relationnelles* (exclusivement *oppositionnelles*) : le reste ; les Cat.₃, parce que la charge relationnelle (le sens relationnel) est portée par le connectif.

Les relationnelles sont, en continuation, classifiées : (a) d'après le *mode* d'organisation destermes, l'auteur montrant que toutes sont *subordonnantes* (et non « supraordonnantes » ou coordonnantes), y compris les sous-catégories engagées dans l'accord verbal, d'où la thèse soutenue par l'auteur que *le prédicat est subordonné au sujet* et non inversement ; (b) d'après leur *place* dans l'énoncé, en *intrapositionnelles*, toutes, à l'exception du subjonctif et des contractions gérondivales, lesquelles sont *interpropositionnelles*.

Decembrie 1973

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ASPECTE FILOLOGICE DIN ACTIVITATEA SOCIETĂȚII
DE LECTURĂ „PETRU MAIOR” (BUDAPESTA)

DE

ELENA STAN ȘI IOAN ISTRATE

Societatea de lectură „Petru Maior” a studenților români de la Universitatea din Budapesta, după cum rezultă din hotărârea de organizare din 9 februarie 1862¹ și din Proiectul de statute dezbătut în 13 și 15 februarie același an², avea unul dintre principalele scopuri „deprinderea în limba maternă prin elaborarea de diferite operate, imitațiuni și traduceri și prin dechiamățiuni”.

Avîndu-se în vedere nu datele înaintării și aprobării statutelor care au survenit în 1862 și, respectiv, 1873, Societatea „Petru Maior” este cea mai veche asociație literar-culturală a studenților din Transilvania. Toți cei care s-au ocupat de istoricul societății³ i-au stabilit originea la începutul secolului trecut, cînd, la Budapesta, în casa parohului A. Teodori, se întruneau studenți și cărturari români, în frunte cu Eftimie Murgu, Damaschin Bojincă, Pavel Vasici, Paul Iorgovici și alții, pentru „cultivarea istoriei și limbii române”. Preocupările filologice ale celor citați, în special Paul Iorgovici, Damaschin Bojincă și Pavel Vasici, sînt îndeobște cunoscute și nu vom insista, din acest motiv, asupra lor. Reamintim doar că însăși gazda acestor întruniri, preotul coloniei macedo-române, A. Teodori, era unul dintre colaboratorii *Dicționarului de la Buda*⁴. În casa acestui paroh venea adeseori venerabilul Petru Maior și participa la ședințele celor tineri. Profunda impresie pe care a lăsat-o corifeul Școlii ardelenene a determinat coeziunea universitarilor români din Budapesta, care în deceniile următoare formau o societate studențească fără statute, ce va fi destrămată însă de evenimentele anului 1848. Influența lui P. Maior asupra acestei societăți, la început, este evidentă, fapt atestat nu numai de ideile scrisului lor, ci și de Calendarele de la Buda și, în fine, de apariția revistei „Biblioteca românească”. „În redac-

¹ [P. Ilieșiu], *Raport general istoricu despre activitatea Societății „Petru Maior” a junimii române din Budapesta de la înființarea ei pînă în prezent*, Budapesta, 1877, p. 5.

² V. Onișor, *Zece ani din viața Societății „Petru Maior”, 1861/1862 — 1871/1872*, în „Almanahul Societății de lectură «Petru Maior»” 1901, p. 12.

³ [P. Ilieșiu], *op. cit.*, p. 4; V. Onișor, *op. cit.*, p. 10; D. Ioaovici, *Revista „Lucașărul” și Societatea „P. Maior”*, în „Lumea universitară”, I, 1922, nr. 2—3, 1—15 martie, p. 29—30; Octavian F. Popa, *Carmen saeculare, Societatea Academică „Petru Maior” 1862 — 1919—1929*, în „Almanahul Societății Academice «Petru Maior»”, al societății pe facultăți și academiei și al cercurilor studențești regionale din Cluj”, Cluj, 1929, p. 109—116.

⁴ Inițiat de S. Micu în 1795 (vezi Gáldi László, *Samuelis Klein, Dictionarium valahico-latinum*, Budapesta, 1914), dicționarul este îmbunătățit cantitativ și calitativ de V. Coloși, I. Corneli, Petru Maior, I. Theodorovici și A. Teodori.

tarea ei, tinerii din Pesta au avut un mare rol, îndeosebi Damaschin Bojincă. Cu siguranță că ei o considerau în mare măsură o publicație a lor. «Biblioteca românească» precede, în această privință «Familia» (1865) și «Luceafărul» (1902) care încă au fost, la început, reviste ale tineretului român din capitala Ungariei⁵.

Organizarea societății este reluată în jurul anului 1860, când popoarele din imperiul austro-ungar, după înfrângerea trupelor imperiale din Italia, aspiră la libertate. Franz Iosif, pentru a evita pericolul unei noi revoluții, înlătură guvernul și convoacă un Consiliu imperial la care sînt invitați și reprezentanți ai popoarelor din Imperiul habsburgic. Românii din Transilvania deleagă pe episcopul Andrei Șaguna, cei din Banat pe Andrei Mocioni, iar cei din Bucovina pe Nicolae Petrino. De teama dezmembrării monarhiei, Viena, printr-un act denumit Diploma din Octombrie (8/20 oct. 1860), reînființează statele autonome de dinaintea revoluției. Transilvania redevine pentru scurt timp stat autonom, reușindu-se ținerea unui congres român la Sibiu în aprilie 1863 și modificarea legii electorale în sensul drepturilor egale pentru națiunea română⁶. În acest răstimp (1861) se constituie Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), sub conducerea și cu participarea celor mai de seamă cărturari români din această provincie.

Aceste evenimente istorice, plasate în preajmă anului 1860, au fost probabil un impuls pentru reactivarea societății de lectură budapestane, care putea avea un aport sensibil în formarea unei intelectualități românești necesare funcțiilor de stat.

Din punct de vedere istoric, Societatea de lectură a studenților români din Budapesta a preexistat anului 1862, an din care ni se păstrează primele procese verbale de ședințe în arhiva societății, la Biblioteca Universității Cluj-Napoca. În anul școlar anterior (1861/1862) ea exista, după cum ne informează procesul verbal al unei ședințe a societății din anul următor, 1862/1863: „reapucînd firul ședințelor întrerupt prin depărtarea membrilor cu finea anului școlastic trecut 61/2” (ședința din 17/29 oct. 1862). De asemenea, din același an școlar 1861—1862 se păstrează un proiect de statute, datat 9 februarie 1862 și semnat de Iosif Vulcan, ca „președinte interimal”, de un „notariu interimal al Comisiunei” și de trei membri ai respectivei comisii, probabil de redactare a statutelor. Așadar, în mod neîndoielnic, studenții români de la Budapesta se constituiseră într-o societate de lectură cel puțin cu un an înainte de toamna anului 1862, an în care societatea se reface sub președinția lui Iosif Vulcan. În ședințele din 11/23 octombrie și 17/29 octombrie se „reconstituie” în societate primul comitet cunoscut, avînd ca președinte pe Iosif Vulcan, vicepreședinte pe Iulian Grozescu, bibliotecar pe Sabba Fercu și casier pe Mihai Beșan, principala problemă a anului 1862/1863 fiind aceea a aprobării statutelor societății de către locotenența imperială.

⁵ Ion Breazu, *Studii de literatură română și comparată*, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1970, p. 372.

⁶ *Istoria poporului român*, sub redacția acad. Andrei Oțetea, Editura științifică, București, 1970, p. 275—277.

Societatea a fost recunoscută oficial abia în 1873, dar a funcționat în toți acești ani. Scopul ei a fost promovarea culturii naționale, în cadrul căreia la loc de frunte figura buna însușire a limbii române de către tinerii proveniți din școli străine. Conform tradiției, orientarea societății a fost mult timp latinizantă, și păreri moderne ale lui Slavici (care a figurat ca membru în anul 1868) nu s-au bucurat de înțelegerea meritată⁷. „Rosa cu ghimpi”, revista în manuscris a societății, este redactată pînă în anul 1884 cu ortografie latinistă⁸. În același an, la întrunirea din 15 martie, se ține o conferință împotriva etimologismului, conferință al cărei text va fi publicat în extenso, după două luni, în „Tribuna” lui Slavici, recent înființată⁹.

Preocupările de limbă ale studenților de la „Petru Maior” îmbracă aspecte diferite și constituie o activitate relativ permanentă a societății. Necesitatea unei dezbateri de această natură se impunea, de altfel, din chiar rațiunea existenței societății — cultivarea limbii și a literaturii naționale. În strînsă legătură cu problema națională și în tradiția școlii filologice transilvănene, pe parcursul existenței societății autori diverși vor trata despre originea latină a limbii române¹⁰. Deși aceste disertații nu se păstrează ca atare în arhiva societății, ne putem face totuși o idee asupra profilului lor din procesele verbale ale ședințelor în care au fost ținute și care cuprindeau, de obicei, și un rezumat al conținutului lucrării. Este vorba de lucrări fără pretenții, al căror principal scop era sublinierea unor adevăruri cunoscute și care serveau, de multă vreme, unor intenții precise. Faptul că argumentele lingvistice erau o armă puternică ni-l dovedește și exemplul a două asemenea disertații, al căror autor rămîne necunoscut, citite în ședința publică în anul universitar 1878/1879: *Originea, dezvoltarea și puritatea limbii române și Despre declinațiuni în limba română*. În afara acestor probleme care pot fi interpretate ca un program, în societate s-au dezvoltat și preocupări de istorie a limbii, dialectologie, limbă literară. Virgil Onițiu citește în 1889/1890 un comentariu lingvistic și istoric asupra *Psaltirii șcheiene*, iar în 1898/1899, N. Sulică referențe despre *Limba vechilor noastre cărți bisericești*. Lucrarea lui N. Sulică este propusă pentru editare în almanahul pe care societatea se străduia de multă vreme să-l scoată și care va apărea abia în 1901¹¹. În 1990/1991 Valeriu Branîște recenzează critic broșura lui A. Șuluț-Cârpenișan, *Graiul ardelenesc în raport cu limba literară de dincolo de Carpați*. Pornind de la păreri greșite ale autorului, V. Branîște formulează o serie de considerații judicioase despre structura limbilor sintetice și analitice, relațiile dintre limba literară și cea populară, legile fonetice ale limbii române și valoarea expresivă a sinonimelor.

⁷ Vezi D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 66—67.

⁸ Vezi arhiva societății, la Biblioteca universitară Cluj-Napoca.

⁹ Gherasim Sirb, *Mișcarea limbii române în veacul curent*, în „Tribuna”, I, 1884, nr. 27, 17/29 mai, p. 106—107; nr. 28, 19/31 mai, p. 110—111; nr. 29, 20 mai/1 iun., p. 114—115.

¹⁰ Din rapoartele anuale reiese că în anul universitar 1878/1879 Gr. Pletosu a disertat *Despre originea limbii*, în 1884/1885 S. Olariu *Despre formarea limbii române*, în 1890/1891 Ioan Curița *Despre originea limbii românești*.

¹¹ Cf. proiectul de Anunț către ziare, din 29 octombrie 1899, în caietul „Afacerea Almanahului”, din arhiva societății.

În 1902/1903, în ședința din 6 noiembrie 1902 a comisiei literare¹², studentul la drept George Gîrda atacă o probelmă destul de delicată, asupra căreia se aplecase și Titu Maiorescu, aceea a literaturii dialectale: *Dialectele în literatură*. În anul următor (1903/1904) același George Gîrda este menționat, în raportul anual al comisiei literare, ca autor al unei conferințe despre *Victor Vlad Delamarina*, ținută la 17 aprilie 1904, în plenul societății.

Ședințele de la „Petru Maior” se desfășurau pe secții, activitatea literară fiind cuprinsă în „comisia” destinată acestui scop. Aici se citeau lucrările care urmau a fi admise spre lectură în ședințele plenare ale societății. De multe ori critica la care erau supuse aceste texte îmbrăca un aspect lingvistic, una din principalele preocupări ale membrilor societății fiind caracterul îngrijit al limbii. În registrul de procese verbale de care vorbeam mai sus sînt cuprinse deseori dezbateri privitoare la aspecte de limbă. De multe ori explicația sensului unui cuvînt constituia un punct aparte într-o ședință. Iată ce se menționează în procesul verbal al ședinței din 3 noiembrie 1904 despre o lucrare citită în comisia literară: „are o limbă încilcită: cuvintele neobicinuite sînt parte provincialisme (din Maramureș), parte ungurisme, parte reminiscențe din unele schițe din «Sămănătorul»”.

Preocupările de limbă pe care le-am semnalat pînă acum nu reprezintă decît un aspect particular al unei activități globale, mai bine zis al unui stil de muncă, în care studiul problemelor de limbă reprezenta o latură a unei perspective mai ample, de natură culturală.

Răsfoind revista manuscrisă a societății, „Rosa cu ghimpi”¹³, am putut descoperi dovada și a unei activități specializate, de natură eminent lingvistică. În anul universitar 1889—1890, deci numai la un an de la apariția lucrării lui Gustav Weigand despre românii din jurul Olimpului¹⁴, aceasta este cunoscută de studenții români de la Budapesta, și cîteva capitole din ea sînt traduse și publicate în „Rosa cu ghimpi”. Din binecunoscuta lucrare a lui G. Weigand, cineva, probabil Virgil Onițiu, redactorul responsabil din vremea aceea, traduce fragmente din prima secțiune a cărții, care este o prezentare generală a situației grupului etnic românesc din acele locuri. Sub titlul general *Românii din jurul Olimpului*, în numerele 2 și 3—5 ale „Rosei cu ghimpi” din 1889—1890 (an. XIII) se reproduc două fragmente din carte, cu subtitlurile *Despre macedo-români în general* și respectiv *Despre olimpo-vlahi în special. Călătoria la Vlaho-Livadhon*. În nr. 1 din acest an, pierdut din păcate, se găsea o primă parte a fragmentului tradus sub numele *Despre macedo-români în general*. În numărul 6—7 se găsește continuarea fragmentului al doilea, subintitulat *Numărul și lăfîrea olimpo-vlahilor*. În același număr găsim și un fragment din partea a doua a cărții lui G. Weigand, care este, de fapt, studiul lingvistic propriu-zis. Este vorba de copierea, de această dată, a unor *Proverbe împărtășite de învățătorul Ianuli Thomescu Sion din Samarina* și a unor *Fraze glosate* de G. Weigand la finele studiului său. Transcrierea folosește același sistem de transliterare ca și savantul german.

¹² Vezi Registrul al II-lea de procese verbale al comisiei literare, în arhiva societății.

¹³ Păstrată la Cluj-Napoca, la Biblioteca centrală universitară, secția manuscrise.

¹⁴ Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute*, Leipzig, 1888.

Materialul tradus din Weigand ocupă un loc principal în toate numerele revistei din acest an. Popularizarea studiilor savantului german despre românii sud-dunăreni pune pe studenții români în contact cu o problematică nouă și interesantă și, în același timp, cu o metodă de cercetare riguroasă, științifică. Deci efectul traducerii din Weigand este dublu. Pe de o parte este vorba de o activitate de popularizare — situația românilor sud-dunăreni —, pe de altă parte, de punerea în contact a studenților cu o metodă de cercetare științifică a unui dialect al propriei limbi. Traducerea din G. Weigand este, de altfel, după câte știm, prima de acest fel în limba română. G. Weigand a fost și unul dintre donatorii de cărți în folosul societății, așa cum a fost francezul Émile Picot sau, din România, Alexandru Roman, Iosif Vulcan, At. Marienescu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, Academia Română, Librăria Șaraga sau diferite ziare și reviste din Transilvania și, România.

În pregătirea Almanahului editat de societate în 1901, s-a cerut, printr-o scrisoare din 29 oct. 1899, redactată în ședința comisiei literare, și colaborarea unor lingviști reputați, ca Al. Philippide și Ovid Densusianu, precum și concursul unor scriitori și cărturari cu preocupări filologice, ca Titu Maiorescu, G. Coșbuc și alții. (Menționăm că lui Titu Maiorescu, Ioan Slavici și V. Alecsandri li se solicitase colaborarea încă din anul administrativ 1887/1888, după cum reiese din scrisorile înregistrate sub numărul 5 și 6 în registrul de concepte de scrisori, păstrat la arhivă.) Din păcate, la aceste scrisori nu răspund pozitiv decât Ioan Slavici, însă cu un studiu de pedagogie, și V. Alecsandri, al cărui material a dispărut din arhiva societății.

Dacă societatea n-a avut propriu-zis în cadrul ei o activitate lingvistică de înaltă ținută științifică, nu trebuie să scăpăm din vedere că aici s-au format, datorită permanentelor ei preocupări filologice, o serie de personalități avînd o reputație națională sau cel puțin regională. Așa au fost: Gr. Pletosu, profesor la gimnaziul din Năsăud, autor, printre altele, al unei *Retorici și cărți de cetire* (1896), Virgil Onițiu, profesor și apoi director al liceului din Brașov, membru corespondent al Academiei Române, scriitor dar și autor de manuale școlare, Enea Hodoș, profesor la gimnaziul din Caransebeș, membru corespondent al Academiei Române, care, printre alte lucrări a întocmit și o antologie de *Poezii populare din Banat*, cu o prefață despre graiul român bănățean (1892), Alexandru Bogdan, mort prematur, dar care ne-a lăsat o lucrare, *Die Metrik Eminescus* (1904), Constantin Lacea, colaborator la *Dicționarul limbii române* (DA), autor de articole de filologie (istorie literară și lexicologie) în „Dacoromania” și în alte publicații din țară și din străinătate, George Murnu, strălucit traducător al *Iliadei*. Dintre filologii care au trecut pe la „Petru Maior” trebuie să-i amintim însă în primul rînd pe G. Bodgan-Duică, redactor în 1885/1886 al revistei „Rosa cu ghimpi”, membru în comitet sau în comisia literară în anii 1885/1886, 1888/1889, și pe Nicolae Drăganu, student la Budapesta între 1902/1903 și 1905/1906, președinte al comisiei literare în ultimul an de studii. Activitatea lui N. Drăganu la Societate ne este cunoscută mai mult din amintirile pe care le-a publicat în almanahul societății din 1929 (știm că în acest timp

s-au ținut mai multe comunicări de filologie și că vol. I din *Histoire de la langue roumaine* de Ov. Densusianu, achiziționat îndată după apariție, a constituit un adevărat eveniment în rândurile studențimii românești budapestane). În sfârșit, faptul că Ion Luca Caragiale se oprea adesea cu plăcere din călătoriile sale de la Berlin la București, pentru a se abate pe la „Petru Maior” și a citi studenților din operele sale scrise într-o strălucită limbă românească, dovedește că marele scriitor aprecia zelul acestor tineri de a lăsa în urmă provincialismul îngust¹⁵.

Ianuarie 1975

Institutul de lingvistică și
istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁵ V. Cerdac, *Caragiale și tinerii de la „Petru Maior”*, în „Lumea universitară”, I, 1922, nr. 2-3, 1-15, martie, p. 23; cf. Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, Editura pentru literatură, București, 1969, p. 307-308.

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Olenia, vol. III, sub conducerea lui Boris Cazacu, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică și dr. Valeriu Rusu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, 272 p. + XII p. (198 hărți + 46 planșe + XLII hărți interpretative)

Cu acest al III-lea volum, realizat, sub conducerea profesorului Boris Cazacu, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică și dr. Valeriu Rusu (Emilian Georgescu și Constanța Mateescu — cartografi), *NALR* — *Olenia* își ia un considerabil avans față de celelalte atlase lingvistice românești, pe regiuni, în privința tipăririi materialului cules pe teren, prin publicarea integrală a răspunsurilor la 1443 de chestiuni (din 2543, câte are chestionarul *NALR*, v. FD, V, 1963, p. 158—271), din care 583 sub formă de hărți lingvistice și 860 sub formă de material necartografiat (MN), în timp ce *ALRR* — *Maramureș* a ajuns, cu al III-lea volum al său (apărut în 1973), la harta 870 (corespunzătoare la tot atâtea chestiuni cartografiate), fără a publica și materialul necartografiat, neconcludent pentru regiunea respectivă, dar deosebit de interesant pentru studiul răspîndirii fenomenelor lingvistice pe întregul teritoriu al țării. Din celelalte atlase pe regiuni încă nu a fost publicat nici un volum, dar se află toate în faze înaintate de lucru la elaborarea primelor volume, volumul I al *NALR* — *Banat* (despre termenii priivitori la corpul omenes) fiind înaintat spre publicare, din 1974, Editurii Academiei, care și-a asumat responsabilă misiunea de a pune la dispoziția specialiștilor, din țară și de peste hotare aceste monumente de limbă vie românească.

Volumul prezentat conține 198 de hărți lingvistice și listele răspunsurilor la 378 de chestiuni, necartografiate (46 planșe), organizate pe sfere semantice: *curtea, agricultura și legumicultura, pomicultura, viticultura, apicultura, cînepa, pădurea, vînătoare, peseuit, meserii*. Cu acestea se epuizează secțiunea generală a chestionarului *NALR* (1—2000), din care au rămas nepublicate doar 557 de chestiuni referitoare la structura gramaticală. Bogăția și variația materialului din acest volum nu a permis realizarea promisiunii din prefața volumului II (1970) al *NALR* — *Oh.* de a publica răspunsurile obținute „la chestionarele speciale” împreună cu „faptele obținute pentru domeniul respectiv în baza chestionarului general”. Cum publicarea materialului *NALR* se face pe sfere semantice, o asemenea inițiativă ar fi fost binevenită, contribuind la delimitarea mai precisă a sensurilor unor termeni.

Volumul mai cuprinde 42 de hărți interpretative (cite 2 pe pagină) întocmite pe baza a 34 de chestiuni cartografiate și a 18 chestiuni din MN, precum și o succintă prefață semnată de prof. Boris Cazacu. Numeroasele trimiteri la atlasele lingvistice românești și române nu se găsesc în partea introductivă, ca în *ALRR* — *Mar.*, ci sub fiecare cuvînt-titlu, aceasta fiind doar una din mai multele deosebiri în tehnica de realizare a atlaselor lingvistice românești pe regiuni apărute pînă în prezent (v. și recenziile publicate de Romulus, Todoran în *CL*, XIV, 1969, nr. 2, p. 352—353, și de Rubin Udler, în „*Voprosy jazykoznanija*”, 1972, nr. 1, p. 142—148).

Notarea răspunsurilor este unitară, în ciuda faptului că e impresionistă și că regiunea a fost împărțită în trei zone, anchetate de cercetători diferiți. Nu se face abuz de nuanțe fonetice intermediare, dar nimic din ceea ce ar putea interesa pe fonetician nu e sacrificat. Există totuși cîteva diferențe în transcrierea celor trei anchetatori, unele semnalate în recenziile la primele volume, dar acestea nu denaturează cu nimic fonetismul graiurilor cercetate. Astfel, V. Rusu și T. Teaha notează cu consecvență diftongul *oa*, *ȳa*, iar I. Ionică, *ȳa*: *butȳăje* — *butȳăje* (h. 489), *muără* — *mȳără* (pl. 96) etc. Tot în zona anchetată de I. Ionică se notează *-ă*, *-ġ* pentru *-ăi*, *-ġi* din celelalte zone: *berbēcî* — *berbec* (h. 409), *disaġi* — *disăġ* (h. 511). Nazalizarea e notată diferit de cei trei anchetatori: *mînz*, *mîz* (T. Teaha), *mînz*, *mînz* (V. Rusu), *mînz* (I. Ionică) (pl. 60). Vocalele susceptibile de a se afla în hiat sint notate consecvent cu un sunet vocalic intermediar la T. Teaha, fără acel sunet, deci în hiat, la V. Rusu, iar în zona anchetată de I. Ionică, oscilant, cînd cu sunet de legătură între ele, cînd în hiat: *tăur* — *tăor* — *tăure* și *tăure* (h. 398), *cărăuș* — *cărăuș* — *cărăuș* — *cărăuș* (h. 391), *frîuri* — *frîuri* — *frîuri* și *frîuri* (h. 407). Unele din aceste deosebiri se datorează situații anchetatorilor pe poziții teoretice diferite.

Volumul al III-lea aduce numeroase date noi, în completarea celor oferite de volumele precedente, în ce privește limitele dialectale și influențele reciproce dintre diferite graiuri, în special ale graiurilor bănățene de sud-est și transilvănene de sud-vest asupra graiurilor oltenesti învecinate.

Dintre fenomenele fonetice caracteristice zonei de tranziție din nord-vestul Olteniei (problemă studiată cu competență de Valeriu Rusu, în *Graul din nord-vestul Olteniei*, București, 1971) se pot urmări: fricativizarea africatelor *č* și *č̣* (ace: pl. 100, doage: h. 577), palatalizarea dentalelor (virtuelniță: h. 505, țel: pl. 91, undiță: h. 569, degetar: h. 583), tratarea palatalului *k'*, *č* (cheag: pl. 64, ghindă: pl. 90), păstrarea africatelor *č* (viezure: h. 543, zer: pl. 64), rostirea consoanelor *ș*, *j* ca *s*, *z* (coreoduse: pl. 486, șa: pl. 61, stejar: h. 528, vrej: pl. 77). Se conturează cu precizie ariile unor fonetisme comune graiurilor oltenesti de nord-vest și bănațene de sud-est: „rotunjirea” lui *i* în *e* (cireașă (h. 483), grupul *el*, *el'* în *ridi-el'e*, rădică, probabil un arhaism (h. 469), formele de porumb”, *frunze* ș.a.: pl. 70), *glod* (côlor, cocean ș.a.: h. 478), *golimb*, *golumb* (porumbel: h. 556), *motă* (jurebie, tort: h. 503), *pipareă* (ardei: h. 465), *pui* de rață (boboc de rață: h. 425), *pup* (boboc, bumb de floare ș.a.: h. 538), *pulpă* (uger: pl. 58), *salcă* (salcie: h. 533), *slog* (mejdină, răzor ș.a.: h. 442), *trăgulă* (troc, troacă, trochiță, tlv, tlvian, t(i)ugă, tigvă, tertecuță, curugă ș.a.: h. 475), *viezurină*, *viezurime* (viezurină: h. 545) ș.a. Tot cu sudul Banatului fac arie și termenii răspândiți pe o suprafață mai mare în partea de vest a Olteniei: *dovleto* (dovleac: h. 474), *otcoș* (polog 'brazăd', cunoscut și în sud: h. 451) sau în cea de nord: *sueală* (ceacir: h. 509), *os* (simbure: pl. 80), *simbure* (miez de simbure: h. 484) ș.a. Unele cuvinte, specifice ariei nord-vestice, au o extindere foarte restrinsă în sudul Banatului, unde ar putea fi considerate influențe oltenesti asupra graiurilor bănațene, dată fiind prezența lor îndeosebi în localitățile de bufeni din Banat: (Eșelnița, Pescari, Cărbunari ș.a.): *șocite* 'șoarece' (h. 550), *mirodie* 'pătrunjel' (h. 468), *viretie* 'vier' (h. 422), *săuce* 'traistă' (h. 510), *știrică* 'coțofană' (h. 560), (acul te) *îmbreacă* 'împunge' (h. 582), *billiță* 'cursă' (h. 551) ș.a. În aceeași situație se află și câteva cuvinte cunoscute pe o suprafață mai mare a regiunii sau în toată Oltenia: varianta furnigă (pl. 95), varianta dăoangă (h. VI), *drugă* 'știulete' (h. 434), *rudar* 'lingurar' (h. 580), *magiun* (pl. 79). Există însă și termeni care separă cele două regiuni, nefiind notați, în Banat, nici în punctele relativ învecinate cu Oltenia: *oiște*, *holște* etc. (în Oltenia, h. 387) — *rudă* (în Banat), *stejar* (h. 528) — *gorun* (în sudul Banatului), *trandafir* 'cîrnat' (notat numai în Oltenia, h. 423) ș.a. Prin suprapunerea ariilor a cit mai multe fenomene de limbă în zonele de contact dintre cele două regiuni istorice, Oltenia și Banat, s-ar putea desprinde concluzii bazate pe aprecieri cantitative asupra influențelor reciproce dintre ele și asupra gradului de independență lingvistică.

Arii distincte mai mici sau mai mari, compacte sau discontinue, se întâlnesc în Oltenia și în partea de nord-est: *povarnă* (cărânie ș.a.: h. 491), de sud-est: *sedeaneă* (clacă, șezătoare: h. 500), *prăștină* (comină, tescovină: h. 490), *făsulță* (făsu, fasole ș.a.: h. 471), de sud-vest: *suveiche* (suveică: h. 508, h. IX) și de sud (v. h. XXVI. XXVIII). În sud, în apropiere de Dunăre, s-au înregistrat și în acest volum termeni pastorali care presupun o emigrare a unor vorbitori din zonele muntoase ale Olteniei (sau din sud-vestul Transilvaniei): *vătăf* 'baci' (h. 418/979, 989, 995, 997), *ungurean* (h. 418/973, 986), *poiată* 'grajd' (h. 392/974).

Unele hărți cuprind termeni numeroși, cu multe variante, care nu formează, în general, arii. Spre exemplu, pentru (porcul) *guiță* (h. 420) s-au obținut 35 de forme distincte (termeni și variante fonetice), majoritatea lor fiind de origine onomatopeică. În ALR II s.n., h. 332, la aceeași întrebare au fost notate pe teritoriul Olteniei doar două forme, fapt relevant pentru bogăția și valoarea atlasului cu rețea mai deasă de puncte:

La cele mai multe din chestiunile urmărite în acest volum s-a răspuns cu termeni vechi, caracteristici pentru viața rurală (ex.: *car*, *vacă*, *unt*, *vițel*, *oaie*, *capră*, *pore*, *găină*, *sapă*, *splă*, *pai*, *orz*, *trifoi*, *măr*, *păr*, *nuc*, *fir*, *fus* ș.a.), aceștia fiind singurii cunoscuți în toată regiunea și avînd fonetismul identic sau foarte apropiat de cel din limba română literară.

Notăm mai jos câteva inconsecvențe sau scăpări, unele ce decurg din chestionarul NALR, deci neputînd fi atribuite autorilor atlasului, altele, foarte de amănunt, inerente unor lucrări de o asemenea amploare, care cer o cantitate enormă de muncă și multe sacrificii, de la anchetă pe teren pînă în tipografie. Ele au fost adunate din hărțile volumului doar ca simple semnalări, în vederea evitării lor, pe cît posibil, în lucrările viitoare de acest fel.

Termenii din unele hărți nu sînt toți sinonimi cu cuvîntul-titlu și între ei. La aceeași chestiune, informatorii au răspuns uneori cu doi sau mai mulți termeni, între care unii sem-

nalează diferențe de sens, alții, nu, iar chestionarul n-a avut în vedere posibilitatea unor asemenea diferențieri (cf. h. 397: *junc*, h. 411: *eăpușă*, h. 532: *plop*). În unele cazuri, pentru precizarea sensului, ar fi fost necesare schițe, desene, deoarece termenii se referă la obiecte foarte deosebite între ele (h. 394: *vas* în care se mulge vaca, h. 444: *hambar*, h. 506: *urzol* ș.a.). Cu acestea, valoarea etnografică, pe care de altfel o are, incontestabil, și acest volum, ar fi sporit considerabil. Răspunsuri improprie se obțin, uneori, și ca urmare a neînțelegerii depline de către informator a întrebării (h. 402: *cal șarg*, pentru care, ideal ar fi fost ca anchetatorii să fi arătat subiecților o imagine colorată), a lipsei din zonă a obiectului (h. 406: *herghelegiu*, h. 487: *nucet*), a neexistenței izolate a acestuia (h. 457: *erimb* la greblă) ș.a.

Notele din legendele hărților, mai bogate pentru punctele 935–998, aduc precizări foarte utile interpretării termenilor din hărți. Se observă însă, în unele hărți, o oarecare inconsecvență în redactarea notelor, răspunsurile perifrastice figurind cînd în legendă, cînd în hartă (h. 394, h. 457, h. 478/932, 958). Cuvintele despre care se precizează în note că au alt sens decît cel cerut de titlul hărții n-ar trebui să figureze și în hartă, ci numai în legendă: h. 423/943, h. 458/966, h. 472/975, h. 498/970, 995, h. 535/953. Unele forme din legende ar fi putut figura și în hartă: ex. *plaș* de la II. h. 390/997, în h. 389/997, *găl'căță* de la II. h. 394/936, 945, în aceeași hartă, alături de *gal'căță* (dacă nu-s greșeli de scriere, v. h. 423/936).

Pentru compararea sensurilor termenilor din hărți se fac, uneori, în note, sub III, trimiteri care facilitează consultarea atlasului (ex. de la h. 395 la h. 396, de la h. 401 la h. 405 și invers). Astfel de trimiteri reciproce s-ar fi putut face și între hărțile: 414 (*găleată*) – 394 (*vas* de muls), 451 (*brazdă*) – 452 (*polog*), 439 (*ciocani*) – 435 (*cocean*), 435 – 478 (*cocean* de măr), 450 (*șinat*) – 488 (*livadă*), 467 (*răsadniță*) – 442 (*răzor*), 493 (*ciocpște*) – 432 (*ogor*²), 413 (*staul*) – 189 (*eurte*, în vol. II) ș.a.

De la cîteva titluri de hărți se trimite la figura din chestionar. Cum cei care consultă atlasul n-au întotdeauna un chestionar la îndemînă, ar fi fost necesară reproducerea figurilor în volum.

În cîteva referiri la atlasele românești s-au strecurat unele inexactități (ex. h. 393: *iesle*, unde se indică ALR II, s.n., 315: *tesală*).

În cazuri izolate, nu se precizează categoria gramaticală a răspunsului din dreptul unor puncte (ex. h. 431/944): *intors* pentru *ogor*, h. 437/975: *curățat* de *băbe* pentru *desae*).

Răspunsurile sînt redată în hartă cu păstrarea ordinii în care au fost primite, fapt semnificativ pentru vitalitatea în grai a singularului sau pluralului unor termeni. Cînd însă lipsește una dintre forme, ar putea să apară nedumeriri în legătură cu utilizarea ei în grai (v. unele puncte din h. 395, 403, 404, 438). Notarea pluralului ar fi fost necesară în toate punctele, mai ales cînd sînt posibile două forme de plural (ex. h. 440: *volbură* ș.a.).

Spre deosebire de punctele 936, 940, 944, unde $\text{ș} > \text{s}$ și $\text{j} > \text{z}$, în mod regulat, apariția aceluiași fenomen în alte puncte ar fi trebuit marcată cu consecvență prin sublinieri, spre a înlătura presupunerile unor greșeli de copiere, cu atît mai mult cu cît în unele forme gramaticale ș se păstrează, în altele, nu: h. 483/907 (*ciereasă*; *-résă*) și passim, h. 454/943 (*por-suără*), h. 463/962 (*arséje*), pl. 92 (*ursuăică*, dar *urș*, sg.). Tot subliniate s-ar fi cerut și formele cu $\text{s} > \text{ș}$: h. 517 (*deșime*, *deșiș*), ca și cele cu $\text{f} > \text{t}$: *copită* pentru *coplă* (h. 453, 454, 455), *mîndătășcă* (h. 396/940, 944), *măgărăță*; *-rêță* (h. 403/937) dacă ultimele nu-s greșeli de scriere.

În ce privește semnele grafice, care apar, izolat, în minus sau în plus, semnalăm cîteva cazuri care ar putea da naștere la confuzii: h. 386/929 (*șoiști* sau *șoiști* ?), h. 407/949, 950 (*friuri* sau *friuri* ?), h. 387/948 (*hoișc* sau *hoișc* ?), h. 443/906 (*mănünke* sau *mănünk'e* ?), h. 502/957 (accentul) ș.a.

În situații foarte rare, lipsesc semne de punctuație între forme (h. 411/954, 441/945, 449/952, 460/936, 565/946) sau nu e marcată prin linioară lipsa unor silabe protonice (h. 446/930, 424/965, 489/965), reducere efectuată uneori cu inconsecvență (h. 386/912, 410/966).

Cu totul izolat, în unele puncte, lipsește răspunsul din hărți (h. 431/905, 429/948, 448/975, 457/941, 488/990) sau nu se precizează sensul (h. 445/939, 952, 962).

În harta cu numirile oficiale (p. XI), s-a scris din greșeală, 902 pentru 909, 962 pentru 967 și Șegarcea pentru Segarcea.

Pentru realizarea hărților interpretative, impecabile atît în privința concepției, cît și a desenului și a culorii, autorii au avut de rezolvat numeroase probleme de redactare, reușind să găsească de fiecare dată cele mai potrivite modalități de prezentare a materialului: hașuri în hărțile fonetice, morfologice și morfonologice, semne (simboluri) în hărțile lexicale.

Remarcăm deosebi hărțile sintetice (h. IX, cu frecvența formelor în care se palatalizează v, vezi și FD, VIII, p. 79–119), inovație adusă în geografia lingvistică românească

de *NALR-OU.*, încă de la primul său volum, precum și pe cele analitice, Intocmite prin suprapunerea ariilor unui fonem înțilnit în mai multe cuvinte (h. XXX: repartitia formelor cu sufixul *-ete* în *talpă* la sanie, *dovleac*, *vrabie*, *vrăbioi*), care, cu o însemnată economie de spațiu, ilustrează atât extensiunea geografică, pe cuvinte, cât și frecvența fenomenului.

Aducind soluții originale, redactorii au soluționat unele aspecte dificile, cum ar fi, spre exemplu, încadrarea în arii a formelor corectate de informatori, luând în considerare, pe bună dreptate, atât răspunsurile corecte, cât și pe cele considerate necorecte, căci corectarea nu presupune întotdeauna și negarea totală a formei inițiale: h. X/933 (*praf*, [k] *prau*, la diferența dintre ariile celor două forme), h. XXIV/913 ș.a. Se întâlnesc însă cazuri în care ar fi justificată și neglijarea primului răspuns: a. XXXI/941 (*simbur*, [k] *os*, în aria *os*), h. XXXIV/950. Nu mai puține dificultăți prezintă și formele cu sunete suprapuse: *cujo/raștă*, încadrată în aria *curastă* (h. XIV/961), *rișk'it'i*, cu i spre t (h. II/957, 965), cuvintele care la singular au un fonetism neînțilnit la plural și invers: *vâlpe* — *vâlpi* (XXV/940, 942, 956 ș.a.), ca și cele prezentând un anumit fenomen în stadii diferite de evoluție: *vâlpe* — *vâlpiș* (h. XXV), ultimele două forme fiind grupate sub *vulpie* (deși între ele există o diferență cantitativă de o silabă).

Cum aceste hărți interpretative însoțesc hărțile mari, oricare cititor având posibilitatea confruntării și, de ce nu, a corectării lor, redăm în continuare câteva observații foarte de amănunt, nu pentru a diminua cu ceva valoarea lor excepțională, ci, dimpotrivă, spre a sublinia eficacitatea publicării materialului atât sub formă brută, cât și prelucrat, în hărți sintetice și analitice.

În urma unor asemenea confruntări, unele puncte s-ar cere încadrate în altă arie decît cea în care sînt (scăpări datorate, probabil, copierii de mai multe ori a hărților mici): h. I: 946 intră și în aria *véveriță*; II: 972 este doar în aria cu i (*rișk'it'or*), iar 916, în aria cu i(e); III: 924 se încadrează în aria *care*; IV: 976 — în aria *cuibară* (pentru unele puncte se puteau utiliza și răspunsurile pentru *cuibar*²); VII: în 983 sînt două forme (*hrean*, *hirean*); VIII: 967, 970, 971, 973—975, 977, 978, 980 intră și ele în aria *berbeac*; XIII: 955 are și forma cu c (*furnică*); XIX: 993 — numai în aria *mgur*, *laur*, în 929, 930, 934 ș.a. s-a răspuns doar *bic*, nu și *taur(e)*; XXI: 944 intră în aria *alică*; XXIII: în 970 este și *altoi*; ≈ , în 958 nu s-a înregistrat formă de plural; XXVII: în 903 e notat *șoric*; XXVIII: sînt inversate hașurile, aria *vrejurî* fiind în sud, iar aria *vrejtî* în nord; XXIX: în 939 lipsește răspunsul din harta mare, 959 are și forma *frîne*, au fost utilizate răspunsuri și din h. 408; XXX: în 908 nu e notat derivat cu sufixul *-ete* de la *vrabie*, 931 se află în aria *dovlete*; XXXII: în 962, 966 sînt amîndoi termenii (*miez*, *stmbure*), 929, 931 se află în aria *stmbure*, nu în aria *miez*; XXXIV: în 979 e notat numai *văcărie*; XXXV: în 920 lipsește semn pentru *șipătoare* (*șipătoare?*), în 995 s-a răspuns doar *ciocănițoare*; XXXVII: în 952 este *rûje*; XXXVIII: în 911 lipsește semn pentru *salcin*; XXXIX: în 978 e *bumb*, nu *bumbure*, în 927, 934 este (și) *boboc*, în 917, 979 este alt termen; XL: în 945, și *cazma*; XLII: 949 — *bitiță*, nu *clupsă*.

În hărțile lexicale, exista posibilitatea să se opereze o selecție a termenilor (pentru a se reda răspîndirea celor mai însemnați) sau să se reproducă integral, prin simboluri, cuvintele din hărțile mari. Se pare că a fost preferată ultima variantă. Totuși consultarea hărților mici nu dispensează pe cititor de lectura hărților mari, deoarece, uneori, au fost neglijate unele variante fonetice: h. XXXV: variantele *zvrđare*, *vidare*, *ciomniloare*, *ciognitoare*, *gheonate* și termenul *toporașul pădurii* (990) nu sînt menționate în legenda hărții mici, iar *virđare*, din 905, 936 ș.a. a fost literarizată *virđarie*; XXXVI: formele *horotini*, *horutini*, *horetanii*, *horotanii* sînt literarizate *orătării*, iar forma *oare* nu e tratată deosebit de *hoare*; XXXVIII: se face abstracție de accentul în *dafin* și de varianta *salcin* (997).

În ciuda scăpărilor necesitare menționate mai sus, hărțile interpretative au deosebită calitate de a favoriza orientarea rapidă în materialul atlasului și, în acest sens, regretăm doar că nu s-au dat și mai multe asemenea hărți (și că nu au fost anexate atlasului cîteva hărți de lucru, de dimensiunea lor).

În încheiere, subliniem că al III-lea volum al *NALR — OU.*, unul din cele mai frumoase între atlasele lingvistice românești și romanice, are o neprețuită însemnatate pentru studierea multilaterală, în viitor, a graiurilor dacoromâne și constituie un nou și remarcabil succes al dialectologiei românești.

Septembrie 1974

Ioan Faiciu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

LUIZA SECHE, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974, 602 p.

Aplicarea metodei statistice ca mijloc de studiere în lingvistică a fost generată de dorința abordării unor aspecte cantitative și structurale ale problemelor, pentru a da rezultatelor înaltul grad al exactității matematice. Astfel, metoda statistică devine o unealtă, un instrument de cercetare, care, alături de metodele tradiționale de cercetare „calitativă” din lingvistică, poate fi utilizată cu succes, oferind și posibilitatea unei analize moderne „cantitative”, stabilind anumite mărimi caracteristice stilului.

Un istoric al încercărilor de studiere cu metoda statistică a limbii române și a stilului beletristic al unor scriitori este bine venit în *Introducerea* lucrării pe care o prezentăm. Argumentele cu care autoarea pledează pentru eficiența acestei metode, ca și limitele pe care le are în vedere în aplicarea ei, sînt susținute de exemplificări din numeroase studii similare, în care lingviștii s-au ocupat de analiza numerică a formelor lexicale. Dintre premergătorii amintește pe A. Cihac și pe B. P. Hasdeu, iar dintre contemporani pe D. Macrea și Al. Graur.

În ultimii 15 ani au apărut numeroase studii care au la bază aplicarea acestei metode, în sensul în care este ea înțeleasă astăzi. Bogata și variata bibliografie consultată de autoare, cuprinzînd 200 de titluri, dovedește și diversitatea studiilor în care a fost utilizată metoda: s-au făcut studii de statistică lexicală referitoare la un curent sau la o școală, la un stil sau la mai multe, la opera unui poet sau chiar numai la o singură poezie ori nuvelă. În atenția cercetătorilor au fost scriitorii ca: V. Alecsandri, Alecu Russo, Mihai Eminescu, Ion Creangă, G. Coșbuc, G. Bacovia, Geo Bogza, Pavel Dan etc., sau texte mai vechi, cum este *Pația de la Orăștie*.

Întocmirea unui *Dicționar al limbii poetice a lui Eminescu*, pe baze statistice, a dus la o serie de completări asupra imaginilor artistice din opera marelui poet, completări importante, nesesizate de numeroasele lucrări de critică literară, bazate pe „citirea atentă” a operei eminesciene. Lucrînd la acest *Dicționar*, însuși Tudor Vianu a observat o particularitate neregăsită la o „citire atentă”, și anume mulțimea și varietatea formelor prin care este exprimată negația în opera marelui poet.

În *Introducere*, autoarea ne informează că în „cercetarea statistică a lexicului artistic eminescian, am pornit de la ideea că analiza frecvenței cuvintelor într-un vocabular semantic determinat face posibilă recunoașterea anumitor tendințe literare, afective, sociale și artistice ale marelui nostru poet” (p. 14).

Tot în *Introducere*, autoarea precizează și aspectele pe care le va urmări în studiul său: *frecvența, repartiția lexicală* cu analizarea *repartiției semantice*, aceasta fiind determinată de faptul că „fiecare sens al cuvîntului polisemantic are în esență, în limbă, situația unui cuvînt independent” (p. 16). Fără stabilirea unor asemenea principii de cercetare, studiile de statistică s-ar limita, ca și pînă acum, mai ales la relațiile numerice ale elementelor vocabularului, cuvintele fiind golvite de conținutul lor semantic și de semnificațiile lor stilistice, deci neglijînd „valoarea funcțională fundamentală a acestora, purtătoarea de conținut, de sensuri” (p. 16).

Efectivul unităților lexicale — cuvinte-titlu — cu care a operat autoarea este de 5016, cu o frecvență absolută de 67 735, dintre acestea 34 462 — deci 51,15% — fiind din opera în versuri, iar 33 273 — deci 48,85% — din proza lui Eminescu. Calculele au arătat că frecvența medie a unui cuvînt în opera artistică a lui Eminescu este de 13,72%, fapt pentru care autoarea afirmă că este vorba de un poet cu un vocabular mediu, care însă este departe de a avea semnificația unei sărăcii, dat fiind faptul că, pe lângă uzul lingvistic general, poetul a dat cuvintelor utilizate în opera lui înțelesuri noi, lărgind și perfecționînd procedee stilistice cunoscute.

Lucrarea cuprinde 18 tabele, care, dealtfel, constituie partea cea mai dezvoltată a lucrării, reprezentînd statistica propriu-zisă. Primul, considerat de autoare *tabel-cheie* și care se extinde pe 407 pagini, include elementele lexicale ale operei artistice eminesciene, grupate în ordinea descrescîndă a frecvenței lor, cu indicarea rangului, a categoriei morfologice, a frecvenței absolute globale, a frecvenței relative, a sensurilor cu frecvențele corespunzătoare și etimologia. Acest *tabel-cheie* are menirea de a ne oferi o imagine a conținutului semantic al cuvintelor din lexicul eminescian. Celelalte tabele scot în evidență o serie de aspecte din opera artistică a poetului, ca de exemplu: compararea lexicului eminescian cu frecvențe din alte statistici asemănătoare (tabele 3 și 4), imagini asupra cromatiei eminesciene (tabelul 5), repartizarea cuvintelor pe părți de vorbire după litera inițială (tabelele 7 și 8), frecvența cuvintelor care apar numai în versuri sau numai în proză (tabele 10 și 11), frecvența numelor proprii,

a expresiilor străine și a titlurilor în general, sau numai în versuri, sau numai în proză (tablelele 13 — 18). Efectivul de 218 nume proprii (de persoane, geografice, mitologice etc.), la care se adaugă 11 variante ale unor nume proprii, arată că ele au, în opera lui Eminescu, o pondere destul de ridicată, reliefând cultura și sursele care i-au îmbogățit-o, cu aspecte artistice noi.

În urma comparării frecvenței întocmite pe baza lexicului eminescian cu frecvențe din alte statistici lexicale, autoarea scoate în evidență faptul că: primele locuri în ordinea frecvenței sînt ocupate de cuvintele relaționale, deci de cuvintele cele mai simple din punct de vedere morfologic, cuvintele cele mai scurte, cele de origine latină, cele polisemantice etc.

Elaborarea unei lucrări ca cea prezentată mai sus i-a fost facilitată autoarei de existența a doi factori: 1. a fost unul dintre autorii *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*; 2. are o îndelungată practică lexicografică, experiența ușurîndu-i rezolvarea unor probleme de organizare și definire a materialului, ca și rezolvarea problemelor de ordin tehnic, deosebit de anevoioase pentru cineva mai puțin obișnuit cu normele lexicografice.

Cercetarea Luizei Seche, prin aplicarea unui mijloc obiectiv ciferic, precis, a îmbogățit părerile referitoare la creația eminesciană și a demonstrat că aplicarea acestei metode își confirmă utilitatea, putînd fi considerată, ca și celelalte metode de cercetare din lingvistică, un mijloc științific, exact și eficient de investigație și că prin aplicarea principiului semantic în statistica lexicală se contribuie la cunoașterea completă și complexă a unui scriitor și a operei sale.

Meritul lucrării este cu atît mai mare cu cît metoda amintită a fost aplicată în studierea valorilor artistice ale operei celui mai mare poet al nostru.

Januarie 1975

Ileana Nețescu și Aurelia Stan
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DORIN GĂMULESCU, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, Novinsko preduzeće „Libertatea”, Panciova, 1974, 275 p.

Publicată prin colaborarea Editurii Academiei cu Editura „Libertatea” din Panciova (R.S.F. Iugoslavia), *Elemente(le) de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân* este, într-un fel, o sinteză a preocupărilor statornice ale autorului într-un domeniu în care autoritatea și competența lui sînt de netăgăduit: relațiile lingvistice româno-sîrbocroate. Și este, în fapt, „prima încercare de sinteză privind influența limbii sîrbocroate asupra limbii române” în lexic (*Cuvînt înainte*, p. 12), o lucrare cu multe merite, valoroasă nu numai prin întinderea cercetării, ci și prin felul cum e aceasta întreprinsă. Căci, de pildă, deși se limitează numai la graiurile dacoromâne vorbite pe teritoriul Republicii Socialiste România, autorul înțelege nu doar să facă un inventar al elementelor de origine sîrbocroată atestate, ci, avînd în vedere etimologiile sîrbocroate propuse pentru diferiți termeni în lucrări anterioare, să le reconsidere critic, selectînd, corectînd de multe ori, adăugînd elemente noi, dar și înlăturînd altele, pe baza unui examen riguros, în care criteriul fonetic și cel geografic sînt argumentele principale.

Partea centrală a lucrării o constituie capitolul al III-lea — *Lista împrumuturilor, calcurilor și derivatelor* (p. 75—205). Primele două capitole — I. *Introducere*, II. *Probleme ale cercetării influenței sîrbocroate în limba română* —, precedate de o *Bibliografie* bogată, cuprind considerații istorice și lingvistice (teoretice, de metodă) asupra temei tratate: raporturi istorice (etnice, economice, culturale) între sîrbi și români și reflectarea lor pe plan lingvistic, o sumară trecere în revistă a contribuțiilor științifice la studierea influenței sîrbocroate asupra limbii române, delimitarea împrumuturilor sîrbocroate de alte împrumuturi slave (vechi sud-slave, bulgare, ucrainene, rusești) și neslave (turcești, maghiare, germane). Cu deosebire interesantă și dificilă este problema din urmă, prin implicațiile pe care le presupune complexitatea unor raporturi și realități istorice.

Pe baza caracterului contactelor în timp între sîrbi și români, Dorin Gămulescu admite, pe bună dreptate, două direcții ale influenței sîrbocroate (p. 54):

a) una mai veche, începută prin secolul al XII-lea (dar nu înainte de acesta pentru româna nord-dunăreană); de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul celui de al XVI-lea pînă în secolul al XVII-lea, aceasta se manifestă și pe cale culturală;

b) una mai recentă, dar mai masivă, populară, începînd din secolul al XV-lea, cuprînzînd doar graiurile din Banat și regiunile învecinate acestuia.

Întrucît pe fondul influenței vechi slave, care cuprinde și o parte din perioada de sub a, disocierile de dată și limbă slavă ale împrumuturilor sînt dificile, Dorin Gămulescu recomandă „multă prudență în a categorisi drept sîrbisme cuvinte românești cu o vechime mai mare și o răspîndire largă în limbă, dacă corespondentele lor sîrbocroate nu prezintă și trăsături fonetice specifice acestei limbi” (p. 59), iar cînd criteriul fonetic e inoperant, nu exclude contribuția sîrbocroată. În ce privește direcția de sub b, lucrurile se simplifică, pentru că criteriul geografic, care nu trebuie absolutizat totuși, obișnuit dublat de cel fonetic, se dovedește eficient.

Situația împrumuturilor sîrbocroate se leagă, pentru graiurile bănățene, de cea a împrumuturilor turcești, maghiare, germane. Autorul adoptă fără ezitare principiul etimologiei directe, evidențînd și de astă dată rolul incontestabil al influenței sîrbocroate.

S-au adus deja argumente (fonetice, morfologice, semantice) pentru proveniența sîrbocroată a „turcismelor” din Banat și regiunile imediat limitrofe. Precaut totuși — cum „mai degrabă ar putea fi vorba de o readaptare a împrumuturilor din turcă, datorită puternicei influențe sîrbocroate”, „am putea oare stabili, pentru fiecare cuvînt în parte, dacă e un împrumut din turcă, readaptat sub influența sîrbocroată, sau un împrumut din sîrbocroată, efectuat după începerea presupusei influențe turcești?” (p. 65) —, autorul nu omite etimonul turc pentru corespondentele sîrbocroate ale împrumuturilor românești.

Restrîngerea la graiurile bănățene a ariei de răspîndire a unui cuvînt care poate fi explicat, fonetic și semantic, atît prin sîrbocroată, cit și prin maghiară sau germană, pledează pentru originea sa sîrbocroată. Dar chiar dacă și aici se indică pentru sîrbocroată etimoanele maghiare și germane corespunzătoare, circumspecția rămîne în continuare necesară, căci, în unele cazuri, acestea din urmă pot fi tot atît de bine valabile și pentru graiurile bănățene. Obiectiv, inadvertențe sau erori de atribuire pot apărea. De exemplu, dacă *șușter* ‘pantofar’ e explicat prin scr. *šušter* datorită lui e (p. 69), singura atestare — ALR s. n., II, h. 518, pct. 29 (p. 193): *šușter* — trimite la *și* e de fapt tot *șuștâr* (cu *ă*), ca în restul Banatului, căci în graiul din Secășeni, se pare sub aceeași influență sîrbocroată (cf. M. Sala, în Rsl., III, 1958), *ă* e rostit *ę*; cuvîntul rămîne, oricum, un împrumut german (< *Schuster*; cf., din aceeași sferă, bân. *șnaidăr* ‘croitor’ < germ. *Schneider* etc.).

O permanentă trimitere comparativă (în *Listă*) la formele din celelalte regiuni, unde etimologiile turcești, maghiare, germane au, firește, întîietate, ca și hărțile ilustrative, suport al argumentării în prima și ultima parte, sînt binevenite și utile.

Lista împrumuturilor, calcurilor și derivatele se constituie pe baza a o mulțime de izvoare: lucrări cu caracter etimologic (dicționare, studii) și materiale dialectale, privind mai ales graiurile din sud-vestul țării (texte, glosare și, în principal, ALR). Din numărul cuvintelor românești cărora li s-a atribuit (și) o etimologie sîrbocroată, autorul a fost nevoit să renunțe, din considerente întemeiate (cf. p. 71), la jumătate. Investigația documentară e întinsă, tinzînd spre exhaustiv. Pentru că a avut în vedere doar izvoare tipărite, autorul crede, în urma unui calcul — căruia nu-i putem admite decît o valoare relativă —, că *Lista* sa „oglindește influența limbii sîrbocroate asupra limbii române doar în proporție de circa patru cincimi” (p. 75). Sînt reținute și discutate — în ordine alfabetică, cu consemnarea sensurilor, a atestărilor și a etimologiilor — împrumuturi, variante, calcuri, derivate. În cazul derivatele se admite posibilitatea ca ele să fie creații românești de la împrumuturi sîrbocroate.

Bineînțeles, majoritatea covârșitoare a împrumuturilor sîrbocroate este proprie subdialectului bănățean; e vorba, adică, de cele numite sub b, urmare a contactului nemijlocit la nivel de graiuri (sîrbocroate și românești), lucru care nu trebuie, desigur, pierdut din vedere (dar de care se ține, totuși, prea puțin seama în general, nu numai aci). Dar și în cadrul subdialectului bănățean locul elemente este diferit (cf. cap. V): de la unele, curente și stabile în graiuri, pînă la altele — destul de numeroase —, fără circulație prea mare, ieșite din uz, în general elemente de margine ale vocabularului, fără semnificație deosebită. Li se adaugă celor din urmă și elemente livești ce apar doar la D. Țichindeal, preluate din *Fabulele* lui Dositej Obradović. Dealtfel atestarea doar o singură dată a unor asemenea elemente arată labilitatea poziției lor, ca și perimetrul restrîns în care apar, uneori localități cu populație mixtă: *bășce* ‘grădină’ e atestat de Weigand pentru Petrovaselo; *NALR* — *Banat* va mai adăuga o localitate, dar tot cu populație mixtă, Pojejena: *bășce*; *bășcuri*; la fel *bășcevân* ‘grădinar’; *cioe* ‘postav fin’ (după Tripcea); *căpie* ‘poartă cu boltă (la cetății)’, atestat după DA, va apărea în *NALR* — *Banat* iarăși doar la Pojejena: *căpie*; *-pi* ‘poartă’ etc. Pentru *căpie*, DA trimite la Giuglea — Vâlșan, *De la românii din Serbiă*, deci o atestare pentru graiurile românești din R. S. F. Iugoslavia. Astfel de scăpări, citări grăbite mai apar, deși autorul

și limitase aria de investigație doar la graiurile dacoromâne de pe teritoriul R. S. România, și ele se observă mai ales în citarea greșită a punctului 2 (Pecinișca) pentru punctul 4 (Zdrelo, R. S. F. Jugoslavia) din ALRT II: a 'iar', *dl* 'dar, însă', *astl* 'masă', *larmă* 'făină muiată în apă pentru vite', *liță* 'față, ten', *mumăc* (nu *momăc*) 'flăcău', *odma* 'imediat', *numaidectl*, *pa* 'și (consecutiv)', *znac* 'semn' etc. Rezerve și obiecții se pot ridica și în legătură cu înregistrarea ca formă de bază a variantei celei mai apropiate, formal și semantic, de etimonul sîrbocroat propus. Cel puțin într-un caz ca „*băfă* s.m. (scris *bace* [de fapt *bacse*]) 'frate mai mare' (Anon. Car. 329) <scr. *baca*” nota e forțată. Mai potrivită și mai apropiată de realitate era, credem, alegerea ca formă de bază a variantei celei mai frecvente.

Dată fiind mulțimea izvoarelor cercetate, ca și sistemele diferite de notare fonetică, autorul a trebuit, desigur, să recurgă, pentru a asigura unitate în redarea materialului, la o transcriere simplificată. Dar nu cu rezultate din cele mai fericite, căci, dacă, de exemplu, de timbrul și deschiderea vocalelor se putea face în general abstracție, redarea consoanelor „*č, ě, á, ě, š, ž, ž* prin *ci (ce), gi (ge), ș*, respectiv, *j*” (p. 73, nota 59) duce uneori la apariția unor forme de-a dreptul curioase, nu doar pentru o lucrare de specialitate, mai ales atunci cînd i se cere lui *š* — sunet cu acțiune *velarizantă* în graiurile bănățene — să redea și pe *š* — fricativă alveolară-palatală *muiată*: *šásmá* (= *sášmá*), *šocán* (= *šocán*), *čtršág* (= *čtršág*; dar în nord-vestul Banatului va apărea și *čtršág* — NALR-Banat), *cováš* (= *covás*) etc. Literarizarea, chiar aproximativă, și, în cazuri deosebite, transcrierea fonetică erau mai indicate.

Două capitole, și ele interesante, — IV. *Observații privind morfologia, semantica și fonetica împrumuturilor sîrbocroate din română*, V. *Locul elementelor de origine sîrbocroată în vocabularul limbii române actuale*, cu constatări și concluzii argumentate —, ca și un rezumat în sîrbocroată, un indice de autori și unul de cuvinte încheie lucrarea lui Dorin Gămulescu.

Disponem, fără îndoială, odată cu acest studiu, de un punct de referință obligatoriu, cel mai întins și serios, pentru sfera lingvistică a relațiilor româno-sîrbocroate.

Decembrie 1974

Eugen Bellechi
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

FLORICA DIMITRESCU, I. A. Candrea — *lingvist și filolog*, București, Editura științifică 1974, 200 p. + 16 p. facsimile

Începînd cu anul 1968, Editura științifică a publicat, cu largi intermitențe, cinci cărți care, crezînd în coperțile aproape identice, ar prefigura intenția unei colecții sau a unei serii de lingvistică și filologie românească. Cele apărute pînă acum își propun, toate, într-o structură sau alta, realizarea unei „monografii” asupra unui „lingvist și filolog” din secolul trecut sau din secolul nostru. Modul în care este împlinită însă această intenție diferă de la autor la autor. Două dintre cărțile apărute pînă acum — B. P. Hasdeu — *lingvist și filolog*, de C. Poghiric (1968), și H. Tiklin. *Omul și opera*, de I. Rizescu (1971) — sînt monografiile „clasice”, îmbinînd prezentarea analitică a operei celor doi lingviști cu perspectiva sintetică asupra preocupărilor lor. Celelalte două — Ion Budai Deleanu, *Scrieri lingvistice*, text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, introducere și note de Ion Gheție (1970), și Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*, ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu (1973) — sînt culegeri care dau o imagine de ansamblu asupra preocupărilor de natură filologică, lingvistică, ale unor oameni de cultură din secolul trecut, culegeri precedate de studii introductive, în general, asupra coordonatelor fundamentale ale preocupărilor celor doi scriitori, în legătură cu problemele limbii române.

În aceeași categorie cu ultimele două amintite se înscrie și recenta apariție din această colecție (sau serie), lucrarea semnată de Florica Dimitrescu și intitulată I. A. Candrea — *lingvist și filolog*. Cuprînsul ei urmărește aceeași intenție ca în cazurile de mai sus: familiarizarea cititorilor — nespecialiști, în primul rînd, — cu opera, de largă și rară pătrundere și cuprindere, a unuia dintre cei mai de seamă filologi pe care i-a cunoscut cultura românească în prima jumătate a secolului nostru. După un succint *Cuvînt înainte* (p. 3—4), după o listă de *Sigle și abrevieri* (p. 5—8), după *Principalele lucrări ale lui I. A. Candrea* (p. 9—18) — un *repertoriu bibliografic* complet, datorat cercetătorului Radu Michăescu, a cărui utilitate nu

mai e nevoie să fie subliniată —, urmează o primă parte a cărții, constituită din studiul-prefață (care dă și titlul cărții) (p. 19—62); în sfârșit, partea cea mai cuprinzătoare (p. 63—197) este formată dintr-o selecție a unor studii, fragmente din cursuri sau porțiuni nu prea întinse din operele mari (lexicografice, în primul rând) ale lui I. A. Candrea. Sînt incluse aici lucrări din aproape toate domeniile în care s-a manifestat acel „nou și cutezător spirit” (N. Iorga; v. p. 62) al cărturarului și savantului I. A. Candrea: istoria limbii române, etimologia, lexicologia și lexicografia, studiul textelor vechi, dialectologia, romanistica, relațiile româno-albaneze, folclorul, cultivarea limbii, activitatea didactică (cursuri, manuale de limba română pentru străini etc.). Aceasta este și ordinea în care Florica Dimitrescu, în introducerea pe care o semnează, discută activitatea lui I. A. Candrea, urmărind să contureze imaginea savantului și a omului I. A. Candrea, din datele (poate prea puține) ale vieții sale, dar mai ales din acea „biografie intelectuală”, adeseori zbuciumată și dureroasă, care se poate citi printre și în dosul rîndurilor ce-i formează opera. Scopul acestei introduceri este, dacă se poate spune astfel, și unul *formativ*, nu numai *informativ*, și aici vedem în primul rînd realizarea ei cea mai remarcabilă. Prin notații adeseori fugare, citind impresii ale celor care l-au cunoscut îndeaproape, fapte aparent nesemnificative, reușește relevarea, în spatele *științei*, a unei *conștiințe* demne și drepte, arată că *savantul* este întotdeauna dublat, sau, mai bine zis, coexistă cu *omul*. Prin aceste fapte, care ating mai mult inima decît rațiunea, autoarea reușește să apropie „generațiilor mai tinere” (p. 4) nu numai „o parte din opera de prestigiu a lui I. A. Candrea” (*loc. cit.*), ci și exemplul unui om dăruit pînă la sacrificiu științei pe care o slujea, al unui om generos și drept, „prietenos, fermecător, plin de vervă” (p. 59), îndrăzneț și înțelegător, deosebit de modest și de discret, cu o putere de muncă pe care puțini au mai dovedit-o.

Prezentarea activității științifice a lui I. A. Candrea (puțin didactică, dar tocmai de aceea clară și logică) nu este nici ea scrisă fără pasiune, lucru care se vede mai ales în analiza amănunțită a activității lexicografice a lui I. A. Candrea, în permanentă paralelă cu S. Pușcariu, care însuși a mărturisit că a învățat de la I. A. Candrea „multe lucruri noi” (p. 34). Scopul introducerii este în primul rînd profilarea vastei personalități a lui I. A. Candrea. Scepticismul, poate retoric, de la care pleacă autoarea („este foarte dificil de precizat *centrul de interes* (s. a.) al studiilor lui I. A. Candrea...” p. 22), este dezmințit de însuși cuprinsul studiului: aproape jumătate din el (20 de pagini din 43) este dedicat analizării activității de lexicograf și de etimologist a lui I. A. Candrea. Și, într-adevăr, acesta (în special etimologia) a fost domeniul în care spiritul lui I. A. Candrea a obținut și cele mai spectaculoase rezultate; „...promotor al unei noi etape în lexicografia noastră” (p. 46), în munca la dicționarele publicate de el, singur sau în colaborare, în numeroasele etimologii pe care le-a stabilit — „mici capodopere de inteligență” (Al. Rosetti; v. p. 42) —, marele lingvist, dublat de un filolog, dialectolog (*Atlasul Banatului* este, poate, cea mai regretabilă dintre lucrările lui nelucrate și nepublicate), folclorist etc., s-a manifestat plenar, în toată inteligența, ingeniozitatea, fan- tezia și spiritul critic care-l stăpîneau.

Dar, mai mult decît vastitatea ariilor de investigație asupra cărora savantul s-a aplecat în cursul vieții sale, mai importantă ni se pare concepția sa teoretică, spre care converge întreaga sa activitate, concepție neformulată sistematic, dar existentă în citeva fraze cu caracter de program și mai ales deductibilă din modul în care este analizat materialul lingvistic. Fl. Dimitrescu găsește că I. A. Candrea „aparține unei generații pentru care filologia avea un sens foarte larg, îmbrățișînd aproape întreaga viață spirituală a unui popor...” (p. 57). În aceasta credem că rezidă, de fapt, adevăratul „centru de interes” al lui I. A. Candrea: în înțelegerea și practicarea filologiei ca «studiu tuturor manifestațiilor spiritului omenesc în spațiu și timp» (Wolf; v. p. 69), în legătura strînsă dintre disciplinele lingvistice și istoria culturală a poporului; scopul cercetării filologice nu poate fi decît „a cunoaște mai bine poporul cu limba și obiceiurile lui” (p. 57), relevarea spiritualității populare fiind ținta muncii de lingvist a lui I. A. Candrea.

Cu toate că I. A. Candrea nu a dat lucrări de sinteză, teoretice, „a adus o contribuție de prim ordin la progresul științei limbii în numeroase compartimente” (p. 62), contribuție pe care cartea prezentată aici (carte în care, în general, lipsesc greșelile, scăpările sau inexactitățile), alît prin studiul introductiv cit și prin textele alese, o pun meritoriul în evidență. Ea readece în actualitate — pentru nespecialiști, în primul rînd — opera unui savant-lingvist cu preocupări și rezultate dintre cele mai remarcabile. Alegerea paginilor ilustrative a fost judicios făcută, și sîntem siguri că numai spațiul restrîns a determinat-o pe Florica Dimitrescu să se limiteze la ce se vede. Cu toate acestea numărul, precum și extinderea fragmentelor din cursuri ar fi putut fi mai mari. De asemenea, din domeniul onomastic nu este inclusă nici o contribuție, deși a fost un domeniu pentru care I. A. Candrea a manifestat un „interes deosebit” (p. 55), încă din tinerețe. Credem că și un *Indice* de cuvinte și nume ar fi fost necesar, deși nici celelalte apariții citate mai sus nu-l au toate.

Revenind la ceea ce spuneam la începutul prezentării, această intenție, care se pare că se prefigurează la Editura științifică, de a se face o serie sau o colecție de lucrări care să cuprindă și să intereseze lingvistica și filologia românească, ar trebui realizată cât mai curând. Revenirea la „cei vechi” ni se pare nu numai necesară, dar și plină de învătămintă. Dacă această serie sau colecție se va încheia, ar fi nevoie de o periodicitate mai susținută și, credem, și de un nume. Poate *Philologica*.

Ianuarie 1975

Nicolae Mocanu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21

MARIN BUCĂ, O. VINȚELER, *Dicționar de antonime*, Editura enciclopedică română, București, 1974, 260 p.

Apărut în condiții grafice remarcabile, la Editura enciclopedică română, *Dicționarul de antonime*, întocmit în colaborare de M. Bucă și O. Vințeler, reprezintă o realizare de pionierat în lexicografia românească, remarcându-se și între lucrările similare, puține la număr, aparținând unor limbi cu vechi tradiții lexicografice (franceza, rusa ș. a.).

Dicționarul se recomandă de la început printr-o carte de vizită, semnată de prof. G. Ivănescu, sub forma unui *Cuvînt înainte* în care se face o apreciere succintă a cărții.

Motivarea teoretică propriu-zisă precum și principiile generale de lucru sînt expuse mai pe larg în introducerea semnată de M. Bucă. Urmează o listă bibliografică, textul propriu-zis al grupurilor de antonime socotite cele mai uzuale în limba română, cu citatele aferente, volumul încheindu-se cu un indice alfabetic al termenilor și cu trimiterile de rigoare între cuvintele-titlu. Aceste compartimente alcătuiesc un tot unitar absolut necesar și binevenit în vederea înțelegerii tehnicii redacționale folosite și implicit a consultării corespunzătoare a cărții.

Discuțiile de ordin teoretic depășesc nivelul impus îndeobște de explicațiile destinate unui public mai larg. Raportată la categoria de sistem, antonimia este definită nu numai prin prisma opoziției semantice, ci și prin aceea a asemănării semantice. Schimbarea opticii asupra înțelesului de cuvinte cu *sensuri opuse*, prin includerea în seria acestora alături de cuvinte care exprimă relații calitative pe cele referitoare la relațiile cantitative, spațiale sau temporale, este însoțită și de autorii prezentului dicționar (vezi p. 9—10), care disting patru feluri de *sensuri opuse*. Diferențierea reflectă, pe de o parte, varietatea relațiilor determinabile ca antonimice, iar pe de altă parte indică sporierea gradului de dificultate în delimitarea riguroasă a acestor grupuri, dintre care unele sînt într-adevăr încetățenite și cunoscute, dar altele sînt recunoscute ca antonime doar în context (de exemplu: *luminos* — *sombriu*, *lumină* — *umbră*). Prezentarea într-o formă grafică ingenioasă, adecvată perfect ilustrării vizuale a opoziției de sens servește și altor deziderate ale autorilor: evidențierea pe un plan secund a relațiilor sinonimice și a polisemantismului cuvintelor. În totalitatea ei, soluția practică adoptată slujește nemijlocit teza, atît de mult teoretizată și atît de puțin argumentată concret, a lexicului ca sistem.

Cîteva probleme generale de ordin lexicologic și lexicografic:

— în seria grupurilor cu statut de antonime propriu-zise se întîlnesc și unele socotite îndeobște antonime improprii: nume de culori, de anotimpuri etc. (exemplu: *iară|vară*, *alb|negru*), sau se decretează antonime uzuale grupuri ca *fast*, *-ă|nefast*, *-ă*. Dacă *nefast* este un neologism încetățenit (vezi DLR, tom. VII, litera N), *fast* nu este înregistrat în nici unul din dicționarele menționate ca sursă (vezi p. 10), grupul antonimic fiind deocamdată specific numai limbii franceze (vezi *Dictionnaire alphabétique, analogique de la langue française*, Paris, 1970);

— pentru marcarea relației antonimice la cuvintele polisemantice s-a recurs la notarea cu cifre la umăr. Folosită cu precădere numai la unele cuvinte, aceasta devine uneori și o sursă de neclaritate (izvorită, credem, din lipsa unei corelări tehnice), ajungîndu-se la situații ca: *fictiv*, *-ă* (plăsmuit, imaginar)/*real*⁴, *-ă* (care există în realitate) și *imaginar*, *-ă|real*⁴, *-ă*, de unde *real*⁴ = *real*[?]. Și legat de acest exemplu, avînd în vedere ținuta lucrării, socotim ca necesară, într-o ediție viitoare, marcarea cel puțin cu o trimitere și a principalelor sinonime întrebuintate în definiții, respectiv aici a lui *plăsmuit*, sinonim cu *fictiv* și *imaginar*, dar antonim cu *real*. Astfel, unor „serii sinonimice” le-ar corespunde anumite „serii antonimice”;

— sînt binevenite indicațiile de ordin gramatical (exemplu : substantivat), dar acestea nu se practică cu consecvență. Există, de pildă, *imposibil*, *-ă/posibil*, *-ă*, dar unele citate par să indice o valoare adverbială : „cred că știuse întotdeauna că era imposibil să aibă o livadă” (vezi și *Gramatica limbii române*, vol. II, 1963, p. 104);

— indicațiile cuvintului-titlu privitoare la domeniu, sferă (exemplu : despre oameni; despre voce, glas; cu sens local) sînt foarte utile în multe situații, dar ele nu sînt întrebunțate constant tocmai acolo unde ar fi necesare;

— sinonimele care alcătuiesc unele definiții reprezintă, de cele mai multe ori, grade diferite de sinonimie față de cuvîntul-titlu și numai raportate la anumite contexte. Sau, mai mult, unele sînt specifice, reprezentative pentru alte sensuri. De pildă : *amabil*, *-ă* (prietenos, binevoitor, politicos, *civilizat*, gentil) / *nepolitic*, *-oasă* (lipsit de politețe, *necivilizat*, prost crescut). Pe *civilizat* îl vom găsi la ordinea lui alfabetică cu sensul „care a ajuns la un nivel (superior) de civilizație” opus lui *sălbatic*, *-ă* (primitiv, necivilizat);

— folosirea exclusivă a sinonimelor în definiții nu dă întotdeauna posibilitatea nuanțării de sens necesară, de exemplu : *aparent*, *-ă* se definește prin „*imaginar*” cu citatul : „... *asări de la inferioritatea reală la superioritatea aparentă...*”, dar *aparent* înseamnă în primul rînd „care nu este ceea ce pare să fie”, nuanțare semantică nemarcată de *imaginar*;

— în paralelismul semantic opozițional s-a ținut foarte bine seama și de sensurile figurate cînd acestea realizează la rîndul lor o opoziție antonimică. Uneori însă, au fost date numai aceste sensuri, făcîndu-se abstracție că cele două cuvinte sînt antonime în primul rînd prin sensul lor propriu (de pildă, *fecund*, *-ă/sterp*, *stearpă*, p. 141);

— o problemă dificilă în tehnica redacțională a unui dicționar este și aceea a citatelor care nu indică un sens figurat propriu-zis, ci contextul în ansamblul lui este figurat, cuvîntul fiind întrebunțat cu sensul său propriu. Sensul 2 (fig.) de la *greu*², *-ea/ușor*², *-oară* (copleșitor, apăsător, greu de îndurat/care se suportă fără greutate, lipsit de griji, comod) este ilustrat cu un astfel de citat : *cu toții prin lume purtăm cîte-o cruce : Mai grea, mai ușoară precum ne e partea ...*. Munca deosebită depusă la cele peste 230 de titluri bibliografice pentru depistarea unor citate adecvate în care să fie prezenți ambii termeni antonimici, merită a fi relevată, chiar dacă, uneori, autorii au rămas tributari textelor.

Lucrare de largă audiență și accesibilitate în public, *Dicționarul de antonime*, în afara observațiilor sau îmbunătățirilor care i se pot aduce, reprezintă evident o reușită.

Ianuarie 1975

Doina Negomireanu
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

VASILE PAVEL, *Terminologia agricolă moldovenească*, Editura Știința, Chișinău, 1973, 210 p.

Fie doar faptul că e dedicată studierii terminologiei uncea din cele mai vechi și importante indelelticiri omenești și ar fi de ajuns ca monografia lui Vasile Pavel să stîrneasce interesul. La lectură, ea se dovedește o cercetare serioasă, complexă și cu calitate.

Studiul se bazează pe interpretarea materialului din *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea a II-a (hărțile 834—923, 957—961, 1016—1035), ca și, parțial, pe cea a materialului tematic nepublicat, din aceeași lucrare. Autorul a mai adunat date lingvistice și etnografice cu ocazia unor anchete în peste 60 de localități. În monografie sînt înregistrați și discutați — bogăție evidentă — peste 1 000 de termeni.

Perspectiva din care este cercetat lexicul agricol moldovenesc este, deci, una spațială, de geografie lingvistică.

Un astfel de studiu presupune o varietate de aspecte și metode, ridicînd, în același timp, o mulțime de probleme teoretice și de procedeu practic. De aceea, autorul socotește necesar să evidențieze cîteva din ele în primul capitol al lucrării — *Metode și aspecte de cercetare a lexicului dialectal*, selectînd modalități și procedee care i se par cele mai adecvate unei analize cit mai complete a realității lingvistice.

Cum la baza descrierii și analizei se află, firesc, cuvîntul, acesta nu poate fi cercetat izolat, ci doar în multiplele și variatele sale legături cu celelalte componente ale sistemului lexical, obținîndu-se o clasificare în grupuri tematice, în cadrul cărora se încearcă, atunci cînd e posibil, evidențierea unor micro sisteme. Onomasiologia, punct de plecare, conlucrează cu

sémasiologia. Și pentru că în cazul de față cuvîntul este unificate a vocabularului dialectal, deci a unui sistem (diăsistem) de sisteme particulare, în interpretarea lexico-semanticii apar probleme specifice, asupra cărora autorul insistă cu temei. În mod normal, descrierile sincrone trebuie să i se adauge aspectul diacronic, care e mereu prezent prin analiza etimologiei termenilor, a stratigrafiei și a dinamicii lor în relație directă cu obiectele și acțiunile pe care aceștia le denumesc („Wörter und Sachen”, adică „realii și termeni”), în funcție de condițiile social-economice concrete pe care le-au cunoscut vorbitorii unui anume idiom, situații în care învôcarea punctului de vedere geografic își are importanța și valoarea sa. Iar sfat stica, nici ea neglijată, stabilește frecvența (circulația) cuvîntelor după originea lor. Se propune deci o continuă îmbinare de procedee și metode, unghiuri și aspecte, astfel încît rezultatele să fie cit mai complete și obiective. Și chiar dacă modalitatea nu e într-o totul înedită, avantajele, eficiența nu-i pot fi negate. Fapt confirmat, dealtfel, și de monografia lui Vasile Pavel.

Cercetarea propriu-zisă a lexicului agricol al graiurilor din R.S.S. Moldovenească se întinde pe parcursul capitolelor II — *Terminologia uneltelor și a mașinilor agricole* și III — *Terminologia plantelor cultivate, a noțiunilor referitoare la recoltarea cerealelor și a terenurilor agricole* (sic), capitole care se structurează, la rîndul lor, potrivit unor grupe tematice de termeni care privesc unelte și mașini de cultivare a solului (plugul și părțile sale, grața și bo-roana cu părțile lor, sapa, hîrlețul, semănătoarea etc.), de secerat și coșit (coasa și părțile ei, secerătoarea), de recoltat cereale (furca), de treierat (îmblăciul cu părțile sale, tăvălugul de treierat, batoza, vinturătoarea etc.), ca și acțiunile care se efectuează cu aceste unelte și mașini; apoi, cerealele și alte plante (mei, porumb, floarea-scărelui etc.), recoltarea cerealelor (snopi, stog etc.), terenurile agricole (brazdă, răzor, hat, arătură de toamnă etc.). Analiza relevă o bogăție terminologică deosebită și variată ca origine: cuvinte moștenite din latină, creații interne (formate prin derivare sau compunere, derivații semantice), împrumuturi (mai ales vechi sud-slave și ucrainene). Asupra unui material vast se întreprinde o descriere amănunțită și nuanțată, sincronică dar și diacronică, corespunzătoare unei realități în mișcare de-a lîngul timpului, cu incursiuni istorice și etnografice, evidențindu-se multiple corelații lexico-semantice, arii de răspîndire (cu hărți și desene ilustrative). Sînt de apreciat atît detaliul, cît și ansamblul, privirea sintetică. Statistica, folosită și în cuprînsul capitolelor II și III, vizează în capitolul IV *Termenii agricole în lumina frecvenței lor în graiuri*, un capitol interesant, cu sugestii în folosirea hărților pentru cercetarea structurii etimologice a vocabularului dialectal din punctul de vedere al frecvenței.

În rezumat, o realizare meritorie, binevenită și foarte utilă nu doar lingvistului. Lucrare care ne amintește, încă o dată, că materialul prețios al atlaselor lingvistice oferă posibilități și valențe multiple de analiză și interpretare.

Ianuarie 1975

Eugen Bellechi
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Năpoca, str. E. Racoviță, 21

MARIA KOSNICĂNU, *Studiu asupra numelor de persoană*, Editura Știința, Chișinău, 1973, 216 p.

Cartea cercetătoarei din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească este o interesantă și pertinentă analiză diacronică și sincronică a sistemului antroponimic oficial — prenume și nume de familie — și a sistemului antroponimic popular. Intenția autoarei a fost de a evidenția principalele etape ale evoluției antroponimiei moldovenești, formarea actualului sistem de denominație: apariția și originea prenumelor, schimbarea lor în diferite epoci, funcțiile sociale ale diverselor categorii antroponimice în diferite perioade, componența — aspectul — antroponimiei contemporane din punctul de vedere al originii și frecvenței, tendințele de dezvoltare, stabilirea modalităților generale de formare a antroponimelor în limba moldovenească. Sînt studiate și condițiile economice și sociale care au contribuit la apariția numelor de familie, precum și originea și structura acestora.

Un important loc în lucrare îl ocupă studierea particularităților semantice, gramaticale și stilistice ale antroponimelor, privite comparativ cu apelativele din limbă, comparația fiind făcută atît în ceea ce privește deosebirea, cît și asemănarea și corelația dintre ele.

Materialul antroponimic studiat a fost excerptat din următoarele surse: documentele slavo-moldovenești din sec. XIV—XVI, documentele moldovenești din sec. XVII—XIX,

acte de stare civilă, registre agricole, literatură artistică, folclor moldovenesc, publicații periodice etc.

Calculule statistice incluse în lucrare, sub forma unor tabele-anexe, au fost făcute avînd ca bază a doua ediție a *Micului îndreptar antroponimic: Nume de persoane*, apărut la Chișinău în 1968 și care a fost elaborat de A. Eremija și autoarea lucrării pe care o prezentăm.

Unele fenomene antroponimice sînt ilustrate și prin exemple similare din antroponomia limbilor vest-romănice, ca franceza și italiană—pe de o parte—și din limbi slave, cum sînt rusa și ucraineana — pe de altă parte.

Variatatea problemelor pe care le implică studierea antroponimiei necesită și folosirea unor metode diversificate de cercetare. La studierea evoluției prenumelor, a originii numelor de familie și a unor fenomene gramaticale (cum sînt prepoziția, cazul, declinarea) autoarea a aplicat metoda comparativ-istorică. Pentru a evidenția specificul formării hipocoristicelor și a numelor de familie, autoarea a recurs la metoda tipologică-structurală. Calcululele statistice, deși sînt doar o anexă la lucrare, ilustrează, în mod foarte clar, frecvența antroponimelor, viabilitatea și productivitatea anumitor formații.

Lucrarea are o *Introducere* care cuprinde interesante și utile considerații teoretice referitoare la onomastică. Aceasta este considerată ramură a lingvisticii, avînd ca obiect de studiu numele proprii, în sens larg. Remarcînd faptul că cea mai controversată problemă a onomasticii — respectiv a antroponimiei — o constituie existența sau inexistența unui conținut semantic la numele proprii, exprimă ele noțiuni și îndeplinesc același funcții ca și apelativele sau se deosebesc de acestea prin ceva specific, caracteristic numai lor, apreciază că de răspunsul la aceste întrebări depinde elaborarea unei teorii generale a numelor proprii. În legătură cu această problemă autoarea ne semnalează că în ultimul timp se conturează tot mai clar poziția unor cercetători sovietici, dintre care îi amintește pe V. A. Nikonov și A. V. Superskaja.

Revenind la antroponomie, autoarea afirmă că ea este „microistoria societății, în ea reflectîndu-se felul de viață, orînduirea socială, concepțiile poporului respectiv și relațiile lui cu alte popoare” (p. 7). Pe lângă acest fapt, antroponomia prezintă un prețios material și pentru istoria limbii, păstrînd, în antroponime, forme sau cuvinte demult dispărute din lexicul activ al limbii.

Cele 3 capitole ale lucrării sînt consacrate următoarelor probleme ale antroponimiei din R.S.S. Moldovenească:

Cap. I. *Prenumele*; considerații generale asupra lor, originea și evoluția lor, formele oficiale și populare, formele hipocoristice și alte derivate.

Cap. II se ocupă de problema *Numelor de familie*, fiind abordate și aici probleme generale, formula oficială de denuminație, formula populară de denuminație, originea numelor de familie și formarea lor.

Cap. III este consacrat studierii din punct de vedere semantic și gramatical a antroponimelor cuprinse în primele două capitole.

Pe lângă aceste 3 capitole, care constituie partea esențială a lucrării, mai remarcăm bogata bibliografie utilizată de autoare și semnalăm, ca un element pozitiv, indicele antroponimic dat la sfîrșitul lucrării.

Pe lângă valoarea științifică a lucrării, reținem și utilitatea ei practică, ea fiind destinată învățătorilor care predau limba maternă, scriitorilor, publicului larg care vine zilnic în contact cu diferite nume, precum și forurilor oficiale de la starea civilă și evidența a populației. Intenția autoarei a fost de a contribui la folosirea corectă, în scris și oral, a numelor de persoane.

Terminologia antroponimică specifică, utilizată în lucrare, este explicată pe parcurs, în momentul expunerii materialului, într-un capitol sau altul.

Lucrarea a căutat să scoată în evidență bogăția și varietatea antroponimiei din R.S.S. Moldovenească și posibilitățile pe care le are limba de a crea nume noi, prin diverse mijloace lingvistice; fiind un izvor de expresie, fiind însăși „ogînda societății, microistoria poporului” (p. 149).

Mai 1974

Aurelia Stan
 Institutul de lingvistică și istorie literară
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

A. V. SUPERANSKAJA, *Obščaja teorija imeni sobstvennogo*, Moscova, 1973, 366 p.

Cartea lingvistei sovietice Alexandra Vasilievna Superanskaja este una din cele mai recente și mai valoroase lucrări de teorie asupra numelui propriu.

Ea cuprinde cinci mari capitole, o scurtă introducere, o încheiere și o foarte bogată bibliografie, care se extinde pe 21 de pagini. Prima jumătate a bibliografiei cuprinde lucrări ale autorilor sovietici, iar cealaltă jumătate, lucrări de autori străini. La sfârșitul lucrării se dă și un indice de materii.

În primul capitol, intitulat *Numele și societatea* se discută *Legătura numelui propriu cu viața omului și se stabilește Locul onomasticii între celelalte științe* (p. 7—44).

Al doilea și cel mai mare capitol (p. 45—137) se ocupă de *Statusul numelui propriu*, cuprinzând o amplă relatare a istoricului problemelor de onomastică. Tot aici se clarifică probleme importante ca : *Individualizarea și generalizarea în onomastică, Posibilitatea trecerii numelor proprii în nume comune și a celor comune în proprii* precum și *Legătura cuvîntului cu noțiunea și obiectul*.

Capitolul al treilea (p. 138—213) este consacrat problemei *Spațiului onomastic și clasificării numelor proprii*. În subcapitole sînt tratate probleme ca aceea a *Numelor create artificial și a celor apărute în mod spontan*, problema *Terminilor «micro» și «macro» în onomastică, Clasificarea cronologică a numelor și Clasificarea numelor în legătură cu obiectele denumite*.

Este dezbătută în lucrare și ideea *Legăturii numelor proprii cu limba și vorbirea* (cap. IV, p. 214—249) și, în cele din urmă, sînt abordate și cîteva probleme de *Semantica a numelor proprii* (cap. V, p. 250—329).

În introducere A. V. Superanskaja dă o definiție a termenului *onomastică*, despre care spune că are două sensuri : „în primul rînd definește știința complexă despre numele proprii, în al doilea rînd cuprinde numele proprii ; cea de a doua parte a definiției include și termenul *onimia*” (pe care l-am putea traduce prin „denumire”) (p. 5).

În ceea ce privește constituirea onomasticii ca știință de sine stătătoare, autoarea subliniază faptul că acest lucru a devenit posibil numai în momentul cînd de studiu problemelor sale s-au ocupat lingviștii, aducînd cu ei metodele analizei structurale și semantice, care studiază materialul lingvistic cu metode lingvistice.

Autoarea constată că, deși onomastica a apărut la confluența altor științe, cum ar fi istoria, geografia, etnografia, sociologia, ea se deosebește radical de ele, prin complexitatea sa. În onomastică predomină componentul lingvistic. În fiecare limbă, marea majoritate a termenilor care constituie *onimia* sînt creați pe baza elementelor limbii. Fiecare nume este un cuvînt care se dezvoltă după legile limbii, și informația pe care ne-o furnizează fiecare nume propriu se obține cu ajutorul mijloacelor lingvistice. Ea continuă, în același timp, să rămîna un ajutor la îndemîna istoricilor și geografilor.

A. V. Superanskaja propune o clasificare a numelor după categoria pe care acestea o denumesc. Autoarea stabilește trei mari categorii după care se pot clasifica numele proprii. În prima categorie intră substantivele care denumesc obiecte insuflețite sau perceptibile ca vii, cum sînt antroponimele individuale și colective și zoonimele. În cea de-a doua categorie intră obiectele neinsuflețite, ca toponime, cosmonime și astronime, fitonime, hrematonime (nume de arme, veselă, instrumente muzicale etc.), denumirea mijloacelor de locomoție, denumiri de sortimente și firme etc. În cea de-a treia categorie sînt incluse numele obiectelor complexe, cum ar fi instituțiile, organele periodice de presă, sărbătorile, jubileele, zilele festive, campaniile militare, dezastrele spontane și altele.

Categoriile lexicale care nu se încadrează în spațiul onomastic sînt considerate etnonimele, denumirea persoanelor după locul unde trăiește, porecele colective și denumirea mărcilor diferitelor produse. Faptul că autoarea consideră etnonimele și porecele colective ca nefăcînd parte din „spațiul onomastic” constituie, pentru onomaști, o inovație față de clasificările anterioare.

Numele proprii, deși sînt uneori cuvînte diferite (din punct de vedere gramatical sau al originii), fac parte din aceeași clasă lexicală fiind legate prin trăsături comune. Autoarea trasează cîteva caracteristici de bază ale numelui propriu care îl deosebesc de celelalte cuvînte din lexicul propriu unei limbi. Aceste trăsături permit să se califice cuvintele ca *onime* sau *apelative* chiar și în acele cazuri cînd se pare că granița dintre numele proprii și cele comune este neclară și imprecisă.

Onomastica, observă autoarea, a apărut ca știință aplicată. Marea majoritate a lucrărilor de onomastică apărute pînă acum sînt lucrări închinete fenomenelor izolate, particulare,

factice. Dar interesul mereu crescând pentru problemele de onomastică face necesară elaborarea unei teorii generale, a unor legi generale de cercetare pentru această categorie lexicală a numerelor proprii, indiferent de limba în care ele au fost create sau se folosesc. „Apariția lucrărilor empirice face necesară crearea de lucrări teoretice” (p. 5). Monografia de față, care este o chintesență a problemelor teoretice ale onomasticii, este destinată să satisfacă tocmai această necesitate.

Septembrie 1974

Ileana Neiescu
Institutul de lingvistică și istoric literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ÖRDÖG FERENC, *Személynévviszsgálók Göcsej és Hetés területén*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1973, 620 p.

Volumul de față prezintă sistemul numelor de persoane dintr-o regiune, în linii mari unitară din punct de vedere lingvistic și etnografic, din sud-vestul R. P. Ungare. Autorul lucrării, F. Ördög, și-a propus tratarea exhaustivă a sistemului antroponimic din regiunea aceasta. Cu mici excepții, lucrarea urmează cu precădere principiul sincronie de investigație, faptele fiind discutate atât din punct de vedere lingvistic, cit și psihologic, cultural etc.

În afară de *Introducere*, lucrarea cuprinde trei capitole mari, distincte: *Analiza numelor* (A nevek vizsgálata), *Materiale și documente* (Adattár) și *Indice și tabele sinoptice* (Mutatók és összesítő adattárak).

În *Introducere* sînt descrise pe larg metodele și mijloacele folosite alit la culegerea cit și la prelucrarea materialului. În această ordine de idei, autorul arată că metoda individuală-comparativă se realizează prin folosirea combinatorie a statisticii și a geografiei lingvistice.

Deosebit de interesantă ni se pare metoda culegerii materialului, deoarece a făcut posibilă terminarea adunării lui din cele 82 de localități într-un timp record de doar citeva luni. Tocmai pentru acest motiv socotim utilă cunoașterea mai amănunțită a acestei faze de lucru.

În primul rînd s-a întocmit un chestionar cu următoarele 10 întrebări: 1. Numele satului; 2. Numele de familie¹ al individului; 3. Numele de familie înaintea căsătoriei; 4. Locul și data nașterii; 5. Numele de familie al mamei înaintea căsătoriei; 6. Ocupația individului; 7. Adresa; 8. Cum i se adresează cineva; 9. Cum e denumit în lipsă; 10. De ce a primit supranumele?

Chestionarul a fost difuzat Consiliilor populare, care au completat primele 7 întrebări pe baza cărților de imobil. După cum deducem din cele relatate de autor, aceste cărți de imobil sînt păstrate la Consiliile populare și constituie o evidență exactă a populației la data respectivă. O metodă similară a fost aplicată și la culegerea materialului de toponimie pentru volumul *Zala megye földrajzi nevei* (Toponomia județului Zala). Această metodă, de culegere a materialului cu ajutorul cadrelor didactice, al angajaților Consiliilor populare și al altor persoane din partea locului, precum și verificarea și prelucrarea materialului de către specialiști, este larg folosit în R. P. Ungară. Aproape fiecare Consiliu popular județean și-a propus elaborarea monografiei județului folosind această metodă.

După primirea materialului de la Consiliile populare, autorul s-a deplasat la fața locului pentru verificarea materialului adunat, precum și pentru obținerea răspunsurilor la întrebările 8, 9 și 10.

Pentru studierea influenței modei și a religiei s-a întocmit un alt chestionar, conținînd următoarele întrebări: 1. Domiciliul părinților; 2. Religia; 3. Data nașterii; 4. Data botezului; 5. Numele de botez; 6. Numele de botez al tatălui; 7. Ocupația tatălui; 8. Numele de botez al mamei; 9. Ocupația mamei; 10. Numele de botez al nașului; 11. Ocupația nașului; 12. Numele de botez al nașei; 13. Ocupația nașei; 14. Domiciliul nașilor. Fișele au fost completate de către angajații Arhivelor statului din Szombathely. Datele adunate au făcut posibilă studierea mai multor probleme, cum ar fi transmiterea prenumelor de la părinți, de la nași și altele.

¹ Am folosit termenii de *nume de familie* și *nume de botez* pentru a evita orice confuzie care s-ar putea ivi din cauza topicii limbii maghiare. De fapt în limba maghiară „pre-numele” este „postnume”.

Un al treilea chestionar a fost completat de către elevii de clasa a VII-a și a VIII-a din 13 școli generale (38 de sate). Acest chestionar era compus din următoarele 11 întrebări: 1. Numele de familie și de botez; 2. Locul și data nașterii; 3. Domiciliul; 4. Ocupația părinților; 5. Părinții acasă mă numesc în felul următor; 6. Colegii de clasă mă numesc în felul următor; 7. Dacă am moștenit numele de la vreun bunic?; 8. De ce am primit chiar acest nume de botez?; 9. Cine l-a ales?; 10. Dacă eu mi-aș alege acum numele de botez, pe care l-aș alege?; 11. De ce l-aș alege chiar pe acesta?

Tot în *Introducere* se dă harta și lista localităților anchetate.

Prima parte a lucrării, adică studiul propriu-zis, intitulat *Analiza numelor* (A nevek vizsgálata), cuprinde două capitole mari. Primul capitol (Az írásbeli nevek) se ocupă de forma scrisă a numelor; iar cel de-al doilea (A szóbeli nevek) de forma folosită în vorbirea curentă. Autorul, la rîndul lui, împarte forma scrisă a numelor în două categorii: 1) forma existentă în registrele de naștere și 2) forma scrisă existentă în alte documente. Această împărțire din urmă e justificată prin faptul că în registrul de naștere nu figurează și un al treilea element, înfîlnit de obicei în alte scripte, cum ar fi registrele agricole. De exemplu: *ifjú* 'junior', *idős* 'senior' și altele.

La cercetarea formelor scrise ale numelor de familie și de botez datele sînt prezentate și prin grafice, iar repartitia lor geografică este ilustrată prin scrierea lor pe hărți.

Pe lângă examinarea frecvenței numelor, autorul cercetează și problema model, viața numelor, evoluția sistemului antroponimic denominativ. Tot în acest capitol se face o analiză succintă a tipurilor sintactice de nume, după forma lor din registrele de naștere. Capitolul se încheie cu examinarea formelor scrise ale supranumelor și ale cuvintelor cu rol de diferențiere.

Un capitol mare al lucrării este dedicat studierii formei orale a numelor de persoane (A szóbeli nevek). Aici se deosebesc formele cu care indivizii se adresează direct persoanei respective și formele cu care ei sînt identificați în lipsă. În prima categorie sînt introduse, pe lângă forma de bază a numelor de botez, și hipocoristicele. După examinarea frecvenței acestor două categorii, se face o prezentare și o analiză lingvistică amplă a hipocoristicelor precum și a modului de formare a lor. Repartitia lor geografică este ilustrată prin numeroase hărți. Hipocoristicele mai sînt cercetate din punctul de vedere al formei și al conținutului lor afectiv, ca și în funcție de vîrsta purtătorilor lor.

Un capitol aparte studiază forma mijloacelor de identificare a indivizilor. Tot în acest capitol se analizează și cauzele și modul formării supranumelor, precum și funcțiunea lor.

A doua parte a lucrării conține întregul material adunat, sistematizat după numeroase criterii și după punctele anchetate, în ordinea în care ele figurează pe harta de bază.

Partea a treia a lucrării conține indicele alfabetic al numelor de familie, al numelor de botez, al hipocoristicelor, al supranumelor precum și numeroase tabele sinoptice privind categoriile denominative discutate. Lucrarea se încheie cu un rezumat în limba germană.

Documentată și cuprinzînd un material vast și bine organizat, lucrarea poate fi considerată un model în onomastică.

August 1974

I. Csák
 Institutul de lingvistică și istorie literară
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

S. G. BEREJAN, *Semantičeskaja ekvivalentnost' leksičeskich edinic*, Chișinău, 1973, 371 p.

După cum rezultă și din bogata bibliografie a problemei anexată lucrării, sinonimia a format obiectul unor numeroase studii. Lucrarea lui S. G. Berejan își propune să dea relațiilor sinonimice, existente real și obiectiv în limbă, o caracterizare științifică acceptabilă din punctul de vedere al lingvisticii contemporane și să releve trăsăturile de bază specifice așa-numitelor sinonime ale sistemului lexical al unei limbi.

După ce trece critic în revistă criteriile existente (lingvistice și logice) de stabilire a sinonimelor, arată că singura caracteristică posibilă trebuie căutată în structura semantică (lexicală și gramaticală) a cuvintelor. V. A. Zveghintev propunea ca unitate de bază a nivelului semasiologic al limbii variația lexico-semantică. Autorul lucrării disociază unitatea legată de planul expresiei — variația lexicală — de unitatea din planul conținutului — variația semantică (VS). În consecință, sinonime sînt nu acele cuvinte care coincid întru totul ca sens, ci unități care au

numai VS-uri identice. Criteriul sinonimiei îl constituie coincidența elementelor componente ale structurii semantice a cuvintelor (VS), îmbinată cu coincidența sensului categorial gramatical.

Determinarea gradelor de sinonimie se face, în urma unei analize semice, după coeficientul de apropiere, utilizând formula $v = \frac{2s}{n+m}$, în care n și m reprezintă numărul de elemente

în care pot fi descompuse VS-urile, iar s — numărul de VS-uri identice a două cuvinte; v este o mărime $0 < v \leq 1$. Când $v = 1$, structurile semantice ale cuvintelor sinonime coincid.

Sinonimele formează în componența lexicului microstructuri deschise. Sinonimia este un fenomen lingvistic condiționat de posibilitatea existenței unei coincidențe totale sau parțiale a cuvintelor ca înțeles.

Sinonimia cuprinde trei aspecte de relații semantice între semnele lingvistice: identitatea deplină a sensurilor (o m o s e m i a), înglobarea sau intersectarea sensurilor (identitate parțială — p a r a s e m i a) și asocierea întâmplătoare în vorbire a unor cuvinte care în limbă nu coincid deloc ca sens.

Cîmpul conceptual cuprinde unități omosemice și parasemice. Particularitatea funcțională a omosemantelor constă în faptul că se comportă ca și celelalte unități ale sistemului lexical numai la nivel stilistic; la nivel semantic, ele apar ca o unitate, echivalentă cu un cuvint. Unitățile parasemice ale unui cîmp conceptual reprezintă semne lingvistice diferite.

Diferitele unități ale unui cîmp conceptual se caracterizează prin admiterea unuia și aceluiași sem. Spre deosebire de omosemante, parasemantele posedă și seme cu trăsături de diferențiere sau complementare. Sinonime propriu-zise sau sinonime în sens restrîns trebuie considerate numai omosemele.

Grupul omosemic reprezintă o *paraligmă*. În mare se pot stabili patru tipuri de trăsături distinctive ale unităților omosemice în interiorul sistemului: apartenența la o sferă stilistică (S), determinarea temporală (T), nuanța emoțională (E) și utilizarea figurată (F). Omosemantele care nu se opun unul altuia constituie variante stilistico-funcționale. Coeficientul de apropiere stilistică

a omosemantelor se stabilește după formula $k = \frac{p}{p+q}$, în care p reprezintă numărul de opoziții privative, iar q — al opozițiilor echipolente.

Referitor la opozițiile sintagmatice ale omosemantelor, se relevă tipurile de relații dintre ele, atît în ceea ce privește posibilitatea de îmbinare lexicală, cît și de îmbinare sintactică.

În capitoul în care își propune tratarea funcțională a lexicului și a omosemiei, S. G. Berejan arată că, față de *c u v i n t, l e x e m u l* presupune o abstractizare. Cele două noțiuni reprezintă unități de rang diferit; lexemul este definit ca o invariantă lipsită de existență materială.

Realizarea concretă a lexemului se face prin unul sau prin mai multe lexe — unități de sens nefuncționale ale planului expresiei. Se întâmplă ca un lex să aparțină unor lexeme diferite (omonimie) sau ca diferite lexe să aibă rolul de allosexe sau variante ale unui lexem (omosemie). Lexemele se identifică prin funcțiune (semnificat), lexele — prin formă (semnificant).

În această concepție, fiecare lex al unui cîmp dat, ca unitate a planului expresiei, este solidar cu o unitate determinată din planul conținutului — lexemul — care constă dintr-un fascicul din semele care compun cîmpul. Arhilexemul este acel lexem care exprimă într-un mod general conținutul întregului cîmp. Uneori, de exemplu în cîmpul conceptual „copac”, arhilexemul se exprimă prin două lexeme, *copac* și *arbore*, caracterizate printr-un sens unic. Lexele apar ca allosexe ale unui lexem cînd pe plan stilistic se află între ele în relații de distribuție complementivă (*curte/ograda*); ele sînt variante ale unui lexem cînd se află în relație de distribuție liberă (*vanitos/infatual*).

În interpretare funcțională, omosemantele sînt manifestări concrete ale unui lexem, ca allosexe sau variante, și se opun nu la nivel semantic, ci la nivele mai înalte. În vorbire, parolele pot deveni allosexe ale unui lexem, opunîndu-se la nivel funcțional-stilistic. Ele pot fi socotite omosemante, dar nu ale limbii, ci ale vorbirii, de studierea lor ocupîndu-se stilistica.

În continuare, lucrarea lui S. G. Berejan tratează omosemia unităților lexicale vechi și a celor împrumutate, omosemia unităților lexicale care au aceeași rădăcină și omosemia temelor antisemice, devenite identice datorită prefixelor negative.

Felicia Șerban
 Institutul de lingvistică și istorie literară
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

GÁBOR O. NAGY, *Abriss einer funktionellen Semantik*, Budapesta, 1973, 124 p.

Cercetarea lingvistică contemporană acordă semanticii un rol tot mai important, fapt oglindit atât în încercările din ce în ce mai frecvente de a i se contura mai precis trăsăturile specifice cât și în considerarea ei ca factor *sine qua non* în analiza lingvistică.

Beneficiind de noile metode de cercetare oferite de lingvistica structurală și transformățională, analiza semantică și-a marcat cu mai multă strictețe și rigoare elementele ei definitorii.

Gábor O. Nagy, profesor la seminarul de limbi finougrișe și specialist în lexicologie și lexicografie, a depus de-a lungul anilor o intensă activitate la întocmirea unor lucrări de proporții și importanță deosebite: *A magyar Nyelv értelmező szótára* — Budapesta, 1959 — 1962, *Magyar szótársok és közmónások* — Budapesta, 1966, marele dicționar maghiar de sinonime etc. Toate acestea, împreună cu studiile speciale întreprinse în probleme de semantică reflectă o profundă înțelegere a faptelor de limbă, o parte din rezultatele acestor cercetări fiind sintetizate în lucrarea de față. Preluând cercetările efectuate în analiza structurală a sensului cuvintelor (vezi B. Pottier, A. -J. Greimas, E. Coseriu ș.a.), G. O. Nagy duce mai departe această analiză prin prisma unei semantici funcționale.

Concepută ca un studiu teoretic, modest intitulată „schiță” (*Abriss*), cartea prezintă succint rezultatul unei munci impresionante efectuată cu peste 50 000 de cuvinte pe aproximativ 100 000 de texte excerptate din lucrări literare, articole de ziar ș.a.m.d. În capitolul introductiv și în cel afectat scopului și metodelor (*Ziel und Methode der Forschung*, p. 7—18) autorul își delimitează cu claritate și precizie problematica lucrării în contextul aspectelor pe care le ridică semantica sincronică și diacronică (structura de adâncime, semantica sintactică, schimbările de sens etc.). Lucrarea, spune G. O. Nagy, nu își propune să fie o introducere în semantica generală sau un rezumat al problemelor care frământă semantica de azi, ci își propune exclusiv o analiză a funcției sememelor (*die bedeutungstragenden Einheit der Sprache*) privite în contextul existenței lor la nivelul sincronic al limbii.

Tratat astfel, dintr-un punct de vedere insuficient valorificat pînă în prezent, studiul se impune atenției de la început prin concepția fundamentală adoptată. Abordarea multilaterală și dialectică a factorilor principali care definesc limba ca fenomen „în sine” și ca mijloc de comunicare în societate, se verifică permanent în opiniile prezentate și în analizele semantice efectuate. Faptul are o semnificație deosebită, ținînd seama că în ultimii 50 de ani în domeniul lexicologiei s-au vehiculat o diversitate de principii și metode și s-au decretat soluții mai mult sau mai puțin unitare și capabile să răspundă adecvat complexității fenomenului semantic.

G. O. Nagy consideră că „die Funktion der kontextbezogenen Sememe ist” (p. 13), iar sememul este raportat la contextul în care există, deoarece numai acest principiu al „contextualismului” (*Kontextualismus*) poate oferi o reală evidențiere a funcțiilor sememului: *nominativă* (indicatorie), *gramaticală* (sintagmatică) și *stilistică* (emoțională) (p. 21). Unitatea acestor funcții dă posibilitatea înțelegerii sememului ca funcție semantică, întreaga expunere fiind subordonată acestei idei. După discutarea felului și structurii contextelor (*Art und Beschaffenheit des Kontexts*, p. 18—23) se urmărește, în ordine, funcția nominativă, cu principalele ei aspecte legate de context și frazeologie (*Relationen im Kontext, Kontexttypen und Elementarkontexte, Die phraseologische Einheit* etc.), funcția gramaticală, cea stilistică și în final se rezervă un capitol aparte sinonimiei ca mijloc de sistematizare a sememelor. Evidențierea detaliată a funcțiilor amintite se realizează prin referirea constantă la două principii, credem noi, esențiale în imprimarea unui caracter științific studiului întreprins: considerarea elementelor concomitent prin prisma individualului și a sistemului, precum și corelarea fenomenului de vorbire (*parole*) cu cel al limbii (*langue*).

Funcția semantică se verifică în esență prin context în actul vorbirii, care, spune G. O. Nagy, este nu numai o sinteză a dinamicului și staticului, ci și o sinteză a concretului și generalului (p. 49).

Remarcabil este și faptul că relația dintre teoretic și practic nu este tratată unilateral și nici nu rămîne la nivelul unui deziderat. Astfel, dacă în primele capitole concretul constituie sursa și motivarea aserțiunilor teoretice generalizatoare, în partea finală se demonstrează cum acestea pot da, la rîndul lor, soluții practice unei cercetări: sinonimia și sistematizarea sememelor. Fundamentarea teoretică a acestei părți se poate rezuma schematic prin accepția: „Wird dieses Semem in Kontexttyp mit einem anderen Semem vertauscht, d. h. absichtlich an die Stelle eines anderen gesetzt und bewahrt der Kontexttyp (bzw. sein Repräsentant) im Wesentlichen seine ursprüngliche Gesamtbedeutung sind die zwei Sememe synonym” (p. 112).

Prin raportarea celor trei funcții ale sememului la definiția de mai sus, se obțin datele impuse de sistematizarea, cel puțin parțială, a lexicului unei limbi și datele necesare întocmirii unui dicționar de sinonime (p. 123—124).

Adresată cu precădere cercetătorului lexicolog și lexicograf, cartea lui G. O. Nagy se recomandă ca o reală contribuție la delimitarea și definirea unor elemente aparținând domeniului semantic atît pe plan general-teoretic cît și practic.

Ianuarie 1975

Doina Negomireanu
 Institutul de lingvistică și istorie literară
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

LUTZ RÖHRICH, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, Band 1—2, Freiburg — Basel — Wien, Herder, 1973, 1256 p.

După ani de migăloasă cercetare, de atentă adunare a materialului și de anevoioasă redactare, profesorul Lutz Röhrich, înconjurat de vreo 15 studenți și doctoranzi, pe care i-a îndrumat cu recunoscută pricepere și autoritate, oferă științei internaționale o nouă lucrare monumentală. Cunoscut pînă acum prin studii în domeniul prozei populare (*Märchen und Wirklichkeit*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1959, ed. a II-a 1964; *Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart*, 2 vol., Bern — München, 1962 — 1967; *Gebärde — Metapher — Parodie. Studien zur Sprache und Volksdichtung*, Düsseldorf, 1967 ș.a.), Röhrich realizează de data aceasta o lucrare de lexicologie superioară tuturor celor similare publicate pînă acum în cultura germană, atît prin metodologia adoptată, cît și prin cantitatea materialului.

Lucrarea e însoțită de o amplă introducere și de o vastă bibliografie (Röhrich nu alcătuiește un dicționar după alte dicționare, ci își extrage materialele din peste 1 000 de titluri bibliografice); nu lipsește nici lista celor aproximativ 600 de reproduceri fotografice și nici registrul amănunțit de materii cuprinse în cele două volume.

Autorul definește expresia proverbială prin referire la proverb: dacă acesta din urmă are forma unei propoziții încheiate, cea dintîi trebuie introdusă într-o propoziție, pentru a exprima ceva precis; ea e o materie primă, fără formă, se schimbă după timp și persoană, o expresie al cărei înțeles e altul decît suma tuturor cuvintelor constitutive. Röhrich supune expresia frazeologică unei analize structurale, insistînd asupra locuțiunii comparative, și apreciază că aceasta a fost bine cercetată pentru latină, franceză și engleză, în timp ce în domeniul german se fac abia acum primele încercări. Expresia frazeologică are caracter anonim, întocmai ca basmul sau cîntecul. Ea intră deopotrivă în atenția filologului și a folcloristului. Principalele izvoare ale expresiilor frazeologice sînt viața de toate zilele, limba diferitelor grupuri sociale, obiceiurile populare, reclama comercială, teatrul, opereta, televiziunea, filmul etc.

Röhrich așază expresiile într-o orînduire alfabetică, după cuvîntul de bază, indică variantele verbale și atestările lor istorice, înțelesul și evoluția lui de-a lungul veacurilor, previne asupra deformărilor de înțeles din unele texte, reproduce ilustrațiile cele mai potrivite etc.

Invocînd exemplul finlandezului Matti Kuusi, cu celebra sa lucrare *Regen bei Sonnenschein. Zur Weltgeschichte einer Redensart (Ploaie cu soare. Despre istoria mondiață a unei locuțiuni)*, Helsinki, 1957, Röhrich susține că ar merita să fie întocmite monografiile asupra fiecărei expresii proverbiale. El realizează și cîteva modele în lexiconul său, cum ar fi: *jem. ins Bockshorn jagen* (= a goni pe cineva în corn de capră); expresia a fost atestată încă pe la anul 1500 (ea ar putea fi însă și mai veche), a fost uzitată de unii dintre cei mai de seamă scriitori germani (Lessing, Goethe) și continuă să fie întrebuițată și astăzi în vorbirea curentă. Autorul explică cele două sensuri ale locuțiunii: sensul botanic, cel din anecdotă, din altă limbă, din domeniul obiceiurilor calendaristice, al dreptului, din blesteme etc. El subliniază că nici unul dintre acestea nu poate înlocui pe celelalte, iar la sfîrșitul articolului indică o bogată bibliografie. La fel de interesant ne pare și articolul *einem aufs Dach steigen* (a urca pe acoperișul casei cuiva), care cunoaște numeroase atestări în evul mediu, supraviețuind în unele regiuni pînă prin sec. al XVIII-lea. Dezvoltată din dreptul obișnuințnic medieval, sancțiunea de a i se desface cuiva acoperișul casei se dădea mai ales aceluia care întrețineau relații extraconjugale. Ea e cunoscută și în Elveția, Italia, Flandra, Irlanda.

Unele expresii se referă la elemente de cultură populară, cum este *Karnickel hat angefangen* (= ciritoarea a început; ciritoarea este un obiect de lemn, folosit la alungarea păsărilor de pe holde). Ea se întrebuițează cînd cineva dorește să argumenteze pretinsa vină a celui mai slab. Alte expresii au ca punct de pornire obiceiurile populare, ca *geschmückt wie ein Pfingstochse* (= instruțat ca un bou la Rusalii); aceasta amintește obiceiul instruțării bouului, cunoscut la unele popoare europene.

Expresiile frazeologice au adeseori caracter internațional și ar merita să fie întreprinse studii comparative și în acest domeniu. Lutz Röhrich urmărește uneori răspîndirea internațională a expresiilor (cf. *Kirmes in der Hölle* = chermeză în infern, *Perlen vor die Säue werfen* = a arunca perle în fața scroafelor). În limba română există un mare număr de expresii și locuțiuni pe care le găsim și în lexiconul lui Röhrich, dintre care indicăm cu acest prilej: *ihm lacht das Glück* = lui îi surde norocul; *er hat mehr Glück als Verstand* = el are mai mult noroc decît minte; *da kommt Geld zum Gelde* = banul la bani trage; *Geld wie Heu* = bani ca fînul (pleava); *das Geld zum Fenster hinauswerfen* = a arunca banii pe fereastră; *die Gänse beschlagen* = a potcovi găștele; *nicht all werden bei jemandem* = a nu îmbătrîni la cineva (despre un angajat, în trecut); *fluchen wie ein Fuhrmann* = a înjura ca un birjar; *mit einem Fuss im Grabe stehen* = a sta cu un picior în groapă; *himelschreienden Unrecht* = nedreptate strigătoare la cer; *man kann's ihm an der Stirn lesen* = i se poate citi pe frunte; *nicht auf die Stirn gefallen sein* = a nu fi căzut pe cap; *Strohfeuer* = foc de paie; *Stroh im Kopf haben* = a avea paie (pleavă, lărtițe) în cap; *einen in der Tasche haben* = a avea pe cineva în buzunar; *alles in einem Topf werfen* = a pune totul într-o oală; *jemandem stehen alle Türen offen* = cuiva îi stau toate ușile deschise; *die Tür von aussen zumachen* = a închide ușa pe dinafară; *Tür an Tür wohnen* = a locui ușă în ușă; *den Verstand verlieren* = a-și pierde mințile; *jemandem bleibt der Verstand stehen* = cuiva îi stă mintea în loc; *unter vier Augen* = între patru ochi; *einen Vogel haben* = a avea o păsărică etc., etc.

Lexiconul lui Lutz Röhrich se adresează unui cerc larg de cititori: dialectologilor le oferă formele regionale și răspîndirea teritorială a expresiilor proverbiale, celor care se ocupă de istoria limbii le indică atestările istorice ale expresiilor, originea și evoluția lor, străinilor le lămuirește expresii pe care nu le pot găsi în dicționarele bilingve. Explicațiile autorului, detaliate și clare, numeroasele ilustrații, la care adăugăm condițiile grafice în care editura Herder a publicat această lucrare, fac din lexiconul lui Röhrich o apariție de cel mai mare interes în domeniul lexicologiei și al folcloricilor.

Aprilie 1974

Ion Talos

Centrul de etnografie și folclor
Cluj-Napoca, str. Republicii, 9

SUZANNE KAKUK, *Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1973, 660 p.

Vasta monografie de care ne ocupăm urmărește, după cum arată titlul și subtitlul ei, două scopuri: pe de o parte, studierea limbii turcești din secolele XVI — XVII, pe de altă parte, cercetarea elementelor turcești ale limbii maghiare din secolele amintite. Baza lucrării o formează elementele de limbă turcă osmanlie din diferite documente și scrieri redactate în limba maghiară din cele două secole menționate. Autoarea consideră că aceste elemente, intrate în special din sîrbocroată în maghiară, degajate de trăsăturile maghiare și slave meridionale, sînt monumente ale limbii turcești din epoca respectivă. Transliterate, ele reflectă mai veridic pronunțarea din limba turcă osmanlie decît documentele turcești ale vremii scrise cu litere arabe, deoarece acest scris a rămas mult în urma limbii vii, în continuă dezvoltare.

Lucrarea are două părți. În prima parte (p. 17—434) autoarea prezintă, sub formă de dicționar, cuvintele turcești osmanlie în izvoarele maghiare amintite, în cea mai mare parte fiind nume proprii (nume de familie, de persoană, supranume, porecle, nume de localități, de locuri ș.a.). În fruntea articolelor se află cuvintele turcești urmate de indicarea în limba franceză a sensurilor lor, iar la numele proprii se arată categoria de nume din care fac parte (nom de famille, nom de personne, surnom, sobriquet, nom d'un village etc.). Într-un alineat nou se dau locul și anul atestării cuvîntului în limba maghiară, iar în alineatul următor sînt menționate atestările cuvîntului-titlu turcesc în celelalte limbi balcanice: sîrbocroată, bulgară, macedoneană, albaneză, română, greacă ș.a. Ultimul alineat al fiecărui articol este rezervat documentației privind cuvîntul-titlu turcesc și etimologia acestuia.

Cea de-a doua parte a monografiei (p. 435—546) valorifică din perspectiva lingvisticii istorice materialul faptic prezentat în dicționar. În capitolul de fonetică tratează pe rînd vocalismul și consonantismul limbii turcești, precum și reflexele acestora în împrumuturile turcești ale limbilor din centrul și sud-estul Europei.

Capitolul de morfologie este mai redus, materialul cercețat oferind prilej îndeosebi unor concluzii privind conjugarea, derivarea nominală și verbală, compunerea și construcțiile sintagmatice.

Din lexicul studiat, 80 % sînt din domeniul administrativ și militar. Dintre aceste cuvinte numai 20—25% sînt de origine turcă, restul de 75 — 80 % fiind intrate în limba turcă mai ales din arabă și persoană. Dintre numele de persoană aproximativ 80 % sînt de origine arabă.

În bibliografia bogată a lucrării, lingvistica românească este reprezentată prin dicționarul etimologic al lui A. Cioranescu, DDRF, D. Bogdan, GL., „Romanoslavica” (I, 1958), Șăineanu, *Influența orientată asupra limbii și culturii române I — III*, București, 1900, TDRG ș.a. Un indice de cuvinte, de nume de persane și supranume, de nume de locuri etc., grupate după limbi (turcă, arabă, maghiară, sîrbocroată, bulgară, macedoneană, albaneză, română, bizantină, greacă modernă, italiană, latină, germană și rusă), completează aparatul științific al lucrării.

Prin materialul bogat, prin expunerea clară și documentată, monografia Suzanei Kakuk reprezintă un instrument de lucru și o sursă de informații indispensabile pentru cei care se ocupă de interacțiunile lingvistice din sud-estul Europei în general și de elementele turcești ale limbilor din această parte a continentului nostru.

Februarie 1975

B. Kelemen
 Institutul de lingvistică și istorie literară
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

T. DE MAURO, *Storia linguistica dell' Italia unita*, Editori Laterza, Bari, 1972, 573 p.

Ampla lucrare a lingvistului italian T. De Mauro este consacrată istoriei lingvistice a Italiei, urmărind-o pe o perioadă de circa 100 de ani: de la înfăptuirea unității politice (1861) și pînă în anii de după cel de-al doilea război mondial (1945—1960). După cum mărturisește autorul însuși în a sa *Avvertenza*, tratarea problemei urmează două planuri: un plan al documentării, căruia îi este consacrată o parte importantă a lucrării sub titlul *Documenti e questioni marginali*, precum și prețioasele note de la subsolul celor patru capitole, și un plan al expunerii propriuzise, care, în cuprinsul a patru capitole, adună rezultatele unor minuțioase cercetări.

Preocupat de soarta limbii „che dal Rinascimento s'era cominciato a dire «italiana»” (p. 9), T. De Mauro își începe cercetarea prin a privi limba italiană în raport cu problemele culturale și etnico-politice ale națiunii. În perioada unificării, realitatea lingvistică a Italiei era cu totul singulară în contextul celorlalte limbi europene: dacă pe plan cultural și politic primatul limbii italiene era un dat cert, pe plan efectiv lingvistic italiana era o limbă „celebrată”, dar nu folosită de vorbitorii italieni, o limbă „straniera în patria” (p. 14).

Călăuzit de concepția raportului dintre istoria lingvistică și istoria nonlingvistică, De Mauro prezintă pe larg, în cel de-al doilea capitol al lucrării sale, condițiile lingvistice ale Italiei din perioada unificării politice. Evenimentele istorice, situația politică, economică, socială sau culturală, conformația specifică a reliefului Italiei sau fapte de altă natură sînt solicitate de autor spre a explica nașterea și prosperarea, secole de-a rîndul, a unei „păduri” de dialecte, foarte diferite unele de altele. Cu o deosebită pătrundere și competență, T. De Mauro motivează vigoarea și continua consolidare a dialectelor, care n-au fost prea mult atinse nici de constituirea limbii italiene comune, născută din idiomul florentin, în formele fixate prin operele lor de marii trecentiști Dante, Boccaccio și Petrarca. Tradiția scrisă pe care se baza idiomul florentin, folosirea limbii italiene comune doar de un număr restrîns de intelectuali și doar în Toscana și Roma, situația dificilă a învățămîntului și, deci, numărul mare de analfabeți care nu aveau acces la limba comună sînt citeva din aceste motive, care au accentuat mereu prăpastia dintre limba comună și dialecte. Rezolvarea acestei complexe situații avea să vină din partea importantului eveniment politic de la 1861.

Profundele transformări din viața socială a Italiei unite au avut consecințe îmbucurătoare pentru situația lingvistică a Italiei, de aceea „la storia linguistica italiana dopo l'unità richiede . . . d'esser vista nel suo nesso con la storia della società italiana in tutti gli aspetti del suo sviluppo” (p. 53). Aceasta este ampla problemă analizată cu aceeași competență pe baza unei solide argumentații de către lingvistul italian în cel de-al treilea capitol al lucrării sale. Industrializarea și urbanizarea sînt două mari evenimente extralingvistice cu consecințe extraordinare în ceea ce privește raportul limbă comună — dialecte. „Osmoza” populației și, deci, a dialectelor, propagarea directă în marile centre urbane a limbii comune prin serviciile publice, școala, presă, radio, televiziune etc. au contribuit la slăbirea și apropierea evidentă a dialectelor de limba comună. Adoptarea progresivă a limbii comune s-a făcut în două moduri: prin reducerea continuă

a folosirii dialectelor, ajungându-se uneori pînă la eliminare, cît și printr-un proces de italianizare a lor. S-a creat astfel un izvor popular de inovații — fapt nou în istoria limbii italiene, care, pînă la unificare, s-a îmbogățit apelînd la latină sau la izvoare culte străine.

Lingvistul italian prezintă în ultimul mare capitol al lucrării sale transformările formale și funcționale petrecute atît în idiomurile dialectale cît și în limba comună de-a lungul unui secol de istorie a Italiei unite, acordînd o importanță deosebită așa-numitelor „varietăți regionale” („le varietà regionali”) ale limbii italiene, care au netezit drumul dialectelor spre limba comună, mijlocindu-le aportul la îmbogățirea ei. „Varietățile regionale” sînt concepute de T. De Mauro „come una nuova risultante nata dal comporsi della tradizione linguistica italiana con le molteplici tradizioni linguistiche dialettali” (p. 142). Vorbitorii dialectelor, începînd să folosească limba comună, au introdus în ea, în mod diferit de la o regiune la alta sau de la un strat social la altul, elemente lexicale ale dialectului lor de origine. Fenomenul transferului s-a făcut și de la limba comună la dialecte, contribuind la același proces de italianizare structurală, creîndu-se astfel o solidă punte de legătură între limbă și dialecte. Pe baza unor calcule procentuale, autorul estimează contribuția diferitelor varietăți regionale la îmbogățirea lexicului limbii comune. O constatare interesantă în ce privește această contribuție este „una rilevante inclinazione verso le forme linguistiche di più economica utilizzazione, verso la brevità e la semplicità” (p. 201). O altă sursă de îmbogățire și înnoire a limbii italiene de după unificare au constituit-o limbile naționale ale statelor europene mai dezvoltate din nord-vestul Europei. Dar toate elementele noi care au pătruns în lexicul italian au fost destul de puțin raportate la întregul vocabular tradițional; majoritatea înnoirilor au pornit din interior, de la materialul moștenit, astfel că limba italiană, așa cum remarcă De Mauro, preferă „l'evoluzione alla rivoluzione” (p. 235).

Cele patru capitole ale expunerii propriu-zise sînt urmate de o parte foarte amplă de *Documenti e questioni marginali*. Un număr impresionant de date statistice, amănunte istorice, aprofundări ale unor probleme mai puțin dezvoltate în expunerea sa, foarte multe trimiteri la lucrări fundamentale de lingvistică sau de altă natură, care aduc argumente în sprijinul rezultatelor cercetării, constituie substanța acestei prețioase părți a lucrării.

Studiul în ansamblul lui este remarcabil prin minuțiozitatea și competența lucrării, prin soliditatea argumentării și a analizei calității, la care se pot adăuga cursivitatea și frumusețea expunerii.

Prescurtări și sigle, deosebit, de cuprinzătoare listă bibliografică (cca 440 de titluri), o listă a simbolurilor de transcriere fonetică, un indice al cuvintelor și sufixelor, unul al numelor proprii și un altul de materii, care încheie această prețioasă lucrare, vin în ajutorul celui dornic să cerceteze drumul lung și anevoios al formării armonioasei limbi italiene.

Decembrie 1974

Angela Goldea
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

JACK C. RICHARDS (ed.), *Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition*, Longman, Londra, 1974, 228 p.

Volumul editat prin grija lui Jack C. Richards stringe o serie de studii care acoperă diferite aspecte ale problemei analizei erorilor, încercînd să stabilească gradul de diferențiere între limba învățată de receptor (*learner*) în cadrul procesului de însușire a unei limbi străine și limba predată de profesor. Pornind de la practică, analiza erorilor oferă o bază pentru o discuție teoretică și, după evaluare, indică modalități de remediere a greșelilor.

Sesizînd deficiența esențială a analizei contrastive, care avea ca bază metodologică compararea în *abstracto* a două sisteme, editorul arată că rezultatele au fost de natură să pună la îndoială valabilitatea acestei metodologii pentru lingvistica aplicată și astfel se pune baza analizei contactului dintre cele două sisteme la receptor (*learner*). Pornindu-se de la situația concretă, se încearcă să se determine sursele erorii. Modificarea metodologiei și delimitarea mai exactă a teoriei lingvistice contrastive au oferit, astfel, o bază mai solidă pentru studierea felului în care receptorul (*learner*) își construiește sistemul intermediar între limba-bază și limba-țintă.

Autorii caută o motivare descriptivă pentru a clarifica o serie de probleme teoretice și a oferi profesorului legături mai variate ce se pot stabili între clasă și problemele de psiholingvistică a relațiilor dintre însușirea limbii-bază și a limbii-țintă (Marina K. Burt, Heidi C. Dulay, S. P. Corder). Precizarea și explicarea fenomenelor ce apar în practica predării limbilor străine se face prin conceptul de transfer și interferență.

Considerarea tuturor determinantilor contextuali ai mesajului, ca și a diferitelor influențe și a rezultatelor lor reprezintă o abordare psiholingvistică în studiul fenomenului respectiv (S. P. Corder, Jack C. Richards), ceea ce face să nu se mai întimplă ca unele predicții bazate doar pe compararea a două sisteme să nu fie validate sau chiar să fie negate în practica predării. Analiza presupune studierea atentă a stadiilor de aproximare a normelor codului limbii-țintă, lucru care se face printr-un concept comun la toți autorii, chiar dacă terminologia diferă: *sistem de aproximare* (*approximative system*; cf. W. Nemser) sau *limbaj intermediar* (*interlanguage*; cf. L. Selinker).

Cele patru părți ale cărții oferă direcțiile generale ale metodologiei și teoriei într-o formă concentrată. Jack C. Richards și Gloria P. Sampson (*The Study of Learner English*) oferă o privire generală în domeniul analizei erorilor, ajutând cititorul să integreze celelalte lucrări într-o perspectivă mai cuprinzătoare. Relația între ceea ce se predă și ceea ce se însușește este prezentată de S. P. Corder (*The Significance of Learners' Errors*) ca o problemă-cheie pentru înțelegerea predării limbilor străine. Autorul observă că erorile receptorului (*learner*) sînt indicative ale stadiului cunoștințelor sale, deoarece propozițiile incorecte, și numai acestea, sugerează strategiile pe care le utilizează receptorul (*learner*) în elaborarea regulilor noii limbi.

Teoria și metodologia folosită în capitolul doi înseamnă o lărgire a timpului de investigație cu rezultate imediate în identificarea și precizarea erorilor, precum și în oferirea de soluții. Sistemul de dezvoltare a cunoștințelor studentului este determinat și de relațiile sociale dintre receptor (*learner*) și comunitatea care vorbește limba-țintă. Astfel, Jack C. Richards (*Social Factors. Interlanguage and Language Learning*) specifică că o analiză a sistemului de aproximare nu poate fi completă fără luarea în considerare a factorilor sociali care dau semnificație acestor trășături. Păreră că atenția trebuie concentrată asupra felului în care receptorul (*learner*) comunică în limba-țintă este împărtășită de L. Selinker (*Interlanguage*) și de W. Nemser (*Approximative Systems of Foreign Language Learners*). Gramatica simplificată a receptorului marchează, după părerea lor, o concentrare a atenției asupra conținutului, și nu asupra formei enunțului, deși sistemul pe care și-l creează receptorul are o coerență internă, el nefiind doar o versiune coruptă a limbii-țintă sau a limbii-bază.

În analiza dezvoltării sintaxei la copiii care învață engleza, Heidi C. Dulay și Marina K. Burt (*You Can't Learn without Goofing*) cit și Roar Ravem (*Language Acquisition in a Second Language Environment* și *The Development of Wh-Questions in First and Second Language Learners*) propun o teorie similară cu cea a lui W. Nemser și L. Selinke, arătînd că, în sistemul de aproximare al copiilor, erorile lor urmează un model similar cu cel al limbii-bază, însușirea limbii-țintă fiind un proces creator, nu diferit de cel al limbii-bază.

Ultimul capitol cuprinde articole care analizează și stabilesc erorile din sintaxa adulților. Autorii (S. P. Corder — *Idiosyncratic Dialects and Error Analysis*; Jack C. Richards — *A Non-Contrastive Approach to Error Analysis*; M. P. Jain — *Error Analysis: Source, Cause and Significance*) sînt de comun acord că limba-bază are o influență deosebită asupra limbii nou-vorbite de receptor, arătîndu-se totodată tendința de a simplifica sintaxa celei pe care o învață.

După cum se poate vedea, analiza erorilor permite formularea de legi pentru sistemul de aproximare al receptorului, oferînd astfel profesorului confirmarea a ceea ce el trebuie să predea, iar din punct de vedere psiholingvistic ea supune teoria transferului la observații critice și oferă date în legătură cu greutățile pe care receptorul (*learner*) le are în calea descoperirii și formulării regulilor limbii-țintă. Stabilirea sistemului de erori este o bază pentru generalizarea, în mod obiectiv, a comportării psiholingvistice în procesul însușirii unei limbi străine, dar desigur că analiza contrastivă nu trebuie să se limiteze doar la aceasta.

Octombrie 1974

Mihai M. Zdrenghea
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

K. OHNESORG (ed.), *Colloquium Paedolinguisticum*, Janua Linguarum, Series minor, 133, The Hague — Paris, Mouton, 1972, 282 p.

Volumul redactat de profesorul Ohnesorg cuprinde lucrările prezentate în plenarele și ședințele pe secții ale unui simpozion consacrat vorbirii copiilor. În articolul prof. dr. doc. Tatiana Slama-Cazacu, *Fifty Years of European Child Language Studies and Perspective in this*

Fields, se subliniază importanța pentru lingvistica generală a studiului vorbirii copiilor ca și al afaziei. Comunicările prezente în volum se caracterizează prin încercarea de a „depăși atât operația simplă de inventariere lingvistică cit și analiza psihologică exclusiv speculativă” (Tatiana Slama-Cazacu, *op. cit.*, p. 23).

În însușirea vorbirii de către copii este importantă opunerea IMAGINII AUDITIVE și a POSIBILITĂȚII DE REPRODUCERE, pentru că acești poli sînt determinanți pentru comportamentul comunicațional al copilului normal. M. Pavlovič, în articolul său *Trois principes concernant le phonème*, vorbește de emisiuni spontane și fortuite care dispar în etapa imitării. Credem că această primă etapă trebuie, la rîndul ei, subdivizată în perioade în care emisiunile sonore ale copilului sînt legate de plăcere/neplăcere, urmată de perioada *para* comunicării, perioada comunicării sonore prefonologice. Kloster-Jensen, în comunicarea sa (*La constatation d'oppositions phonémiques dans le système linguistique de l'enfant*), subliniază că „copilul se asimilează mediului lingvistic fără nici o altă introducere în afara contactelor naturale și de circumstanță” (p. 139). În procesul de însușire a vorbirii, copilul compară în mod continuu propriile sale secvențe cu cele ale adulților, deducînd astfel normele L; la această observație pertinentă a lui Kloster-Jensen am adăuga existența corecțiilor în mesajele copilului.

Necesitatea comunicării apare încă înainte de a-și însuși copilul vorbirea; Průcha (*On the Psycholinguistic Study of Language Acquisition*) arată că procesul însușirii înseamnă o ‘creație’ a GL, dar consideră competența ca fiind un proces în evoluție, fără a preciza natura acestei evoluții.

Un aspect foarte important al însușirii vorbirii de către copil este cel al componentului fonologic, funcționării cărui îi sînt consacrate integral sau parțial mai multe din comunicările prezentate la acest simpozion. În comunicarea citată a lui Pavlovič (p. 59) se arată că „formarea semnului lingvistic se bazează pe activitatea articulatorie de individualizare a fonemelor”, fiind distinse aspectele *auditiv*, *reprezentativ* și *reproductiv* al fonemului (p. 66). Într-o altă comunicare (L. Bartoš, *La réalisation des groupes consonantiques chez un enfant tchèque*, p. 71) se remarcă cele trei moduri diferite de realizare a grupurilor consonantice (noi am spune a sunetelor sau grupurilor de sunete) rostite de copii: *ortofonic*, *distalic* și *simplificat*; în rostirea simplificată se include și cazul descris de K. Ohnèsorg (*Une contribution à la pédophonétique comparée*, p. 187—190) al pierderii inițialelor consonantice, despre care L. Dezső spunea că ar putea fi considerată ca o regulă cvasiuniversală a performanței.

Foarte interesantă ni se pare observația unora din participanți, după care copilul ar fi conștient că nu poate pronunța un sunet (Söderbergh, discutînd comunicarea lui Kloster-Jensen, p. 143, și Chmura-Klekotowa, p. 89; ultima chiar formulează categoric ideea: copilul se joacă cu sonoritatea cuvîntului).

Nu a fost omisă nici studierea vocabularului copilului în perioada însușirii vorbirii de către acesta. P. Janota (*Development of Children's Vocabulary*) arată că „studiul creșterii vocabularului copilului duce la descoperirea faptului că această creștere este logaritmică” (p. 103). Fără îndoială această creștere se bazează în bună măsură pe apariția neologismelor specifice acestei vîrste: ele „apar mai ales în condițiile excitației intelectuale și emoționale care însoțesc orice schimbare a mediului” (Chmura-Klekotowa, Maria, *Slovoobrazovatel'nyje neologizmy v detskoj reči na materialax pol'skogo i russkogo jazyka*, p. 85). Aceași autoare enumeră diferite cauze ale apariției neologismelor: 1. segmentarea greșită în morfeme, 2. contaminarea unor cuvînte apropiate (ca sens sau formă), 3. accentuarea unor componente ai cuvintelor compuse, și 4. cauze extralingvistice.

Analiza funcționării componentului sintactic este mai puțin reușită în volum. În articolul lui Velta Rūke-Dravina, *The Emergence of Affirmation and Negation in Child Language; Some Universal and Language-Restricted Characteristics*, se compară

germ. *Sie schreiben nicht*
rus. *Oni ne pisali*
engl. *They did not write*,

autoarea găsindu-le arbori derivaționali deosebiți (p. 222), fără a observa că deosebirile sînt exclusiv de domeniul structurii de suprafață, că structura de adincime este identică.

Deși ne-am referit în cele de mai sus doar la unele din problemele ridicate de unele comunicări, vom arăta — în concluzie — citînd din nou comunicarea prof. Tatiana Slama-Cazacu: „Preocuparea modernă pentru un studiu interdisciplinar sau din multiple unghiuri este reflectată și de studiul limbajului copiilor” (p. 25).

Aprilie 1974

Paul Schweiger
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Y. LEBRUN, R. HOOPS (eds.), *Neurolinguistic Approaches to Stuttering*, Janua Linguarum, Series Maior, 70, The Hague — Paris, Mouton, 1973, VIII + 152 p.

Roman Jakobson a deschis cu mai bine de trei decenii în urmă un drum nou în lingvistică: studierea fenomenelor patologice și a vorbirii copilului. De atunci, acestei tematici interesante și complexe i-au fost consacrate nenumărate volume și multe sute de studii și articole. Cartea pe care dorim să o prezentăm pe scurt, consacrată studiului neurolingvistic al bîlbîielii, face parte din acest capitol al lingvisticii moderne. Cartea reprezintă rezultatele unui simpozion internațional care a avut loc la Bruxelles în anul 1972. Comunicările prezente în volum reprezintă fie sinteze teoretice ale unor rezultate obținute de înaintași, fie rezultatele unor recente cercetări în domeniu (mai ales de natură reeducativă). În volum sînt incluse 15 comunicări și un text care reprezintă concluziile simpozionului, aparținînd lui R. Hoops. În cele ce urmează vom discuta doar unele din comunicările prezente în volum.

O primă problemă care se cere definită și în acest caz de patologie a vorbirii este aceea a NATURII perturbării: Brutten arată că orice vorbitor normal are o anumită lipsă de fluență în vorbire și o simplă cuantificare a ei nu este suficientă pentru a defini bîlbîiala. Mai mult, am adăuga noi, există anumite forme de disfluență care în anumite stiluri sînt considerate a fi normale și necesare. Kloster-Jensen (care prezintă propriul său caz) arată că este necesară distingerea modelului de bîlbîială după natura sa: în SIMULTANEA sau în SUCCESIUNE (p. 79).

Discutabilă ni se pare aserțiunea lui Keyser (p. 33) că schimbarea predominanței manuale ar putea provoca forme de bîlbîială, care rămîne mai departe o simplă ipoteză nejustificată de fapte.

Foarte importantă ni se pare concluzia mai multora din autorii comunicărilor prezente în acest volum (Boers-van Dijk, Doms și Lissens etc.): că formele individuale de bîlbîială reprezintă cazuri particulare, care trebuie să fie analizate (și tratate) în mod specific. Dealtfel, aceasta ni se pare a fi o trăsătură a mai multor fenomene de patologie a vorbirii.

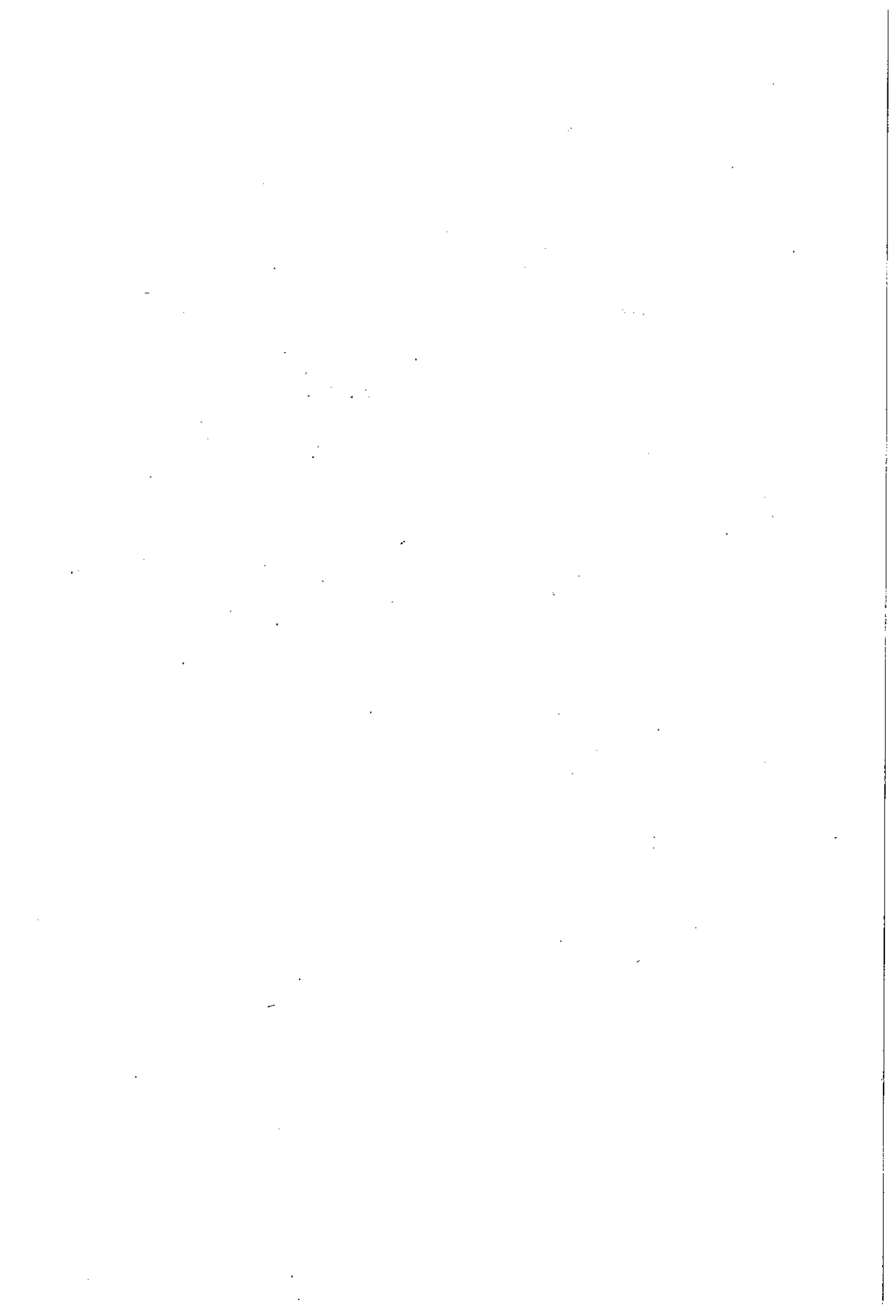
Discutabilă ni se pare baza teoretică a unora din comunicările prezente în acest volum: în comunicarea Anitei Violon se pornește de la niște premise freudiene foarte puțin justificate de rezultatele concrete. Fără îndoială, bîlbîiala este influențată de o anumită conotație a mesajului respectiv, dar nu se poate demonstra o mai strînsă legătură a afectivului cu acest fenomen patologic; ar mai fi de adăugat că în multe cazuri de bîlbîială conotația este negativă și că poate fi greu legată de libido sau de agresivitatea subiectului bîlbîit. În orice caz, dacă se poate găsi o legătură între bîlbîială și agresivitate, probabil ea este cu semnul invers: nu agresivitatea condiționează bîlbîiala, ci ultima o determină pe prima.

În mod deliberat am lăsat la urmă discutarea unui fenomen lingvistic foarte interesant: cuvintele port-manteau create de scriitorul (și matematicianul englez) Lewis Carroll. Keyser arată că aceste cuvinte create de autor (de exemplu în poemul *Jabberwocky*) ar putea fi legate de dificultățile de rostire ale autorului (cunoscut sub nume de G. Dodgson). Telescopia verbală (determinată de bîlbîială) a dus la crearea deliberată a altor cuvinte 'telescopate', care pot fi clasificate ca (i) reunirea a două cuvinte sinonime și (ii) reunirea a două cuvinte antonime. Interesant este faptul că însuși Lewis Carroll a găsit de cuviință să explice 'etimologia' acestor cuvinte și chiar sensul lor.

Credem că se poate afirma — în concluzie — despre cartea prezentată că este o lectură utilă și interesantă pentru cei ce se interesează de unele probleme ale lingvisticii generale și aplicative.

Aprilie 1974

Paul Schweiger
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

UN REMARCABIL BILANȚ DE ACTIVITATE

Societatea de limba română din P.S.A. Voivodina (Iugoslavia) își continuă rodnică activitate (la care m-am referit și cu altă ocazie, v. CL, XVIII, 1973, p. 196—197), înregistrând noi și valoroase succese.

La împlinirea a zece ani de la înființarea Societății a apărut *Un deceniu de activitate 1962—1972* (Zrenjanin, 1972, 143 p.), care cuprinde (după lista membrilor fondatori, a celor care compun organele de conducere și cea a colaboratorilor externi) raportul de activitate în cei zece ani de existență, prezentat, în adunarea generală din 1972, de președintele Societății, prof. univ. dr. Radu Flora. Raportul cuprinde date concrete și informații asupra felului de organizare, asupra obiectivelor urmărite — specificate în Statutul Societății (p. 116 și urm.) — și asupra rezultatelor obținute. Societatea a activat mai ales prin cele câteva filiale, prin patru „active de specialitate”: activul profesorilor de limba română, al traducătorilor, activul literar și activul învățătorilor, prin cele patru comisii permanente: de folclor, juridică, financiară și terminologică. Activele și comisiile au programat și organizat întruniri periodice, la care s-au prezentat și discutat un număr mare de conferințe, multe dintre ele fiind apoi publicate în organele locale: revista „Lumina”, ziarul „Libertatea” sau, mai târziu, în „Analele Societății de limba română” (care apar din anul 1970), așa cum se specifică în continuare (p. 105—115).

Cu prilejul jubileului de zece ani de existență, se dedică profesorului Radu Flora, la împlinirea vârstei de 50 de ani, „Analele Societății de limba română”, nr. 3—4 (Panciova-Zrenjanin, 1972—1973), un impozant volum, de 735 pagini, apărut în condiții tehnice excepționale, care cuprinde, după *Tabula gratulatoria*, și un cuvânt introductiv, trei articole speciale, în care este prezentată activitatea didactică și cultural-socială a sărbătoritului, de cercetare a relațiilor sîrb-române, urmate de bibliografia numeroaselor lucrări ale lui Radu Flora, apărute între 1963 și 1972. Volumul cuprinde 75 de articole, de lingvistică, istorie literară, folclor etc., scrise în diferite limbi (însoțite de rezumate), de cadre didactice și cercetători din Iugoslavia, România și din alte țări, în semn de apreciere a valoroasei activități desfășurată de Societate și de președintele ei.

Societatea a mai înregistrat un succes de seamă în octombrie 1974, prin organizarea — împreună cu unele instituții iugoslave — a celui de-al III-lea Simpozion iugoslavo-român, consacrat interferențelor lingvistic-dialectale și paralelismelor filologice, la care, ca și la cele două anterioare, au participat cadre didactice și cercetători din cele două țări vecine și prietene.

Mai consemnez că este așteptată apariția actelor celui de al II-lea Simpozion iugoslavo-român, care a avut loc la Panciova în septembrie 1972.

Întă numai câteva dintre rezultatele activității cu care Societatea de limba română din P.A.S. Voivodina se poate mîndri.

Octombrie 1974

I. Pătruț

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANII 1973—1974

Majoritatea lucrărilor elaborate în această perioadă sau aflate în curs de elaborare au fost începute în anii anteriori. Totodată au fost lansate lucrări noi.

Lexicologie-lexicografie

La *Dicționarul limbii române* s-a încheiat redactarea literei T (inclusiv revizia finală), s-au extras 5 000 de fișe pentru literele T și U și s-au redactat 650 pagini convenționale la litera T.

La *Dicționarul român-maghiar* (ediție nouă) s-au verificat formele gramaticale și s-au introdus cuvinte noi (vol. I și II-lea). Totodată s-au revizuit și completat articolele existente (până la litera L).

La *Dicționarul maghiar-român* (ediție nouă) s-au executat completările necesare și s-au făcut colaționări la pagini.

Dialectologie

Pentru *ALR I serie nouă* s-a efectuat corectura la vol. I și s-a redactat și scris integral vol. al II-lea. S-au stabilit modalitățile de publicare pentru *ALR II serie nouă*, material necartografiat, din care s-au redactat 90 de chestiuni.

Cu definitivarea vol. al IV-lea s-a încheiat *NALR—Maramureș*.

La *NALR—Banat* a fost definitivat vol. I, cuprinzând 276 de hărți, care a fost înțat spre publicare Editurii Academiei.

Pentru *NALR—Transilvania* s-au redactat, scris și corectat 120 de hărți care alcătuiesc vol. I. Au fost, de asemenea, redactate în întregime și definitevitate, pentru partea introductivă, datele despre localități și informatori.

Pentru *Atlasul lingvistic al graturilor maghiare din Transilvania* s-au redactat 500 de cuvinte-titlu.

În vederea elaborării *Atlasului lingvistic al Europei*, prof. dr. doc. I. Pătruț și P. Neiescu, cercetător principal, au participat la ședința comună a redacției internaționale și a Comitetului național român (București 7—9 mai 1974), la care s-au discutat elaborarea chestionarului și stabilirea rețelei de anchetă.

Fonetică — fonologie

Pe baza materialului din *NALR—Banat* vol. I s-a redactat studiul *Vocalismul subdialectului bănățean*, capitol al lucrării *Fonetica și fonologia subdialectului bănățean*.

Onomastică

Pentru *Dicționarul onomastic al Maramureșului* s-au efectuat anchete în 30 de localități și s-a fișat tot materialul toponimic cules.

Bibliografa onomastică a continuat cu întocmirea fișelor analitice pentru lucrările de onomastică apărute între 1900 și 1940 în Transilvania.

Fișierul onomastic (toponimie și antroponimie) s-a îmbogățit în această perioadă cu încă 30 000 de fișe, numărând în prezent peste 70 000 de fișe.

Istorie și critică literară

A fost definitivată și redactată lucrarea „*Tribuna*” (*Sibiu 1884—1903*) sub formă de cercetare monografică și bibliografie analitică.

S-a elaborat prima parte a lucrării *Istoria presei literare din Transilvania* (până în 1848).

A fost parțial redactată bibliografia analitică *Românii în periodicele germane din Transilvania*, vol. al II-lea (1831—1840).

Pentru lucrarea *Reviste literare maghiare din Transilvania* (de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea) s-au parcurs 35 de reviste, iar materialul cules a fost sistematizat.

Cercetătorii noștri au publicat în acești doi ani mai multe cărți, precum și studii, articole, recenzii și cronici în revistele Institutului și în alte publicații de specialitate.

Manifestări științifice (sesiuni, consfătuiri, simpozioane etc.)

Membrii Institutului au participat în această perioadă la numeroase manifestări științifice organizate de Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, de alte unități din Cluj-Napoca și din țară, precum și de peste hotare.

Organizate de Institut

La ședințele săptămânale au fost prezentate următoarele comunicări de limbă și literatură: *Sens și sistem lexical* (Doina Negomireanu), *Există elemente lingvistice carpatice [„carpatisme”]?* (I. Pătruț), *Studiul comparativ filologic al limbilor* (A. Mișan), *Limbajul primelor texte de teorie și critică literară* (Valentina Curticeanu), *Imperativul în dacoromând* (Rodica Orza), *Note de antroponimie slavo-română* (I. Pătruț), *Consoanele fricative „s” și „j” în grațurile dacoromâne* (Gr. Rusu), *Cîteva observații referitoare la valoarea cu care adverbele îndată și curînd complinesc verbul* (Rita Chiricuță-Marinovici), *Descrierea opozițiilor de gen și număr la adjectiv* (Gh. Radu), *Note de onomastică* (I. Pătruț), *Contribuții toponimico-etimologice* (D. Loșonți), *Consoanele lichide „l” și „r” în grațurile dacoromâne* (Gr. Rusu), *Probleme ale reconstituirii sistemului de derivare al limbii române dintre secolele al IX-lea și al XV-lea* (Ioana Anghel, Felicia Șerban), *Toponime slavo-române* (I. Pătruț), *Arii fonetice și lexicale în subdialectul maramureșean* (P. Neiescu), *Grafe, structură morfologică și ortografie* (I. Pătruț), *Conceptul de „prenume modern” în onomastica românească* (Al. Cristureanu), *Principalele direcții ale cercetării elementului lexical de origine slavă în limba română* (Letiția Becherescu), *Repartizarea pe sfere semantice a împrumuturilor maghiare în limba română* (I. Losonczy), *Principii generate în studiul timpului semantic al termenilor referitori la „gîndire” în limba română* (Doina Negomireanu), *Momente de limbă și literatură română veche: „Codicele sibian” și „Cazania de la Cluj”* (Ath. Popa), *Note lexicale și etimologice* (Felicia Șerban), *Lexicografia transilvăneană pînă în sec. al XVIII-lea* (A. M. Gherman), *Discuții privitoare la istoria limbii române în perioada veche* (I. Pătruț), *În legătură cu teoria expansiunii a lui A. Martinet* (V. Hodis), *Antii de formație ai lui Liviu Rebreanu* (T. Rebreanu), *„Figantada” și poezia barocă italiană* (I. Istrate), *Camil Petrescu sau refuzul conformismului* (M. Popa), *Schiță de istorie a retoricii românești* (A. Sasu), *Poezia de amor a lui Radu Ctrnecl* (V. Tașcu), *Opinii literare în presa maghiară din Transilvania (1830—1848)* (H. Mózes), *O configurație narativă a prozelui I. Agtrbiceanu* (Elena Stan), *Receptarea lui Jules Verne în Transilvania* (C. Engel), *Sistemul de versificație Costin — Dosoftei* (V. Tașcu).

Alte manifestări organizate la Institut:

— „125 de ani de la nașterea lui Ioan Slavici” (13 febr. 1973)

Comunicări: *Exigența publicistului* (Elena Stan), *Ioan Slavici, noul stil* (M. Popa), *Un timp al conștiinței* (V. Tașcu), *Destinul tragic în „Moara cu noroc”, Preliminarii pentru o nouă analiză stilistică* (I. Istrate),

— „25 de ani de la moartea lui Sextil Pușcariu” (13 dec. 1973) (vezi CL, XIX, 1974).

— „Academia Română și Transilvania” (17—18 dec. 1973).

Comunicări: *Sextil Pușcariu și Academia Română* (I. Pătruț), *Ecouri ale activității Academiei Române în reviste din Transilvania* (B. Kelemen, A. Goldea, R. Gudea), *„Tribuna” din Sibiu și Academia Română* (Elena Stan), *Contribuția românilor transilvăneni la adunarea materialului pentru Dicționarul limbii române al Academiei pe baza chestionarului Hasdeu* (V. Breban), *Corespondența I. Bianu — Andrei Verș* (C. Engel).

— „75 de ani de la nașterea lui E. Petrovici” (2 apr. 1974) (vezi CL, numărul de față).

— „Sesiunea științifică a instituțiilor de cercetare din Cluj-Napoca ale Academiei Republicii Socialiste România închinată celei de a 30-a aniversări a eliberării patriei, Congresului al XI-lea al P.C.R., activității academice transilvănene și împlinirii a 1850 de ani de atestare documentară a municipiului Cluj-Napoca” (21—22 iun. 74). După ședința festivă, sesiunea a continuat pe institute. La Institutul de lingvistică și istorie literară au fost prezentate următoarele comunicări: *Cronologizarea în lingvistică* (I. Pătruț), *Construcții determinative nominale în diferite sisteme lingvistice* (B. Kelemen), *Cu privire la „u” final în dialectul aromân* (P. Neiescu), *Eugen Ionescu și „rinocerizarea”* (M. Popa), *„Revista scriitoare”* (Elena Stan), *Considerații cu privire la numele de familie din zona Porților de Fier* (Ileana Neiescu), *Din toponimia Văii Artesului Mic* (Aurelia Stan), *Probleme de coordonare în propoziția grațurilor dacoromâne* (Sabina Teius), *Contri-*

buffi la studiu derivării cu sufixele -în -înă în limba română (Ioana Anghel), *Prefacele do-, pro-, ză- în Banat* (E. Beltechi), *Paradigme verbale de la conjugarea a III-a influențate de paradigme de la a II-a* (V. Bidian), *Un caz de omonimie* (Felicia Șerban), *Din onomastica Văii Arieșului Mic* (I. Roșianu și G. Vasiliu), *Opinii despre funcția literaturii în Istortografa literară maghiară din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea* (C. Engel), *Răspândirea diftongului „ea” în Banat* (I. Faiciuc), *Românescul „flor”. Semnificații și arii de răspândire* (N. Mocanu), *Considerații privitoare la unele variante morfologice ale verbului „a fi”* (Rodica Orza), *Relații despre români în opera unui umanist polon din sec. al XV-lea [Filip Buonacorsi Callimach]* (A. Sasu), *Elemente românești în terminologia populară a exploatării forestiere în bazinul Gheorgheni* (L. Szász), *Propoziții subordonate relative* (Elena Cimpeanu), *Accepții ale barocului* (I. Istrate).

— „Consfătuirea de lexicologie — lexicografie” organizată de colectivul din Cluj-Napoca, care lucrează la *Dicționarul limbii române* (12—14 apr. 1973). Au participat acad. I. Iordan, acad. I. Coteanu, redactorii responsabili ai *Dicționarului*, precum și conducătorii și membrii colectivelor din București și Iași (vezi CL, XVIII, 1973, nr. 2).

Organizate de alte unități din Cluj-Napoca

— La „Sesiunea științifică a Universității Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (apr. 1973), prof. I. Pătruț, directorul Institutului, a prezentat comunicarea *Realizări și perspective în onomastica românească*.

— „Colocviul internațional de teoria constructivă a funcțiilor” (Institutul de calcul, 6—12 sept. 1973).

Comunicări: *Unele observații asupra aplicării metodelor cantitative în stilistică* (Ioan Stan și Aurelia Stan), *Rolul factorului cantitativ în analiza funcțională a elementelor de limbă* (B. Kelemen).

— „Sesiuni festive de comunicări” organizate de Societatea de științe filologice, Filiala Cluj-Napoca:

— „125 de ani de la nașterea lui Ioan Slavici” (febr. 1973)

Comunicări: „*Insemnări despre proza lui Ioan Slavici*” (M. Popa).

— „300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir” (19 oct. 1973)

Comunicări: *Cantemir în viziunea transilvănenilor* (M. Popa), *Cantemir gândind misterul* (A. Sasu), *Poezia limbajului în „Istoria ieroglifică”* (V. Tașcu).

Organizate de unități din alte centre

— Sesiune festivă de comunicări „300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir”, organizată de Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (27—29 oct. 1973)

Comunicări: *Cantemir și istoriografia literară din Transilvania* (M. Popa), *Traducându-l pe Cantemir* (C. Engel), *D. Cantemir și filozofia națională a sec. al XVIII-lea* (A. Sasu), *Versificația lui D. Cantemir* (V. Tașcu).

— „Sesiunea de comunicări” a Muzeului Banatului din Timișoara (ian. 1974)

Comunicări: *Lucian Blaga comentator de artă* (M. Popa).

— „10 ani de existență a Institutului Pedagogic de 3 ani din Oradea”, sesiune jubiliară (19 mai 1973)

Comunicări: *Un fantastic lucid: Oscar Lemnar* (M. Popa), *E. Lovinescu, culisele renunțării* (A. Sasu), *Structuri geometrice în balada populară* (V. Tașcu).

— „125 de ani de la nașterea lui I. Slavici”, simpozion comemorativ (Turda, apr. 1973)

Comunicări: *Nuvelistica lui Ioan Slavici* (M. Popa), *Ioan Slavici, un impas al conștiinței* (V. Tașcu).

— „90 de ani de la apariția revistei «Tribuna»” (Sibiu, febr. 1974)

Comunicări: *Realismul „Tribunei”* (M. Popa), *Ilustrarea spiritului critic* (A. Sasu), *Carta morală a „Tribunei” din Sibiu* (V. Tașcu).

— „Zilele G. Călinescu” (Onești 5—7 iun. 1974)

Comunicări: *G. Călinescu, momentul afirmării* (M. Popa), *Realități despre români în epoca unui umanist polon* (A. Sasu), *Visul de Paris al lui M. Kogălniceanu* (V. Tașcu).

— „Colocviul național de poetică și stilistică” (Sinaia, 19—20, dec. 1974).

Comunicări: *Începuturile hermeneuticii românești* (M. Popa), *Hermeneutica — textul și contextul critic* (A. Sasu), *Poezia, un argument al poeziei* (V. Tașcu), *O poetică a teatrului baroc* (I. Istrate).

La „Sesiunea științifică de comunicări” organizată de Societatea de științe filologice, Filiala Arad (iulie 1974), M. Popa a prezentat comunicarea *Literatura „Tribunei”*.

La simpozionul comemorativ „350 de ani de la nașterea lui Dosoftei”, organizat în cadrul manifestărilor UNESCO, V. Tașcu a prezentat comunicarea: *Versificația lui Dosoftei*.

— Al III-ale Congres internațional de studii sud-est europene (București, 4—10 sept. 1974)
 Comunicări : *Ratations linguistiques slaves-grecques-roumaines* (I. Pătruț), *Despre problemele realității în literatura maghiară din România în epoca interbelică* (H. Mózes).

Organizate peste hotare

La cel de al 3-lea simpozion iugoslavo-român, care a avut loc la Zrenjanin între 9—13 oct. 1974, au participat cu comunicări trei membri ai Institutului : Gr. Rusu, *Corespondențe fonetice româno-srbocroate*, M. Popa, *Școala Ardeleană și mișcarea filologică sud-dunăreană*, I. Mării, *Influența sirbească asupra lexicului unui grai din Banat*. Comunicările au fost prezentate și la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca.

V. Tașcu a participat la cursurile de vară de limbă și cultură spaniolă de la Universitatea din Malaga (Spania).

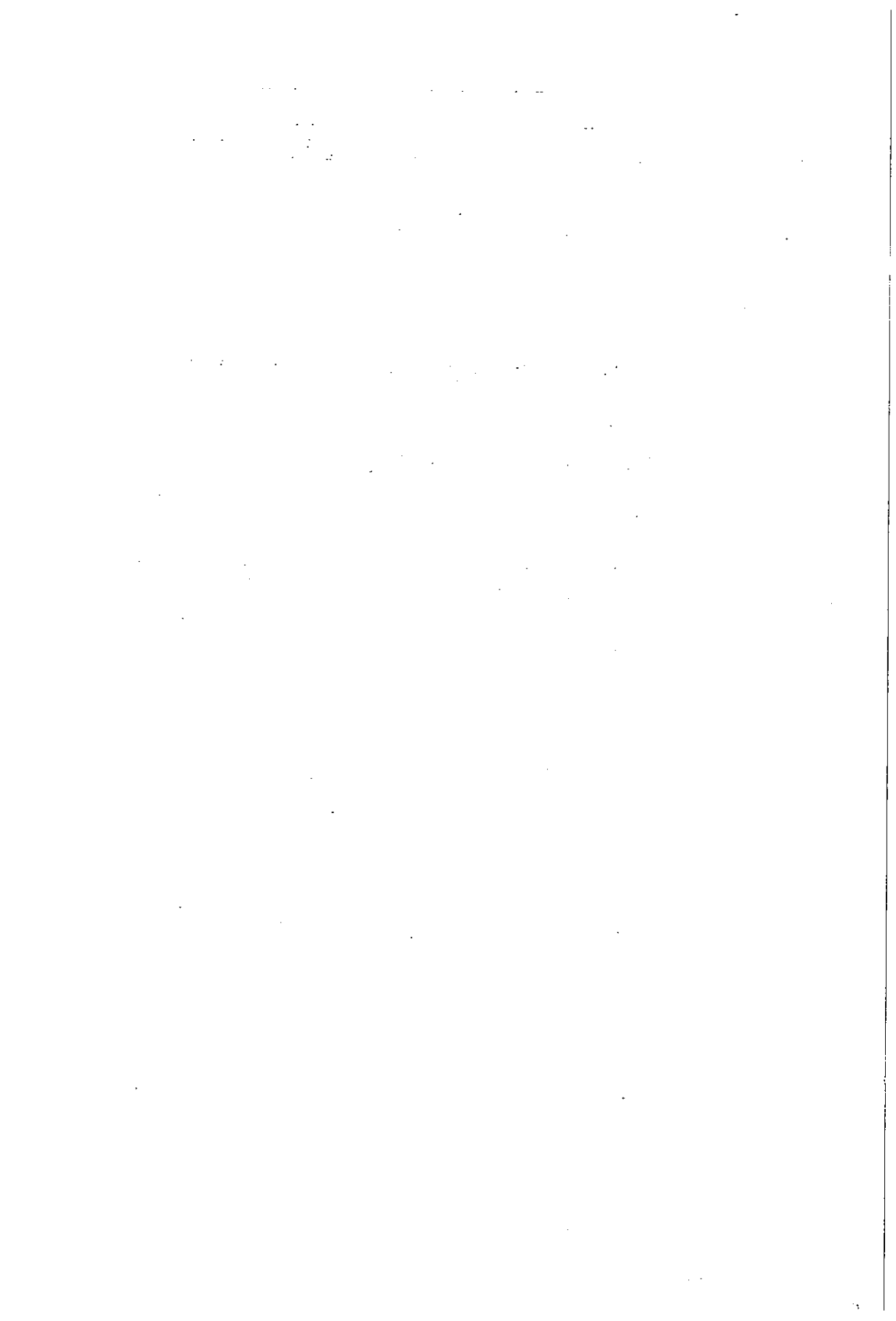
Relații cu străinătatea

Trimiteri pentru specializare : P. Neiescu, 3 luni în Franța ; A. Sasu, o lună în R. P. Polonă ; V. Bidian, 3 luni în U.R.S.S. ; D. Loșonți, 3 luni în R. S. Cehoslovacă.

Schimb de experiență : Gr. Rusu, 2 săptămâni în U.R.S.S. ; Doina Negomireanu, 2 săptămâni în R. P. Polonă ; Titiana Suci Schwartz, 3 săptămâni în R. P. Ungară ; Ioana Anghel, 2 săptămâni în R. S. Cehoslovacă ; B. Kelemen, 2 săptămâni în R. D. Germană ; Gr. Rusu, 2 săptămâni în R. P. Polonă ; L. Murádin, 2 săptămâni în R. P. Ungară ; Rodica Orza, 2 săptămâni în R. P. Ungară ; Elena Comșulea, 2 săptămâni în R. P. Polonă.

În această perioadă Institutul a fost vizitat de : Joe Malik, de la Universitatea din Arizona ; prof. Al. Maisson, de la Universitatea din Carolina de Nord ; dr. Zdenka Sochova, de la Institutul de limbă cehă din Praga ; dr. Iryda Grek-Pabisowa, de la Institutul de lingvistică al Academiei Poloneze de științe din Varșovia ; prof. dr. Witold Truszkowski (Polonia), dr. Jadwiga Zieninkowa de la Institutul de lingvistică al Academiei Poloneze de științe din Vrașovia ; Stewart F. Sandesson, director al Institutului de cercetări dialectale și de folclor (Universitatea din Lees, Anglia) ; prof. Hugo Plomteux de la Universitatea din Louvain (Belgia).

Ion Roșianu

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la un rînd și jumătate, pe ambele pagini. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrte de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscritele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj-Napoca, str. E. Racovișă, nr. 21.

